

Жамоатчилик кенгаши раиси:

Абдулла ОРИПОВ

Жамоатчилик кенгаши:

Нажмиддин ЖИЯНОВ
Азамат УМАРОВ
Минҳожиддин МИРЗО
Феруза МУҲАММАДЖОНОВА
Аҳмад ОТАБОЕВ
Шухрат СИРОЖИДДИНОВ
Аҳмад УСМОНОВ

Бош муҳаррир:

Собир ҲНАР

Бош муҳаррир ўринбосари:

Луқмон БЎРИХОН

Масъул котиб:

Ақбарали МАМАСОЛИЕВ

Таҳрир хайъати:

Муҳаммад АЛИ
Иқбол МИРЗО
Абдусайд КЎЧИМОВ
Сирождин САЙИД
Алишер НАЗАР
Ўрозбой АБДУРАҲМОНОВ

Саҳифаловчи: Фиёсиддин ОМОН ўғли

Ушбу сон "Ёшлик" журнали таҳририятининг компьютер марказида саҳифаланди.

Манзилимиз:

Тошкент. ш.
Ўзбекистон шоҳ кўчаси, 16-а" уй.

E-mail: yoshlik-xatlar@rambler.ru

Tel/fax: (8371) 227-0-227,
245-5-793, 245-0-552

© "Ёшлик" №4 (276) 2014 й.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси,
"Камолот" ёшлар ижтимоий ҳаракати муассислигидаги
ёшларнинг адабий-ижтимоий журнали
1982 йилдан чиқа бошлаган.

МУНДАРИЖА

АДИБ ХОНАДОНИДА

Иброҳим ҒАФУРОВ. Ҳаёт – муаллим. 2

НАСР

Саидвафо БОБОЕВ. Қора тундан кўрқма. Қисса. 11
Лобар РУСТАМОВА. Соғинч. Ҳикоя. 31

НАЗМ

Усмон АЗИМ. Дунёнинг камини айтайлик – тўлсин. 8
Дилшод РАЖАБ. Икки дарё куйлаб ётган кўшнайдир. 30
ҲУМОЮН. Нафасим тўлдирар хушбўй шамоллар. 36
Туроб НИЁЗ. Бир-бирин кўллашдан юксалар миллат. 52
Зокир РАҲИМОВ. Ишқ билан яшамок буюк саодат. 44

ТАДҚИҚОТ

Дамин ТЎРАЕВ. Эзгуликка эш ижод. 28

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Абдураҳмон ПРИМКҲУЛОВ. Навқирон шоирнинг янгроқ сози. 40
Дилфуза ТОШТЕМИРОВА. Тарихий ҳақиқатнинг бадиий жилвалари. 62

МУШОҶАДА

Неъматулла ИБРОҲИМ. Англамоқ азоби. 38
Шавкат ОДИЛЖОН. Ижод одоби. 49

ЖАҲОН ҲИКОЯЧИЛИГИ

Нодар ДУМБАДЗЕ. Жинлар ва Манабела бобом. Ҳикоя. 45

ЧИЗГИЛАР

Ваҳоб РАҲМОН. Саҳифаларга синчков назар. 35

НЕВАРАКУЛЧА

Зафар ИСОМИДДИН. Мен бўлсам кўраман туш, ёлғиз қолган ўрикни. 56

МУТОЛАА

Зилола НАМОЗОВА. Ғоя ва бадиий портрет. 58

БИРИНЧИ УЧРАШУВ

Шаҳноза РАЙИМОВА. Қатралар. 54
Дурдона УСМОНОВА. Менинг қалбим самодан кенгроқ. 55
Умид РАСУЛОВ. Майсадек шамолда титрайди юрак. 59
Бектош ИСМОИЛОВ. Муолажа. Ҳикоя. 60

ЕЛПУҒУЧ

Янги пародиялар. 64

Бошишга 25. 04. 2014 йилда рухсат берилди. Қоғоз формати 60x84 1/8. Нашриёт ҳисоб тобоғи 8,7. Индекс 822.
ISSN 0207-9137. Журнал 2007 йил 4 майда Матбуот ва Ахборот агентлиги томонидан № 0253 рақами билан рўйхатга олинган.
Журналдан кўчириб босилганда "Ёшлик"дан олинди" деб изоҳланиши шарт.
"HILOL-MEDIA" МЧЖ матбаа бўлимида чоп этилди. Буюртма № 34. Адади 5500 дона.
Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, Шараф ва Тўқимачи кўчалари кесишмаси.

Адиб хонадонига

Иброҳим ҒАФУРОВ

Адиб хонадонига
Адиб хонадонига

ҲАЁТ – МУАЛЛИМ

Гапни узоқроқдан бошласаммикин дейман.

1945-1946 йилларнинг кўклами, кунлар илиб, кўксимиз узоқ қишдан сўнг яйраб қолган. Тошкентнинг шимол томонларида чакалакзор, дўланазорлар оралаб ажиб боғлар бағрида қамиш томли, яккасинч, гувала уйли Тешик қопқа маҳалласи жойлашган. Поччам ва отам урушдан қайтишди. Поччам темир йўлда машинист ёрдамчиси бўлиб ишлайди, яна поезд ҳайдовчи машинист бўлиш учун ишдан кейин ўқийди. У рус ўртоқларининг қалин дафтарлар тўлдириб ёзилган лекцияларини олиб келади. Мен уларни бошқа дафтарларга кўчиришга ёрдамлашаман. Поччам уруш

йиллари қаровсиз тўкилиб қолган пахса-гувала уйларни бузиб, ҳовлини кенгайтириб, тартибли қилиб уй солиш ҳаракатига тушиб кетган. Ўқийди, ишлайди, усталарга қарашади, унинг вақти йўқлигини кўриб лекцияларини кўчиришга бажонидил ёрдам бераман. Поччамнинг ота-онасидан қолган ҳовлиси бизнинг боғ ҳовлимизга туташ. Икки ҳовли ўртасида боғ эшик доим очик. Поччам гаплашиб ҳовлимизга сим тортиб радио туширди. Радио дегани қора лаппак. Маҳалламизнинг чойхона клуби тепасида эса катта радио карнай туради. Ундан узун кун ўктам, шижоатли садолар янгради, боғларга ғалаба маршлари таралади. Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимжон, Уйғун, Ҳамид Ғулом каби шоирларнинг жўшқин, ёқимли овозлари эшитилиб туради. "Сен етим эмассан, жигарим!" – деган жигарсўз овоз қулоқларимиздан кетмасди. Ушбу бузрук сас Тешик қопқанинг тупроқ кўчасидан ўтаётган, бошлари тақир қирилган ва сариқ алланима суртилган бари биз тенги ва биздан ёшроқ, ушоқдан ушоқ болакайларнинг сафлари ортидан эргашарди. Биз қиш, баҳор ёғинларида қамиш томлардан тинмай чакка ўтадиган, беш-олти жон бир қулочгина танча атрофида куймаланиб жон сақлайдиган, бир чўнтак туршак, жийда ва бир бурда зоғора нон билан яшасак-да ва ўз ҳолимизни билмасак-да, шу узоқлардан не азобларни кўриб поездларда Тошкентгача етиб келган ўзимиз тенгқур етим болаларга ачинардик. Уларнинг қўлларига туршак-жийдалар тиқиштирдик. Улар сафланиб боришаркан, ҳеч қаёққа қарамас, худди ўзларини бутунлай йўқотиб қўйгандек, саросималаниб, жавдираб қадам ташлашарди. Уларнинг сафларига эргашиб то гувиллаб оқадиган Қичқириқнинг ёлғизоёқ кўпригигача борардик. "Сен етим эмассан!" – деб қичқираётган қора лаппакнинг сўзларига тушунгандек бўлардик, юракларимиз нечукдир орзиқарди. Чамаси, биз ҳам етим бўлиб қолиб шундай ғарибуддиёр, саргардон юришдан қўрқардик. Ўша пайтлар радиосининг кўп сўзлари, куйлари, ашулалари, пьесалари, Аброр Ҳидояттов, Олим Хўжаев, Наби Раҳимов, Жўраҳон Султоновларнинг овозлари миямизга ўрнашиб қолган, ҳеч нари кетмайди. Биз тўтилардек радионинг сўзларини такрорлаб юрардик. Ҳойнаҳой шу тўтидек сўзларни такрорлаб юриш бежиз эмас экан. Шоирлик сўздан уйғонса керак. "Тоҳир ва Зухра", "Алишер Навоий" пьесаларини радиодан такрор-такрор тинглаб тамом ёд олган эдик. Уларнинг сўзларидан юрагимиз мойдай эрирди. "Шум бола", "Ёдгор", "Темур Малик", "Жалолиддин Мангуберди" каби мўъжаз асарларни

Иброҳим
ҒАФУРОВ

1937 йили Тошкентда туғилган. "Гўзалликнинг олмос қирралари", "Унутилмас боғ", "Жозоба", "Она юрт куйчиси", "Ёнар сўз", "Ям-яшил дарахт", "Ўртоқ шоир", "Юрак – аланга", "Прозанинг шоири", "Лириканинг юраги", "Шеърят – изланиш демак", "Илтижо", "Ўттиз йил изҳори", "Дил эркинлиги", "Ҳаё – халоскор", "Мангу латофат", "Таржима назарияси", "Паривашлар мажлиси" сингари адабий-танқидий мақола, эссе, мансура ва ҳикоялардан иборат китоблари чоп этилган. Айтматов, Достоевский, Жойс, Конфуций, Маркес, Мопассан, Нитше, Распутин, Сартр, Солженицин, Ҳемингуэй сингари адиб ва мутафаккирлар асарларини ўзбек тилига маҳорат билан ўғирган.

худди шу пайтлар, ҳали эллигинчи йиллар кирмаёқ ўқиганмиз. Маҳалламизда кўпроқ косиблар, арава-кашлар, боғдорлар, трамвай ҳайдовчилар, темир йўл ишчилари, атрофимизга кўчиб келган заводларнинг ходимлари, фаррошлари, ошпазлари, нонвойлари, муаллимлар яшашарди. Ҳозир ўйласам, ўша йиллари маҳалламиз чеккароқда бўлишига қарамасдан, ҳар ўнта хонадонга битта муаллим ва ҳар ўттиз хонадонга бир врач тўғри келарди. Беш-олти кўшнилариимизнинг тиккайган ёшлари нақ ТошМИда ўқишарди. Қачон қарасак, улар боғлардаги дарахтзорларда тағларига кўрпача солиб дарс тайёрлашар, китоб ўқишарди. Кейин улар ажойиб, билимдон, халқ ичида обрў-эътибор қозонган врач, ҳарбий унвонли врачлар бўлиб етишишди, шарафли умр кечиришди. Ўн-ўн икки ёшларимда мен уларга қаттиқ ҳавас қилар, атрофларида айланиб юрардим. Маҳалламизда галма-гал ҳовлиларда қиссахонлик қилишарди. Кўпроқ жангномалар, ора-ораларда Қодирий романлари ўқиларди. Одамлар юм-юм йиғлашарди. Акам шу қиссахонлик кечаларида қатнашар, баъзан икки суйиб қолса, менга ҳам айтиб берарди. Биз каби болалар кечаларга киритилмасди. Холаларим, аммаларим ниҳоятда художўй, эскича саводли, меҳрибон, мушфиқ аёллар эди. Айёмларда боғимизда йиғилишиб катта уй тўла давра солиб ўтириб китобхонлик қилишар, Навоий, Яссавий, Боқирғоний, Машраб, Ҳувайдо ўқиларди. Ҳазаллар, мухаммасларни куйлаб ўқишарди. Мен болалик муҳитимни сўйлаётирман-да, қаердан чиққаним, қаердан бошланганимни андаккина бўлса-да, англаётирман-да-е... Маҳалладошларим камсуқум, жуда содда, камталаб одамлар эди. Тоғам Ҳусанбек Ибодов урушдан яраланиб қайтиб, оқартув техникумида тил ва адабиётдан дарс берардилар. У кишини жуда моҳир педагог деб эъзозлашарди. Тоғамнинг катта синчли уйларида беш токча лиқ тўла китоблари бор эди. Токчалар ойнаванд жавон қилиб ясалганди. Китобларнинг кўплиги мени лол қилар, уларнинг ҳошияларидаги номларини ҳижжалаб ўқиб ўтирардим. "Шу китобларнинг ҳаммасини ўқиб чиқса бўлармикин?" – деб ўйлардим. Эллигинчи йилларнинг бошроғида тоғам менга Пушкиннинг ўзбекчада чиққан тўрт латта жилдли жуда чиройли китобини совға қилдилар. Юрагим ёмон жазиллади бу қиссалар, шеър у дostonларни ўқиб. Бу жилдлар ҳамон китоб жавонимда сақланади. Энди унинг қоғозлари йилларнинг забтидан сарғайиб, кепаги чиқиб кетган. Бу китоб "Шум бола", "Темур Малик" каби, "Кунтуғмиш" каби ва тоғам каби менга устоз бўлган. Қуш уясида кўрганини қилади: муаллим тоғамнинг китобпарварлиги менга ҳам мерос бўлиб ўтган. Қаерда учратмай китоб кўзимга оловдай кўринади. "Китобпарварлик" сўзини мен доим "инсонпарварлик"дай ўқийман, уларни тенг кўраман: бири бирига ўтиб турадиган, бири биридан қувватланадиган нарсалар деб қарайман. Бу фетиш эмас. Бор гап ўзи шу. Китоблардан ҳаёт учун керакли сўзларни қидираман, ахир китоб юрак қони билан ёзилади-да, унда бекорчи гап нима қилсин. Аммо бекорчи гаплар, бекорчиликдан ёзилган гаплар ҳам дунёда истаганча топилади. Аммо улар белгиламайди ҳаёт маромини, улар белгиламайди яшаш завқларини, улар белгиламайди инсоният орзу-ҳавасларини. Фидокор одамлар игна билан қудуқ қазийди: инсониятга халоскорлик қилади, инсоният карвонининг оғир

юкини енгиллаштиради, келажак йўлларини ёритади. Бир култум оби ҳаёт учун қанчадан қанча қудуқлар қазиганлар бор. Китобпарвар уйқусиз киприклари билан минглаб китобларни варақлайди. Мен доим шуларга ҳавас қилдим: уларни ўзимга дўст тутдим, уларнинг чеҳраларини китобдай ёришган ва яхшиликка чексиз дахлдор кўрдим. Китоблар уларда олижаноб интилишларни тарбиялаганлигини уқдим. Китоблар интилишларни ҳамма нарсадан кўпроқ тарбиялайди. Интилишлар эса онгнинг энг қимматли маҳсулотиди. Интилишлар олижаноб онг уйғонганлигини билдиради. Булар биров кўтаринки сўзларга ўхшайди. Аммо психикага дахлдор, илмий асосга эга. Китоб инсониятга халоскор бўлмадими? Худо инсон ҳаётини енгиллаштириш учун китобга мурожаат этмадими?

Муаллим тоғам менинг китоб гирифтори бўлиб қолганимни кўриб, онамнинг: "Вой, тоғаси, бунингизга қаранг, китоб ўқийвериш мияси суюлиб кетмасин", деб огоҳлантиришларига қарамай, менинг унча-мунчага миям суюлмаслигига ишончи комил бўлган шекилли, университетга орзулаб ўқишга кирган йилим (1956) кутлаб, алқаб, менга "Ўзбек адабиёти тарихи хрестоматияси" (1942-1945) деган ниҳоятда ноёб икки жилдлик китобни совға қилди. Бу бутун бошли хазина эди. Уни Ойбек, Ҳамид Олимжон, Порсо Шамсиев, Олим Шарафиддиновлар тайёрлаган, кўп заҳматлар чекиб уруш йиллари босмадан чиқаргандилар. У менинг бир умрлик садоқатли, суюкли китобим бўлиб қолди. Отам менинг университетга кирибоқ эски арабча алифбони яхши ўрганиб олганим ва шу ёзувдаги китобларни ўқий бошлаганимни кўриб менга ўзларининг суюкли китобларини бердилар, у қизил саҳтиён муқовали катта салмоқли китоб бўлиб, "Минг бир ҳадис" деб аталарди. Шулар табарруқ китобга ёзилган Абдурашид деган уламнинг дебочасида ушбу сўзларни ўқиган эдим: "Минг бир ҳадиси шарифни тартиб ва усмонли тилина таржима қилгон киши Туркия уламосиндан Муҳаммад Орифбекдур. Табъ этдирган киши-да ўғли дўқтур Нажмиддинбекдур. Биз шулар дўқтур Нажмиддинбек ҳиммати-ла табъ ўлунмуш нусҳанинг муқаддимасинда ҳар на вор эса табрика ўз ибораси билан ёздуқ, ҳеч табдил ва тағйир этмадук. Абдурашид". Ундан анча табарруқ ҳадисларни ҳижжалаб ўқиб маъноларини англаб етишга уриндим, қийналган пайтларимда отам ва тоғамдан сўрадим, миямнинг номаълум тархлари очилгандай бўлди. Аммо "Ўзбек адабиёти тарихи хрес-

томатияси” мени ўзига тамомила машғул қилиб олди, уни шу қадар кўп ўқир эдимки, кўп шеърлар, насрий, бадиий ва тарихий парчалар менга ёд бўлиб кетган эди. Тинмай ўзим ҳам тарихий ҳикоялар ва ғазаллар қоралардим, уларни журъат қилиб Ёзувчилар уюшмаси биносига қираверишда ўнг қўлда учинчи эшикда ўтирадиган Ваҳоб Рўзиматовга ва Ваҳоб ақанинг тавсияси билан шу бино ичидаги йўлакнинг чап томонида, ичкарида ўтирадиган Жуманиёз Жабборовга олиб кириб ўқитардим. Шу ерда дераза тагида Одил Ёқубов ҳам ўтирарди, ўша пайтлар “Тенгдошлар” ва бир қанча ҳикоялари чиққан, у киши ёшлар ўртасида машхур эди, Жуманиёз ака билан суҳбатимизни мийиғида қулиб диққат билан тинглаб ўтирарди, аммо сира орага гап қўшмасди. Ғазалларни ўқиб ўз мулоҳазаларини айтиб бўлгач, Жуманиёз ака охирида: “Сиз фарғоналикмисиз?” деб сўради. “Йўқ, тошкентликман. – Нега ундай деяпсиз?”, “Ғазални кўпроқ фарғоналиклар ёзишади”, деб жавоб берди Жуманиёз ака ва мени ранжитмаслик учунми: “Ёзаверинг, кўп машқ қилаверинг, лекин ҳозир ғазални эски деб кам ёзишади, кам босиб чиқаришади”, деб қўйди. Мени Ваҳоб Рўзиматовга дуч қилган зот журналист ва шоир Неъмат Тошпўлат эди. Неъмат ака жуда ёқимтой, ширин сўзли, назокатли одам эди. Ўзи Чорсу томонларда турса ҳам, Тешик қопқадаги чорбоғи бизнинг тоқзоримизга туташ эди. Баҳор ойларидадан шу шинам чорбоғига чиқиб турарди. Унинг баланд бўйли, оппоқ, чиройли синглиси бор эди. Баъзан бўш вақтларидан отамнинг нонвойлик устaxonасида ишларига қарашиб турарди, чорсуликлар бир-бирларини жуда иззат-хурмат қилишарди. 1959 йилда Неъмат ака менинг “Танишув” деган ҳикоямни “Саодат” журналида босиб чиқарган, мен шу ҳикоянинг пулига биринчи марта ўзимга янги мовий костюм-шим олиб кийганман, курсдошларим ўртасида ва ҳатто филология факультетида анча обрўйим ошганлигини сезганман. Шу йили Фурқатнинг икки томлиги Холид Расул таҳрири остида чиққан, мен уни роса ҳижжалаб ўқиб катта мақола ёзган ва домлам Ғулом Каримовга кўрсатган, домла бир кечада ўқиб чиқиб шогирдлари Шариф Юсуповнинг қўлига “Ўзбекистон маданияти” газетасида чиқариш учун топширибдилар. Кўп ўтмай мақола чиқди, мен ўзимни олим ва ёзувчи бўлаётгандай сездим, аммо катта ҳаётни кўрмаган, билимларим ҳам назаримда етарлича чуқур ва кенг эмасди. Мен 58-йилларда фундаментал кутубхонамиздан “Русские писатели о литературном труде” деган тўрт томлик улуғ бир китобни олиб, уни тинмай ўқир ва конспект қилардим.

Шу китобни ўқигач, мен китоб ўқиш тартибли ва мақсадга қаратилган бўлмагунча фойдаси – амалий-ҳаётий фойдаси кам бўлишини англаб етдим. Аммо бу тўғри хулосага келгунимча анча вақт ўтиб кетди-да, менинг “Қилич қора” ҳақида ёзган ҳикояларим ҳам сочилиб, тортмаларда ғуборга айланди. Уларни Яннинг романларини ўқиб унга тақлид қилиб ёзгандим. Яна юқорида эсланган хрестоматияга қайтсам, у ҳамон менинг садоқатли ҳамроҳим, ахир унда икки минг йилликнинг бошида вужудга келган бадиий-тарихий адабиётимизнинг то Х1Х аср охирилари – Завқий, Васлийгача бўлган улуғ тарихини танидим. Туркий-ўзбек сўзи дунё адабиётлари тарихида қандай ўрин олганидан кенг хабар топдим. Хрестоматияда жуда қимматли тарихий асарлардан ҳам кенгина парчалар келтирилган, аждодларнинг йўллари ёритилганди. Тарихимиз сўнгсиз фожиали қарвон экан. Отам 1950 йилда май байрамида кўлимга бироз ҳайитлик берди. Унга шу йили Ойбек таҳрири остида чиққан “Ўзбек шеърляри антологияси”ни сотиб олдим. Оҳ, мунақа хашаматли, ярқироқ китобни аввал ҳеч кўрмаганман. У назаримда ўша эллигинчи йиллар мафкураси, йилтироқлик ва ўта мақтанчоқликнинг тўқис бир рамзи эди. Ўша вақтлар адабиётда тушкунлик, турғунлик, хавотир авжга минган эди. Биз гўдаклар яна билмаймиз, аммо қама-қамаларнинг совуқ нафаси ҳатто бизнинг косиб, боғдор маҳалламизгача келиб турарди. Университетга кирганим менга хўб қони фойда бўлди. Бунгача ростини айтсам, кўлимга нима китоб тушса қўймасдан ўқиб чиқардим. Университет менга китобларни маълум бир мақсад билан, танлаб ўқишни ўргатди. Жаҳон миллий адабиётларини бирма-бир, изчил интизом билан ўқишга киришдим. Онгим, фикрим тўлғин торди. Устозлар ҳақида доим сўрашади: мен университет менга чин устозлик қилганини айтаман. Кейин бадиий нашриётга ишга жўнатишди. Нашриёт иккинчи улуғ устозим бўлди. Барча улуғ-кичик адиблар шу ерга янги асарлари қўлғиналарини кўтариб келишарди. Кўпларнинг ижодлари билан таниш эдим. Эркин Воҳидов ҳам, Абдулла Орипов ҳам, Одил Ёқубов ҳам, Миртемир домла ҳам, Миркарим Осим ҳам, Омон Матжон ҳам – ҳамма ҳамма шу ерда эди. Ғоятда қизғин эди бу ерда адабий ҳаёт! Муҳаррирлар, таржимонлар, адиблар, ёшлар китоб дарди билан яшарди. Тортишувлар, муҳокамалар, тақризлар бари китоб дардида! Мен ўзим орзу қилган дунёга кирган эдим. Бу ерда олтмишинчи йилларнинг бошида биринчи адабий-танқидий китобим – “Гўзалликнинг олмос қирралари” чиқди. Жамоатчилик хайрихоҳлик билан кутиб олди. Китобнинг ҳатто номи ҳам баҳслар кўзгади: кимлардир “қатралар” бўлса аниқроқ чиқарди деди. Лекин ўша пайт ўқувчиларига “қирралар” маъқул бўлди. Мен бу камтарин китоб Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Ўткир Ҳошимов, Шуқур Холмирозев каби адабий тенгдошларимнинг илк китоблари билан олдинма-кейин ўқувчилар қўлига бориб етганига қувонардим. Шу даврда – олтмишинчи йиллар бошида қандайдир адабий авлод ўз равиши, ўз овози билан ўзбек адабиётига кириб келаётган эди. Прозада янгиланиш шабадалари эса бошлаган, адабий танқидда ҳам шундай умид чечаклари унаётган эди. Илк китобимни ҳаётга Лазиз Қажомов, Озод Шарифидинов, Матёқуб Қўшжонов йўллашди. Улар университетда бизга дарс ўтганларидаёқ эътибор билан ижодга рағбатлантирар ва Ёзувчилар уюшмасида бў-

ладиган муҳокама, ижодий йиғинларга доим бориб туришни маслаҳат беришарди. Домлаларимнинг шундай далдаси билан учинчи устозим – Ёзувчилар уюшмасида жонли адабий жараён ичига кирдим. Мен бу ҳаётни севардим. Доим янги асарларнинг муҳокама ва мунозаралари ичида эдик. Ёзувчилар, танқидчилар, таржимонлар билан мулоқотларда бизга келажак жозибалироқ ва маъниллироқ туюларди, янги китобларнинг ғоялари туғиларди. Шундай ижодий кўтаринкилик муҳитида олтмишинчи йилларда Усмон Носир, Миртемир, Мақсуд Шайхзода, Зулфия, Саид Аҳмад, Ғафур Ғуллом ижодиёти ҳақида рисолалар ёздим, уларни янгича ўқигандай, ижодий усулларининг илгари очилмаган янги қирраларини топиб очгандай бўлдим. Бу рисолалар адиблар жамоатчилиги ва ўқувчиларнинг назарига тушди. Ёзганларимда Тўхтасин Жалолов, Озод Шарафиддинов, ўша даврнинг илғор рус адабиётшуносларидан улги олар, лекин ўз мустақил нуқтаи назарим ажралиб туришига интилардим. Миртемир дотла бир рисоламни кўлёмзада ўқиб, титул varaғига катта-катта ҳарфлар билан “Баракалла!” – деб ёзиб мени қутлаган эдилар. Шундан сўнг ўзимга ишонч ҳосил қилгандим. “Қарқуноқдан чиққан булбул” бўлиб қолмасликка жон-жаҳдим билан киришдим. Адабиётга онадан туғма муҳаббатимни изҳор қилишга қаттиқ бел боғладим. Нима муяссар бўлди, нима бўлмади. Иқтидоримни тарбиялаш, илм-билим билан чиниқтиришга, қарашларим доирасини қадам-бақадам кенгайтиришга интилардим. Тепада “интилиш” сўзига нега алоҳида эътибор берганимни энди тушунгандирсиз. Адабий-бадий изҳорларим учун гоҳ адабий-танқидий мақолалар, гоҳ мансуралар, гоҳ бадий таржималар, гоҳ бадиалар шаклларини танладим. Етмишинчи йилларда табиатим, юрагимда илмий ижод билан бадий ижод уйғун туташганлигини англадим. Таҳлилларимда бу хусусият бўртиб кўринди. Шу аснода Цвейг, Зошченко, Ирвинг Стоун, Паустовский, Успенский, Гаршин, Грин, Короленко, сингари илмий ижод билан бадий ижодни бирлаштирган адибларнинг услубларига разм солиб, бизнинг айни шу давримизга илмий-бадий таҳлил, тасвир услуби ва йўналиши ҳаммадан ҳам яқинлигини англадим. Нитше, Жойс, Беккет, Камю, Сартрни ўқиб фикрим янада мустаҳкамланди. Шундай қилиб, мансураларда илмий фикрлаш доим бадий фикр тарзига оғушта бўлди. Мен худди Америка қитъасини янгидан очаётгандай бўлаётганим йўқ. Навоий ҳамда Бобурда ҳам илмий тафаккур билан бадий тафаккур чамбарчас органик боғланиб кетган, лоақал коинот ва унинг қурилиши, инсон ва унинг вужудга келиши, булардан кузатилган маънолар, инсон ва тафаккур, инсон ва руҳоният, ишқ-муҳаббат ва оламни бошқариш, психика фалсафаси, ахлоқ, дин, маънавият сингари жуда кўп илмий муаммолар ҳақида даҳо шоир ўз тафаккур тўрларини кенг ёяди, буларни Афлотун, Суқрот, Арасту каби эмас, балки туркийларнинг бедод шоири каби адо этади, “Хамса”дай улўғ монументни, “Чор девон”дай шеър олами чўққиларини яратган, ўн икки ёшларидаёқ шеърлари бутун Хуросону Туронда кенг халқ ўртасида кўшиқ, ашула қилиб айтилган, халқ унинг шеърларини қўйнида, кўнжида, юрагининг тўрида асраб, ёд олиб яшаган шоир учун дейлик, мисол учун, тарих, тил, вазн, ахлоқ рисолалари ёзиш шарт эмас эди. Аммо у Уйғониш даҳоси, халқнинг ишонган маънавий раҳнамоси сифатида ил-

мий тафаккурдан ўзини четга олиши мумкин бўлмаган ҳол эди. Бунинг устига илмий тафаккур унинг табиатан берилган иқтидорига табиий равишда хос эди. Табиий хос нарсалардан эса одам боласи ҳеч қачон воз кечолмайди. Табиий хос нарсалар психикага, жумладан, ижод психикасига ҳеч оғишмай умр бўйи кучли таъсир ўтказди. Француз энциклопедистларидан Вольтер, Руссо, Дидро, Монтескёларни қаранг: уларда илмий ва бадий тафаккур қанчалар таранг ва ранг-баранг ҳаракатда бўлган, италян, инглиз, немис, испан, ҳинд мутафаккирлари ҳам шундай: илм-ижодда назирни йўқ. Менинг ижодий, илмий қизиқишларим доим шу томонда бўлди. Барча таржималаримга ҳам илмий-ижодий ёндошишга интилдим. Сирли интуицияга ҳам илмий тушунтириш топмоқчи бўлдим. Дарс ўтган чоғларимда ҳам талабаларимга: таржима – бу аввало грамматика, деб ўқтирдим. Икки тил грамматикаси, стилистикаси, синтаксисини Аюб Ғуллом даражасида билмайдиган одам қандай қилиб уялмай таржимонман дейди, қандай қилиб кўз юмуқ ҳолда таржимага кўл уради, дедим. Ўзбек тили содда бўлиб кўринса ҳам, ғоятда нозик ва гўзал, ранг-баранг гап, жумла тузилишларига эга, биз ҳали ўз тилимизни бутун универсал бойлиги, хазиналари даражасида кашф қилган эмасмиз, ҳатто узоқ турғунлик замонларида мислсиз сўз бойликларини бой бериб қўйганмиз, лаҳжаларимиздаги хазиналарнинг адабий тилга кириб келиши учун жон кечмаганмиз, ҳатто бу лаҳжа сўзи деб кўп гўзал сўзларни матнлардан ихрож қилганмиз, қувганмиз.

Албатта, китоб дегани юз минглаб нусхаларда тарқалса, нур устига нур. Аммо энди китоблар бундай кенг ёйиладиган замонлар аллақачонлар ўтган. Балки бунинг энди кераги ҳам йўқдир. Мен қоғоз исрофгар-

чилигидан сақланишни жуда муҳим ҳисоблайман. Китоблар эндиликда Интернет тармоқлари орқали чексиз тарқала олади. Адабий-танқидий, умуман илмий йўналишдаги китобларнинг нусхалари кўп деганда уч минг нусхадан ошмайди. Ҳозиргача йигирмадан ошиқ китобларим чиққан. Умумий тиражи ўзига яраша. Улар мундарижасига кўра XX асрнинг иккинчи ярмидаги адабий жараёнлар, адабий тажрибалар, шу ярим аср мобайнида адабий-бадий оламга кириб келиб ўз сўзини айтганлар, мен ҳаёт ва инсон ҳақида нималарнидир биламан ва айтоламан деган қаламкашларнинг изланишларини таассуротлар тилига ва шаклига туширилган гувоҳликлари. Уларда даврнинг, авлодларнинг ўзига хос белгилари нақшланган, умумий бадий жараёнга дахлдор хусусиятлари акс этган. Уларни адабий жараёнларнинг жисми ҳолидан куч билан ҳам ажратиб, узиб ташлаб бўлмайди. Бу объектив ҳол. Эҳтимол биз тайёр адабий қолиплардан, инфантилликлардан қутулолмагандирмиз, инфантилизм боис гоҳи юзакичилик балосига гирифтор бўлгандирмиз, аммо инсон тўғрисида дардли сўз бор ва бу объектив ҳақиқат.

Навоийдан бери давом этиб келаётган ўлмас ва олижаноб ҳақиқатимиз бор: адабиёт халқни баҳраманд этиш учун яратилади. Баҳрамандлик – бадий ва илмий адабиётларнинг ижтимоий қиммати ва аҳамиятини белгилайди. Гоголь даҳосининг бутун қудрати билан “Ўлик жонлар”ни инсонни қуллик, крепостнойлик деган чексиз зулмдан халос қилиш учун яратди. Ҳақиқатан, дунё дунё бўлиб бунчалар шафқатсиз, қудратли фош қилувчи асарни кўрмаган эди. Асар зулм ва мазлумликни ич-ичидан худди илоҳий қурол каби кун-бакун емириб борди ва орадан ўн йил ўтмай крепостной зулм барҳам топди. Гоголь – халоскорнинг ўзи у орзу қилган кунларни кўрмади, аммо унинг асари ҳамон зулмга, қулликка қарши курашади. Бундан адабиётнинг, бадий сўзнинг ижтимоий моҳият

ва қудрати қай даражада мислсиз эканлигини англаш мумкин. Гоголь ҳатто “Ўлик жонлар” турганда аввалги асарлари ва ҳатто “Ревизор” ҳақида мақтаб гапиришларини ёқтирмас, ўрнидан туриб кетар экан, у адабиёт ижтимоий ўзгартириш қуроли ва воситаси бўлишини ҳаммадан ортиқ истаркан.

Адабиётнинг бош предмети инсон ва ҳаёт. У инсонга адолатли тузалиш ва адолатли эврилиш йўлини кўрсатиши, унинг ранг-баранг олижаноб интилишларини қўллаб-қувватлай олиши билан қимматли. У яна ўз вазифасига кўра – йўл кўрсата олади. Одамга йўл кўрсата олиш бебаҳо нарса эмасми? Адабиётимизнинг узоқ тарихдан келаётган ўлмас анъанаси – биз адабиётни мураббий деб тушунамиз. Адабиётнинг муаллимлиги унинг энг қимматли белгисидир. Шунинг учун адабиёт барча замонлар учун керак ва у ҳеч қачон ўлмайди. Тиражи ўнтага тушиб қолганда ҳам, у ўлмайди. Мураббийликдан ортиқ нимаси бор адабиётнинг! Биз суйган адиблар, санъаткорларнинг барчалари мураббий! Нақадар севамиз биз уларни! Адабиётда мураббийлик, муаллимлик ҳар қачон тўхтамай давом этиши ва юзакилик барҳам топишини ҳаммамиз истаймиз. Худо ўлди, адабиёт ўлади деган шаккоклар юзакилик ўлишини назарда тутган эдилар. Аммо антиподлар асосига қурилган дунёда аёвсиз суратда юзакилик бор, чунки теранлик бор. Маънилик бор, чунки маънисизлик бор. Аҳриман бор, чунки Ахурамазда бор... антиподлар чексиз. Шунинг учун ҳам инсоният Ҳомер, Суқрот, Афлотун, Инжил, Таврот, Рамаёна ва Маҳабхаратадан сўнг ёмонликларни қўйиб, батамом яхшилик йўлига кириши, батамом олижаноб нур йўлини танлаши ва ундан ҳеч оғишмай бориши керак эди. Аммо бу муяссар бўлмади. Оламнинг антиподларга қурилиши қонуниятини ҳеч қачон енгиб бўлмас экан. Ҳукм абсолют кучга эга экан. Шунинг учун Одам Атонинг ўғиллари бир-бирини

ўлдирган экан. Шунинг учун одамлар баъзан хиёнаткорларни олқишлар эканлар ва ўз-ўзларига ўлим хоҳини ҳозирлар эканлар.

* * *

Эндиги адабиёт кечаги адабиётлардан бутунлай фарқ қилади. Бу фарқнинг сабаби адабиётнинг ўзида эмас. Фарқ ташқарида. Одамларнинг фикрлаш тарзи, муносабатлар тарзи глобал даражада ўзгараётганида, қанча тарғиб қилинмасин, кечаги адабиёт ўқилмаётганида, ўқувчилар назарида унга эҳтиёж бутунлай йўқолиб бораётганида. Бу давр – адабиёт учун оғир катаклизм даври. Янги дунёга мослашиш, янги дунёни ўзлаштириш ва олға жилдириш керак. Бу тузуми ўзгарган давлатга ҳам, унинг фуқароларига ҳам осон кечмайди. Асоратлар, кўникмалар онгда узоқ яшайди, онг эса консерватизмга мойил бўлади, иложи бўлса, мени иссиқ ўрнимдан қимирлатма, дейди. Олдин одамларга онгининг мана шу эскиликка, консерватизмга мойиллигини енгиб ўтиш қийин кечади. Аммо онг ўзгармагунча ақл ўзгармайди. Сезишларимиз ўзгараркан, онгимиз ва ақлимиз ҳам ўзгара бошлайди ва консервативликка мойил онгимизни қаттиқ туриб тарбиялашга киришамиз. Мана, сизнинг адабиётни ривожлантириш ҳақидаги саволингизда ҳам ўзингиз ҳисоб бермаган ҳолда консервативликка мойиллик бор. Мисол учун, натижасини аниқроқ айтиш мумкин бўлган, айтайлик, паррандачилик, пахтачилик, мева-сабзавотчилик соҳаларида ривожланиш ҳақида ҳақли суратда гап юритиш, яқин ва узоққа мўлжалланган режалар тузиш, жаҳон бозори талабларини ҳисобга олиш мумкин. Австралия тажрибаларидан ўрнак олиш мумкин. Лекин адабиёт кўп карралаи номаълум, эртасини билиш ўта мушкул соҳа. “Адабиётдаги ривожланиш” замирида ёзувчилик иқтидори мавжуд одамнинг юрагидаги ўтга боғлиқ. Агар бу ўт қандайдир сабаб билан олиб қўйилган бўлса, ёки у умуман мавжуд бўлмаса “ривожланишни” қайдан оламиз? Уни ҳеч қачон Австралиядан келтириб бўлмайди. Чунки миллий адабиёт ўз юраги ва ўз тарихидан, миллий илдизларидан озикланади. Бошқа бир томондан, Қодирий миллий адабиётни чин маънода ривожлантирди, ўтган асрлардан кўра уни тамомила янги босқичга олиб кирди, янги шакллар, янги тасвирлар, инсон ва ҳаётга янги ёндошувлар, янги адабий тил ҳодисалари билан бойитди. Маҳмудхўжа Бехбудий ижтимоий тафаккурни миллий озодлик ва миллий равнақ билан чамбарчас боғлаб миллатнинг келажак уфқларини очди, карвоннинг йўлини жаҳон сари бурди. Буларни ва буларга ёндош маърифатпарварлик ҳодисаларини том маънодаги ривожланиш ва ривожлантириш дейиш мумкин. Қодирий ва Чўлпондан сўнг Ойбек, Ғафур Ғулом, Абдулла Қаҳҳорлар поэзия ва прозага янги уфқларни олиб кирдилар. Миллий адабиёт кенгайди, бойиди, жамият ва халқ ҳаётидаги мавқеи қудратли тусга кирди. Қаҳҳордан кейин Саид Аҳмад, Одил Ёқубов, Пиримқул Қодиров, Ҳамид Ғулом, Мирмуҳсин, Ўткир Ҳошимов, Шукур Холмирозев, Тоғай Мурод, Ўлмас Умарбеков

ва булардан сўнг Эркин Аъзам, Хайридин Султон, Мурод Муҳаммад Дўст, Хуршид Дўстмуҳаммад, Неъмат Арслон, Назар Эшонқул ва булардан сўнг Нодир Нормат, Собир Ўнар, Абдуқоюм Йўлдош, Луқмон Бўрихон ва булар билан бирга янгилик излаётган Исажон Султон, Улуғбек Ҳамдам, Қўчқор Норқобил ва яна талай қаламкашлар қаердан қаергача келдилар? Қодирий, Ойбек, Абдулла Қаҳҳор, Одил Ёқубовларга нисбатан олганда булар ижодидаги ривожланишнинг кўрсаткичлари, бадиий сифат ва ниҳоят янгилик даражалари қандай? Йўқ, мен “ривожланиш” борасидаги саволингизга жавоб беролмайман. Узрлар кўллайман. Россиядай улуғ мамлакатда Пушкин ва Гоголдан бошлаб то Толстойгача мислсиз ривожланиш ҳақида гапириш мумкин эди. Аммо Чеховдан сўнг ривожланиш Горький ва Зошченкогача тамомила Чеховнинг ичида давом этди. Юксак салоҳиятли адабиёт яратилди, лекин ҳеч ким Чеховдан ўзиб кетолмади.

Ривож ҳар қандай ҳолда ҳам ташқи эҳтиёжга қараб бўлади. Интернет замонларида, Миррихдан хонадонларимизга Миррих ландшафтдан суратлар ҳамда илмий маълумотлар юборилаётган ақл бовар қилмайдиган даврда умуман адабиётга эҳтиёж борми? Олимпиада чемпионларининг ютуқлари ҳаммамизни батамом лол қилмоқда. Ҳар бири спортни янги ривож босқичига кўтармоқда. Биз тасаввур қилоламиз бу ютуқлар қандай мислсиз меҳнат ва илм-техника эвазига юзага чиқаётганлигини. Адабиётда ана шундай даражадаги ва миқёсдаги меҳнат-машаққатга қодир ўт юраклар, юксак парвозли ақллар бўлса, жуда бўлмаганда, у Чеховдан ўзиб кетолса, оҳ, унда албатта ривожланиш бўлади ва ривожланиш ҳақидаги гап ҳам қоғозга ярашади... Ҳозир бир қанчалаб китоблар ва ҳатто романлар чиқариб ҳам, адабиётнинг вазифаси нималигини билмайдиган ва билишни ҳам истамайдиган қаламкашлар бор. Уларга ривожланишдан гап кўзғасангиз, дарҳол кўллларини бигиз қилиб шўрлик танқидчиликни кўрсатадилар, танқидчилик адабиётнинг ривожланиши устида бош қотирмаяпти, ҳаракат қилмаяпти дейдилар, мен не дейман, кўбизим не дейди... Ҳолбуки жон койитмай, йиллаб халқ ичида юрмай ёзувчи бўлиш мумкин эмас. Яна тақрорлайман: адабиётнинг ривожини танқидга эмас, ёзувчилик иқтидорида эга зотнинг юрагидаги азм-жазм ўтига юз фоиз боғлиқ.

* * *

Дарвоқе, фарзандлар масаласига келсак, баракка топишсин, адабиётдан бошқа соҳаларни танлашди ва мутахассис бўлиб етишди. Бирлари фалсафа, иккинчилари тиббиёт, учинчилари электроника, тўртинчилари шарқшунослик соҳаларига қизиқиб, фарзандларини ҳам ўз ортларидан эргаштириб боришяпти. Болаларим мен билмаган ёки мен эгаллай олмаган ранг-баранг соҳаларни эгаллаганларидан хурсанд бўламан. Бўл, яхши мутахассис бўл, ақлинг қотиб қолмасин, яхши мутахассисдан одамлар ҳамини миннатдор бўладилар, киши оғирини енгилатганга нима етсин, дуонинг кони-ку бу.

Дунёнинг каллини айтайлик ~ тўқсин

* * *

Кўмилгансан тонгдан кечгача ишга,
Тақдирни ўзгартмоқ бўлган фаришта.
Ҳаётдан зарра ҳам этмайсан гина,
Гарчи кўйлақларинг иккитагина.
Туфлингга ҳеч қачон қўнмайди губор,
Уста умрин чўзган унинг неча бор.
Яшашиг – ҳалолдир, меҳнатинг – ҳалол,
Сўзларинг – таъмизли, ўйларинг – зилол.
Қарашинг – меҳрдир, равишинг – рағбат:
Жонда кўтармоққа арзийсан фақат.

– Уйим бўлса эди! –

“Оҳ” урма туйқус!

Фаришта азалдан яшаган уйсиз...

* * *

Ҳолим ўзгадир бугун.
Кўзимда милтирар ёш.
Шафақ ёнади гулгун –
Қуёш чиқмоқда! Қуёш!

Табассумга қоришиб,
Ёш сизади бетимдан.
Олам қандай ёришиқ!
Умр эса – ўтилган...

Амринг бу тонгни, ё Раб,
Қандай гўзал бутлаган!
Ҳаётни кулиб-йиглаб
Қутлаганим-қутлаган...

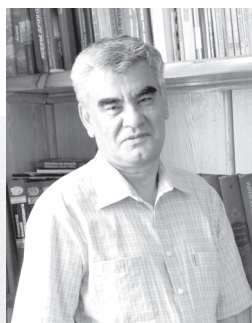
* * *

Бог – безовта. Кезинади
Дарахтзорда кўр шамол.
Баъзан ўйчан турар, баъзан
Югурар тўрт тарафга:
Деворларга урилади,
Бурдаланар телбаҳол.
Минг бўлиниб йиқилади,
Қоқилиб минг алафга.

Новдаларни силкитади –
(Богда олма тўкилар),
Ҳаволарнинг қатларидан
Топиб чалар найини.
Йиглайди сўнг кечга қадар
(Не учундир ўкинар),
Деразамга босганича
Тўзгинли манглайини.

Э, воҳ!.. Шамол!.. Қайлардасан,
Қайдан бу жимлик етди?

Усмон АЗИМ

Ўзбекистон халқ шоири. 1950 йилда Сурхондарё вилоятининг Бойсун туманида таваллуд топган. ТошДУнинг журналистика факультетини тугатган. “Инсонни тушуниш”, “Ҳолат”, “Оқибат”, “Кўзеу”, “Сурат парчалари”, “Дарс”, “Иккинчи апрел”, “Бахшиёна”, “Ғаройиб аждарҳо”, “Уйғониш азоби”, “Ғусса”, “Узун тун”, “Сайланма”, “Куз” каби қатор шеърий китоблари, “Жоду” номли насрий тўплами нашр этилган. “Бир қадам йўл”, “Алпомишнинг қайтиши”, “Севги” каби драматик асарлар, киноқиссалар муаллифи. Пол Элюар, В. Ватсиетис, К. Доғларжа, А. Вознесенский, Ю. Мартсинкявичюс ва бошқа шоирларнинг асарларини ўзбек тилига таржима қилган. Грузиянинг Маяковский номидаги Давлат мукофотида сазовор бўлган (1982). “Дўстлик” ордени соҳиби (1998).

Қайга бориб, тўхтаб қолдинг,
Кучинг тугаб, эмаклаб?

Вужудгинанг қай тўнканинг
Тагида қолиб кетди?..
Илҳом кирар – юрагимга,
Кўр шамолни етаклаб.

АЙРИЛИҚ

Тақдир жим ўртанди.
Видо – ўқилди.
Богларинг – тўкалди.
Баргинг – тўкилди.

Кетишинг қаёндир,
Эй, сен, ўртанган?
Кўзинг – биёбондир,
Богинг – тўкалган.

* * *

Оғир. Жуда оғир. Кўтармоқ
Кўзингдаги кузги чарчоқни.
Қачонлардир рўй берган алдоқ
Ногоҳ энди умрни ёқди!
Ҳамма нарса асли жойида –
Бир сўз демас азиз одамнинг.
(У бош эккан тақдир рағйига),
Ёнар фақат сенинг оламинг.
Панжаларинг бошингга чангал,
Сочларингга тушиб борар оқ..
Аммо мантиқ чарх урар мужмал:
– Яшайверса бўлади шундоқ.
Қара, қолар бу ҳаёт омон –
Тақдир синмас, умр отилмас..
Фақат севги кўзига бу он
Қарамоққа ҳеч ким ботинмас.

* * *

Бу умр оғирмиди,
Узун эдимми бу йўл?
Ортга боқсам, ўтган дам
Бир “оҳ”га жо бўлгудай.
Уфқидан уфқи қадар
Узатсам етади қўл –
Бир ҳурликка етгуда-ю
Бир чоҳга жо бўлгудай.

Жонсарак ҳаракатга
Тўлганча жисму жони,
Умр – лаҳзалик бир қуш

Учиб кирмоқда тушига.
Мен ўнгда кун кўрмоқнинг
Тополмадим имконин,
Тушимда яшай десам...

Умр тушдан ҳам қисқа.

* * *

Дўст, келсанг-чи! Теграмда куз.
Хўнграмоқ пайти етди.
Қайга кетди яшил нуфуз,
Баҳорлар қайга кетди?

Сатр-сатр шеър юракда,
Тузолмайман байтини..
Бу хазонрез якка-якка
“Оҳ” урмоқнинг пайтимми?

Бир кимса йўқ. Кузак тўзгин
Йўлни барбод этгандир –
Йиглаб-сиқтаб азиз дўстим
Юрагига кетгандир...

* * *

Қандай ёзай шеърларни “оҳ”сиз?
Бу йил оғир кузакнинг тарзи.
Бошим узра зил-замбил – чоксиз
Қўргошиндай булут гумбази.
Ёмғирлар ҳам дардда залворли.
Куз қапишиб – ерга сингиган..
Хатлар ёзсам, журъатинг борми
Олмоқликка кузнинг илқидан?
Билмайсанми ё хазонрезни,
Ўйлармисан, бу не, қаердан?
Англармисан руҳсоз бу кезнинг
Етганини соғинчли шеърдан?
Қисматингми шундай беиқбол?
Бефаслми? Булутсиз кўкми?
Барқарорми фақат бахтли ҳол?
Унда ҳатто кузак ҳам йўқми?

* * *

Унутиб боряпсан мени, сезяпман,
Чунки юрагимдан кетмаяпти куз.
Чексиз хазонликда чексиз кезяпман,
Ўн саккиз минг олам сорик – хазон тус.
Эй, сен! Шеърлар ёзган менинг баҳримда!
Эй, сен! Баҳорликни рад этган – кечган!
Эй, сен! Ҳаётини оғир тахрирда
Дунёга кўрсатган! Заққумлар ичган!

Қайдан богимизда маънос фасллар?
Қачон хазон етди? Оловлар ўчди?
Қачон адо бўлди мунгли асрлар –
Дарддан хотирага бетаъсир кўчдим?
Ошиқ юрагимга пинҳон сир ошкор.
Аён ширин сўзнинг аччиқ таъхиси,
Нечун юрагимда кузак бемиқдор?
Унутиб боряпсан мени, азизим...

* * *

Мен ногоҳ тўлгондим, ногоҳ тўлгондим.
Негадир бу саҳар йиғлаб уйгондим.

Кўнглим: “Олисларга кетсайдим”, деди,
Аммо англадимки, кетишсиз эди.

Бироқ йўл юрмоқдан тониши йўқ эди,
Аммо олисларда олис йўқ эди.

Барча йўл “оҳ”и йўқ бир макон эди,
Фақат кўнглим маним бепоён эди.

Кўнглим на мантиққа бу саҳар етди?
Ўзига кетди у, ўзига кетди.

Нимани ахтариб ўзида чопди?
Ўзини, Ўзини, Ўзини топди.

Топгани амиру бексизлик эди,
Сарҳади бесарҳад чексизлик эди.

Сўзларнинг бемиқдор ранги бор эди...
Ва фақат тангрининг амри бор эди.

ҲАВОГА ЁЗИЛГАН ХАТ

Азиз дўст! Кел! Дардга тўлиб кетяпман.
Мен ҳам яшаб бўлдим, ўлиб кетяпман.

Кел! Ўйга толайлик! Хаёл сурайлик
Ва фақат ҳаётдан суҳбат қурайлик.

Дунёнинг камини айтайлик – тўлсин,
Рўзгорнинг йўғини айтайлик – бўлсин!

Сўзлайлик қозоғга кўчмас ҳасратдан,
Ноилож фуқаратдан, ботир журъатдан.

Хурликнинг соғинчин шеърга улайлик
Ва фақат ҳаётдан суҳбат қурайлик –

Чунки бизга аён: азалу охир
Одамзоднинг умри узун видодир...

Кетасанми? Майли... Кулиб, беҳадик,
Гўё ўлим йўқдай хайрлашайлик.

* * *

Тунда боққа чиқсам, салқин таралган,
Ногоҳ гусса етган, кузак яралган.

Ойнинг теграсида ойдин доира,
Ғуборлар ичинда шуъласи тийра.

Хувиллаб тураман, қунишади дил.
Ҳолинг не кечади, ёзсиз қолган йил?

* * *

Чархи фалак чўри қуёшнинг
сочидин судраб борар,
Бу томошодин зериккан вақт
отида мудраб борар.

Чархи кажрафтор иши мутлақ
маним бошимдаму?
Не балолар тоши ёғди? –
кўнгил юзи титраб борар.

Бунчаким нафис тўқибсан,
орзу матосини, юрак,
Шом тушибким, юлдуз бино бўлғоч,
фалак идраб борар.

Бу гараз кеча сукутга бир
лаҳза ҳам гарқ бўлмагай,
Ким ул тараф юлдуз учиб,
бу ён шамол инграб борар.

Меъмори олам, ҳар даме кўнглимни
буздинг – қўймадинг,
Не висол истаб бу кўнгил
бехонумон мунграб борар?

Насрхр
Наср Наср
Наср

Саидвафо БОБОЕВ

ҚОРА ТУНДАН ҚҮРҚИМА

Қисса

Расмларни
Оловиддин Собир ўғли чизган.

Саидвафо
БОБОЕВ

1961 йилда Сурхондарё вилоятининг Бойсун туманида туғилган. “Сиртмоқ қошидаги ўйлар”, “Мен англаган ҳақиқатлар”, “Армонли дунё”, “Қонли қилич” каби китоблари чоп этилган.

Қир этагида ястаниб ётган Пасурхи қишлоғи аста-секин шом қоронғулигига бурканиб бормоқда. Подадан қайтаётган мол-ҳол, қўзиларларнинг маъраши, мўъраши авжида. Туёқлар остидан кўтарилган чанг-тўзон қишлоқ узра кирчил пардадай ёйилган.

Абдумурод қорамтир тусга кирган осмон тоқига умидвор-умидвор кўз ташлади. Лекин излаганини тополмай ҳафсаласи пир бўлди.

“Чиқмабди, бу кеч ҳам янги ой чиқмабди”, хаёлидан ўтди унинг.

Абдумурод даштдан қайтмоқда эди. Қишлоқ қўй-қўзиларини боқиш навбатини қойилмақом дўндириб келяпти. Бу навбат ҳар хонадонга ҳар ойда бир марта келади. Хонадон аҳлининг мавқеи, иззат-обрўси қандай бўлишидан қатъи назар, чўпонлик навбатига бориши шарт. Лекин барибир ғўддайган бойваччалар,

туман марказида аллақандай лавозимда ишловчилар уч-тўрт сўм чойчақа эвазига ўз чўпонлик навбатларини бировларга юклашади. Улар кўпинча Абдумуродга ялиниб келишади. “Илтимос, Муроджон, мановигинани олиб кўйиб, менинг ўрнимга бир чўпонлик қилиб кел” дейишади. Бундай илтимослардан Абдумурод ерга кириб кетгудек бўлади, бағри тирналади. Лекин начора. Бойвачча ҳамқишлоқлар эса ўлганнинг устига тепгандай сурбетларча тиржайишади. Қўлларидаги ақчани намойишкорона санаб, кўз-кўз қилишади.

Абдумуроднинг ўз таклифларини рад этмаслигини, тўғрироғи, рад эта олмаслигини жуда яхши билишадики, Абдумуроднинг бошқа қилар иши йўқ, устига-устак рўзғори ҳаминқадар, қўли юқа, бировлар узатадиган арзимас чойчақага ҳамиша зор-интизор.

Абдумурод Холназар чолнинг еттинчи боласи. Ака-опалари уйли-жойли бўлиб, ўзларидан тинчиб кетишган. Энди навбат Абдумуродга келиб турибди. Лекин бу ҳали уйланмайман, ўқишим керак деб ғўдайиб тургани турган. Лекин ўқиш дегани ўз бошига бўлмас экан. Афтидан, унинг учун ҳам таниш-билиш, ақча-мақча керакка ўхшайди. Мана, Абдумурод уч йилдан бери ҳеч қайси олий ўқув юртига илашолмай, йиқилиб қайтади. Ёш эса кетяпти. Бу йил роппа-роса йигирма иккига кирди. Лекин ҳануз на ўқиш бўлди, на бирор ишнинг бошини тутди. Ота-онаси ё ака-опалари бирор нарса деб койиса нуқул ерга қарайди. Қайси кун чўлга кўчиб кетган опаси ва поччаси меҳмон бўлиб келишган экан. Поччаси ижарага каттагина ер олганини, яхшигина ёрдамчи, яъни ишчи кераклигини айтди. Зимдан Абдумуродни шу ишга таклиф қилган бўлди.

– Мен ҳали ўқишим керак, – деб одатдагидай тўнғиллади Абдумурод.

Дастурхон теварагида ўтирган онаси ва отасининг фиғони фалакка чиқди.

– Ўв, серри, – деди Холназар чол бўғилиб, – шу пайтгача ўқишга киролмадинг, уч-тўрт ойлаб шаҳарда дайдиб юрдинг, бор энди. Сен ўқимасанг ҳам зотимиз хафа бўлмайди.

– Кўрпага қараб оёқ узатган маъқул, укажон, – деди опаси Хадича, бош чайқаб. – Поччанга ёрдам бериб юрсанг, ойига бир-икки қоп буғдой олиб турасан. Ҳарна, отамга, рўзғорга ёрдам.

Абдумурод ортиқ гапирмай, хонадан сидрилиб чиқиб кетди. Ўқсиб-ўқсиб, силкиниб-силкиниб йиғлагиси келарди. Ахир бу не хўрлик, не кўргулик? Ҳали шу пайтгача унга ҳеч ким ҳамдард, ҳамнафас бўлмади. Нуқул турткилашгани-турткилашган. Одам бўлмайсан дейишади. Ҳали зотимиздан биров ўқиб ёлчиган эмас дейишади. Зимдан Абдумуроднинг акаси Омонмуродга ишора қилишади.

Омонмурод, пойтахтда театр ва рассомчилик институтида ўқиган. Айни пайтда вилоят театрида ишлаб юради. Актёр. Сўнги уч-тўрт йил ичида ичкиликка ружў қўйган. Вилоят марказига бориб келган бир-икки ҳамқишлоқ унинг маст-аласт ҳолда кўчада юмалаб ётганини кўрган эмиш. Холназар чол бундай миш-мишдан қаттиқ куйинди, хафа бўлди. Бир гал Омонмурод қишлоққа келганда обдон койиди, “саси-санг қишлоқда саси, шаҳарни ифлос қилма”, деди, Омонмурод “ичсам ўзимнинг пулимга ичаман, менинг ҳаётимга ҳеч ким аралашмасин”, деб бўкирди. Хуллас,

даханаки жанг роса ярим тунгача давом этди. Омонмурод саҳармардон яна шаҳрига жўнаб кетди. Отаси унинг ортидан ғамгин қараб қолди.

Абдумурод акаси Омонмуродга бир ачинса, бир ундан жахли чиқади. Уни кўп ҳам кўргиси келмайди. Афтидан, Омонмурод ҳам уни соғиниб юрмаса керак, ҳатто, укаси вилоят марказига ўқишга кириш илинжида борганида ҳам, ёрдам бериш у ёқда турсин, аранг икки марта ижара уйига сўроқлаб борди, холос. Вақтим йўқ, бош қашлашга қўл тегмайди, деб ўзини оқлаган бўлди.

Абдумуроднинг синфдошларидан тўрттаси талабалик гаштини суриб юришибди. Иккитаси вилоят марказида, иккитаси пойтахтда ўқишяпти. Улар таътил чоғлари қишлоқда намойишкорона изгишиб ўзларини кўз-кўз қилишади. Абдумурод бу синфдошларига ўртаниб-ўртаниб, ҳавасланиб-ҳавасланиб қарайди. Беихтиёр кўзларига ёш қалқади. Айниқса, талаба-синфдошлардан бири Абдумурод учун жуда қадрли, жуда азиз. Абдумурод унинг жажжи суратини ҳамиша кўкрак чўнтагида асраб юради. Овлоқ-овлоқда, айниқса, қўй-қўзи боқиб юрган кезларида унга тикилиб-тикилиб қарайди, ўзича пичирлаб гаплашади. Жуда-жуда соғиндим дейди. Бу талаба-синфдош – Гулчеҳра. Бердиқул муаллимнинг қизи. Кулча юз, қуралай кўз. Абдумурод уни саккизинчи синфда ўқиб юрган кезлардаёқ севиб қолган. Пинҳона ўртанган, ёнган. Бошқа синфдошларидан Гулчеҳрани қизганган. Назарида қиз ҳам унга бефарқ эмасдек эди. Кўрганда кулиб қарарди, суҳбатлашиб қолишса, олдидан дарров кетишга баҳона изламасди. Абдумурод Гулчеҳрани турганда ҳам, хаёлидан ўтказганда ҳам олам-олам қувонча чулғанади. Уни узоқ йиллар кўрмагандай соғинди. Лекин Гулчеҳрага севги изҳор қилишга ҳеч ботинолмади. Ҳали мавриди эмас деб ўйлади. Абдумурод бирор олий ўқув юртининг талабаси бўлиб, сўнг секингина қизни бир чеккага тортиб, кўнгил дардини айтишни истарди. Айтганда ҳам пўрим уст-бошда, маданий, шаҳарча лаҳжада айтишни, қизнинг сўзсиз таслим бўлишини истарди. Афсуски, чархи кажрафтор деганлари чин экан.

Абдумурод хўрсиниб, боши узра қоп-қора чодрадай ястанган осмонга кўз югуртди. Йўқ, ҳиллолдан дарак йўқ. Кўк тоқининг у ер-бу ерида пайдо бўлган юлдузчалар ҳамма-ҳаммасига ўзлари айбдордек хокисорона мўлтирашади.

Қишлоқни яйловдан қайтган мол-ҳолнинг ўкирик-бўкириги тутди. Ем еб ўрганган жониворлар ўзлари тегишли хонадонлар тараф илдам одимлашарди. Оғилларда аксариятининг мурғак болалари қолган. Улар ҳам оналарини кутиб бетоқат маърашади, оғил эшикларига ўзларини уришади.

Абдумурод заранг таёқни ҳорғин судраганича ўз ҳовлиларига яқин келди. Бу ерда ҳам қиёмат-қойим, даштдан қайтган она совлиқлар болаларини сўроқлаб аччиқ-аччиқ маърашади, унга жавобан оғилхона ичидан кўзичоқларнинг қий-чуви эшитилади. Янгаси ва онаси қўра саранжомлаш билан банд.

Шу пайт дарвоза ёнида бир шарпа кўринди. Оқ оралаган сочлари ўсиқ-пахмоқ, озгинлигидан хийла новча кўринади. Эғнидаги одми кўйлаги, худди кўриқчи ёғочга илинган матодай шалвираб турибди. Абдумурод Омонмуродни дарров таниди.

“Акам келибди-да”, ялт этиб хаёлидан ўтди унинг. Бу ўйдан хуфтон кўнгилнинг бир чеккаси андак ёришгандай бўлди. Чунки Омонмурод охириги марта отаси билан жанжаллашиб кетганида, Абдумурод акам энди қайтмаса керак, деб ўйлаганди. Йўқ, Омонмурод қайтибди! Ана, чала ёнган ғўладай бўлиб, дарвоза ёнида турибди.

– Ассалому алайкум, ака, – деди Абдумурод илжайганча Омонмуродга пешвоз юриб. – Қишлоққа келибсиз-да.

Омонмурод ҳам илжайган кўйи укаси билан илиқ кўришган бўлди.

– Сизларни соғиндим-да.

– Қачон келдингиз?

– Пешинга яқин. Бироз ёнбошлаб оёқ узатгандим, ухлаб қолибман. Ҳозир уйғониб ташқари чиққаним.

– Чарчабсиз-да.

– Ўзинг қалай, Мурод, – деди ака укасига ачинганнамо кўз ташлаб, – юрибсанми сурув ортидан?

Абдумурод аччиғланди.

– Бошқа нима қилай? Акага ўхшаб мундай ёрдам берай демайсиз.

– Сабр қилиб тур, – деди Омонмурод негадир сирли кўз қисиб жилмаяркан, – ҳали ҳаммаси зўр бўлади.

– Ким билади, сабр қила-қила чарчадим, – деди Абдумурод оғир сўлиш олиб.

– Сени Қушқияда кўринганингдан бери кузатиб турибман, нега мунча осмонга аланглайсан? Ё ўз юлдузингни изляяпсанми?

– Йў-ўғ, – деди Абдумурод хижолатланиб, – ўзим шунчаки...

Омонмурод ҳамон укасига истехзоли кулимсираб, тикилиб турарди.

– Ё ҳилол чиқишини кутяпсанми?

– Э, боринг-е, – деди Абдумурод баттар уялиб, – ҳилолни нима қиламан? Кўп эзма бўлманг.

У шоша-пиша дарвозадан кириб кетди.

Омонмурод ёшлигида хийла хушрўй эди. Қопқора сочлари кўпириб, кулоқларини кўмиб турарди. Қизларникидек қора қошлари остида алланечук хуморланиб боқувчи кўй кўзлари неча-неча жононларнинг эс-ҳушини ўғирлаган. Айниқса, кийган кийими, худди Омонмурод учун атай тикилгандай ярашиб туришини айтмайсизми? Хуллас, Пасурхи қишлоғидан чиққан бу хушсурат йигит пойтахтдаги олий ўқув юртини битириб, энг нуфузли, энг доврўғи дoston театрда ишлаш орзусида юрарди. Истеъдоддан ҳам Худо қисмаган Омонмуроднинг иқтидорини, қобилиятини устоз-ўқитувчилар ҳам бот-бот эътироф этишарди. Пасурхилик бўлажак актёр ҳам ўз устида бетиним ишларди. Тез-тез у-бу спектаклларнинг ёрдамчи ижроларида, киноларнинг оммавий сахналарида кўриниб турарди. Бу Омонмуроднинг ҳам тажрибасини оширсан, ҳам ҳамёнининг тўлов қувватини оширарди. Яхшигина қўлга киритган гонорарига Омонмурод саховат билан ҳамсабоқларини, ора-чора устозларини меҳмон қилиб турарди. Ўзи туғилиб ўсган туманида эса кундан-кунга обрўси ошиб борарди.

Хуллас, Омонмурод олий ўқув юртини тамомлагунча кўзга яқин бўлиб қолди. Эл оғзига тушди. Сўнг тўсатдан сувга тушган игнадек йўқ бўлиб кетди.

Ё кўзқидими, Худо билади. Омадсизликнинг ҳаммаси Омонмурод институтни битириб, шаҳардаги нуфузли театрлардан бирига иш сўраб борган кундан бошланган эди. Ўшанда театр маъмурияти ёш актёрни гўёки хушмуомалалик билан кутиб олган бўлди-ю, лекин уни ишга олиш масаласини аччиқ ичақдай чўзгандан чўзди. Аввалига бўш ўрин йўқлигини, бироз сабр қилиб туриш лозимлигини айтишди, сўнгра Омонмуроднинг шаҳар доимий қайдидан ўтмаганини баҳона қилишди. Омонмурод ҳали-ҳануз қишлоқи содда йигит эди. Устига-устак талабалик кезлари озмоз орттирган шон-шуҳратининг шамолида ҳамон учиб-кўниб юрарди. Шу сабаб театр маъмуриятининг гап-сўзларига лаққа тушди. Уларнинг вазларини чин юракдан деб қабул қилди. Эрта-индин театр жамоасига қабул қилинишга ишонч билан кунора ҳашаматли бино олдида пайдо бўлиб, гоҳ ходимлар бўлимига, гоҳ бош иш юритувчига учрашиб, ивирсиб юрди. Омонмурод бундай бесамар келиб-кетишлардан, ҳавойи орзуларга берилишдан чарчамади-ю, лекин маъмурият чарчади. Йигитчанинг собит ирода билан кутиб юриши уларнинг жонига тегдими, ёки ёш актёрга раҳмлари келдими, ажойиб кунларнинг бирида ниҳоят масала узил-кесил ҳал қилинди.

– Сизни директор сўраяпти, – деди юз-кўзи обдон бўялган ходимлар бўлими мудираси, – ҳозирок кираркансиз.

Аёл бу гапни Омонмуроднинг юзига қарамай, кўзларини бир уюм қоғоздан узмай айтди. Омонмуроднинг юраги гурс-гурс ура кетди. Тиззалари билинар-билинмас қалтиради.

– Хўп, хўп. Ҳозир кираман, – дея аранг ғўлдиради у, кенг залнинг тўридаги қабулхона томон одимларкан.

Омонмурод директорнинг ҳузурига ўша илк иш сўраб келган куни кирган эди. Шундан бери ҳам ҳашпаш деганча олти ой ўтибди. Кейинчалик уни йўлақда, актёрлар бўлмасида бир-икки учратди-ю, лекин узук-юлуқ салом беришдан нарига ўтмади. Сушт босди. Чунки қаршисидаги нафақат театр директори, балки бутун мамлакатда доврўғи дoston, машҳурдан машҳур актёр ҳам эди-да. Унча-мунча актёрлар уни кўрдим дегунча “устоз-устоз”лаб етти букилиб қолишади.

Омонмурод минг бир ҳаяжон ва ҳадик оғушида қабулхонага кирди. Енг-ёқасиз, калтагина кўйлаги баданини сириб турган, қош-киприклари таранг тортилган ўқ-ёйдай котиба унга савол назари билан қаради.

– Сизга ким керак, – деди у Омонмуродни хушламай кўздан кечираркан.

– Директорга кирмоқчи эдим.

– Қандай масалада?

– Чақиртирган экан... – деди Омонмурод узук-юлуқ ғудраниб. Сўнг ўзининг кимлигини айтган бўлди.

Котиба миннату иддао билан ўрнидан туриб, қизғиш қопламали эшиқдан кириб кетди.

Қабулхонанинг кенг-мўл деразасидан баҳор мўраларди. Ям-яшил дарахтлар, шохдан-шоҳга кўниб-учиб ўйноқлаётган қушчалар яққол кўзга ташланади. Чарақлаб турган офтоб ичкарини чароғон қилиб юборган.

Котиба шу кирганидан ярим соатча йўқ бўлиб кетди. Ниҳоят у кўйлаги этакларини бир қўли билан паст-

га тортқилаб, бир қўли билан эса бироз кўқиб қолган соч турмақларини тўғрилаб чиқиб келди.

– Кираркансиз.

Директор кабинети жуда кенг ва ҳашамдор эди. Тўрдаги қизғиш стол ортида сочлари тепага қаратиб текис таралган, қалин қабоқ устидаги қошлари сийрак, семиз юзлари бироз салқи тортган устоз ўтирарди. У Омонмуроднинг саломига билинар-билинемас бош ирғаб алик олган бўлди.

– Хўш, нималар қилиб юрибсиз? – деб сўради у томдан тараша ташлагандай.

Омонмурод дабдурустдан нима деярини билмай қолди. Устоз унга алланечук бегона кўз билан қараб турарди. Шундай бўлса-да, олти ойлик саргузаштларини узун-юлуқ айтиб берди, устознинг ваъдаси ҳақида бот-бот эслатди.

– Ука, – деди устоз узундан-узоқ эснаб олгач, – гапнинг очиғи, бу ерда ортиқ овора бўлманг. Штатларни қисқартириш ҳақида юқоридан буйруқ олганмиз, қолаверса, шаҳарда пропискангиз йўқ. Хуллас, энди бу ерда кўп ўралашмай, вилоятингизга қайтиб кетаверинг. Ахир у ёқда ҳам театр бор, маданият уйлари бор. Кўринган одам пойтахтда қолиб кетаверса нима бўлади? Хуллас, ука...

Хуллас, “ука”нинг қиличи синиб, қалқони тешилиб директор ҳузуридан чиқди. Иш йўқ. Буткул рад этилди.

Омонмурод қачон театр ҳудудидан чиққанини, қачон унинг ёнидаги қаҳвахонага кирганини билмайди. Бутун борлиғини зулмат қоплаганди. Қўлоқлари остида директорнинг қиличдек кескир сўзлари жаранглаб турарди: “... иш йўқ. Вилоятга қайтинг...”

Омонмурод ёнига келган, оқ этак тутган хизматчи қизга икки юз грамм ароқ ва газак учун нарсалар буюрди. Одатда у ичкиликка сира қизиқмасди. Ора-чора, туғилган кун, тўю тантана муносабатлари билан бирикки қўлтум ютишини ҳисобламаса, Омонмурод кайвонилар бошлаб таърифлайдиган, ичмайдиган “бинойи” йигитлар сирасига кирарди. Бироқ айна пайтда у қандай қилиб ароқ буюртма қилганини, бундан не мақсадни кўзлаганини ўзи ҳам билмасди. Назарида, ҳозир тўйиб-тўйиб ичиши, ҳамма-ҳаммасини унутиши керакдек эди.

– Мумкинми?

Қўлларига ияк тираб паришон ўтирган Омонмурод овоз келган томонга чўчиб ўгирилди. Унинг шундоққина тепасида ёши олтмишларни қоралаган, юзлари серажин, эгнига анча уриниб қолган кўйлак кийган, сийрак сочларига куюқ оқ оралаган Ориф Йўлчи турарди. Омонмурод уни кўриб, одатдагидек на ҳовлиқди, на шошди. Ўзини танимасликка олиб тураверди.

– Ёнингизга ўтирсак майлими? – деди Ориф Йўлчи сигарет ва куюқ қаҳвадан сарғайиб кетган тишларини кўрсатиб илжайар экан.

Омонмурод бепарво ишора қилди.

– Марҳамат, ўтираверинг.

Ориф Йўлчи стулларнинг бирини оғир ғижирлатиб чўқди. Йигитга алланечук истеҳзоли кўз ташлаб қўйди.

– Ароғингизга мени ҳам шерик қиласизми?

Омонмурод бу гапга не деб жавоб беришни билмай, елка учириб қўя қолди.

Ориф Йўлчи ҳам таниқли актёрлардан. Талабалар ўртасида у ҳақида ҳам тез-тез суҳбатлар бўлиб турарди. Суҳбатлар баъзан уч-қуйруқсиз баҳсларга, торт-

шувларга айланиб кетар эди. Айрим талабалар Ориф Йўлчини юксак истеъдодли, буюк актёрлар сафига қўшса, баъзилари уни ўртамиёна ҳисоблашарди. “Итнинг орқа оёғи” деб очиқ-ошқора масхара қилишарди баъзилар. Улар бунинг исботи тариқасида Ориф Йўлчининг шу пайтгача бирорта ҳам жиддий бош ролни ижро этмаганини, юксак Давлат мукофотию унвонлари йўқлигини рўқач этишарди. Омонмурод бундай баҳсларга дадил аралашмаса-да, ўша пайтлар шон-шухратли талаба бўлгани учунми, ҳар қалай у ҳам ич-ичида Ориф Йўлчини омадсиз, ўртамиёна актёр деб ҳисоблар, бир унга ачинса, бир энсаси қотар эди. Ич-ичида ўзича Тангрига ҳам илтижо қилиб қўярди: “Ё Худо, шундайлардан бўлиб қолишимдан ўзинг асра!”

Мана, нон-насиба экан, бугун ўша, ўзи бир пайтлар ўхшаб қолишдан чўчиган Ориф Йўлчи билан юзма-юз ўтирибди.

– Адашмасам, сиз Омонмурод Норбоев бўлсангиз керак, – деди Ориф Йўлчи, хизматчи қиз келтирган ароқни бетакаллуфлик билан ўзи томон суриб қўяркан.

Йигит сергакланиб бош ирғади. Бош ирғаркан, ўзининг таниқлигидан, ҳатто, Ориф Йўлчи ҳам уни билишлигидан кўнгли бир қур ёришиб кетди.

– Мени қаердан танийсиз? – дея номига сўранган бўлди.

– Қаердан бўларди, – деди Ориф Йўлчи йигит учун келтирилган ароқни қадаҳга қуйиб ўзи сипқориб юбораркан, – ижроларингизни кўрганман, одатим шунақа, ёш актёрларнинг ижодини эринмай кузатиб бораман. Ҳарқалай, ҳаракатларингиз ёмон эмас.

Ориф Йўлчи газак учун келтирилган кўкат-сабзавот тўғрамаларини ютоқиб чайнай бошлади. Шу орада ёнларидан ўтиб қолган хизматчи қизга ўн сих кабоб ва олма шарбати келтиришни буюрди.

– Бугун сизни би-ир меҳмон қилай, – деди Ориф Йўлчи, графиндаги қолган ароқни яна ўз қадаҳига қуйиб оларкан, – қолган гаплар кейин.

Омонмурод уни анграйиб кузатиб турарди. Ўзича Ориф Йўлчининг янги бир қиррасини, яъни шилқим ароқхўр эканини ҳам кашф этгандай бўлди. Бироқ унинг қўлидан ўзи буюртма қилган, кекса актёр тап тортмай сипқориб юборган ароғини тортиб олишга негадир журъат этолмади. Ғудранганича Ориф Йўлчига “бемалол, бемалол” деб қўйди. Шу орада хизматчи қиз олма шарбати ва ўн сих кабоб келтириб қолди.

– Қани, шарбатдан ичинг сиз, – деди кекса актёр йигитга имо қилиб, сўнг дабдурустдан сўради, – театр-га ишга кирдингизми?

Омонмурод бош чайқади.

– Йўқ, киролмадим.

– Нега?

Омонмурод тўлиб турганиданми, ё Ориф Йўлчининг алланечук очиқ чехраси маъқул келдими, иш-қилиб бошидан кечирган оворагарчиликларни оқизмай-томизмай айтиб берди.

– Шунақа денг, – деди Ориф Йўлчи истеҳзоли илжайган кўйи бош чайқаркан. Унинг истеҳзоси театр маъмуриятига қаратилган эди.

– Ҳа, бўш ўрин йўқ, дейишди.

– Қани, кабоб совиб қолмасин, Омонмурод, тезроқ тинчитайлик буни.

Қизиқ, Ориф Йўлчининг бетакаллуф, кўпол қи-

лиқлари тобора йигитга ёқиб борарди. Ҳатто, кўнгилсизликларни унутиб иштаҳаси очилиб кетди. Кекса актёр яна юз грамм ароқ келтириб ичди. Омонмуродга бир томчи ҳам қуйиб бермади.

Қаҳвахонада хўрандалар сийрак эди. Синчиклаб қараган киши уларнинг аксарияти театр ходимлари эканини даров билиб олади. Сухбатлар ҳам шу атрофда: ижролар, спектакллар...

– Энди гап бундай, Омонмурод, – деди Ориф Йўлчи, ниҳоят, кабоб паққос туширилгач, – эртага шу пайт, шу ерда яна учрашамиз. Мен сизни театрга ишга олишларини илтимос қилиб кўраман.

Эртаси куни Омонмурод келишилганидек ҳозир у нозир бўлди. Бироқ барибир кечиқибди. Ориф Йўлчи кечаги стол устини нозу неъматларга тўлатиб, илжайган кўйи йигитни кутиб турган экан! Егуликлар қаторида турган графиннинг бўш туришига қараганда кекса актёр аллақачон томоғини хўллаб олган.

– Марҳабо, марҳабо, Омонмурод Норбоев, – деди у кенг қулоч ёйиб, – театримизнинг, санъатимизнинг порлоқ эртасига хуш келибсиз.

Ориф Йўлчининг илтифотлари ёқиб тушдими, ё унинг авзойидан иш битганини сездими, ҳарнечук, Омонмурод қувонч ва ҳаяжондан бироз довдираб қолди. Кекса актёр билан каловланиб кўришиб, пойинтар-сойинтар сўрашган бўлди.

– Қани, дастурхонга марҳамат, – деди Ориф Йўлчи, – совиб қолмасдан паққос туширайлик.

Улар сўзсиз овқатлана бошлашди. Ора-чора кекса актёр Омонмуроднинг оиласи ҳақида, ўқишлари ҳақида узук-юлуқ савол берган бўлди. Лекин йигитнинг назарида у жавобларни лоқайдлик билан эшитгандай туюлиб, бироз оғринди. Ориф Йўлчи яна ичди. Омонмуроднинг олча шарбати тўла пиёласига чўқиштириб, ортиқча мулозаматсиз ароқ сипқорди.

Кечкириб келарди. Дераза ортидан тобора қорайиб бораётган осмон кўзга ташланади. Қаҳвахонанинг қай бир бурчидаги магнитофондан ҳазин куй таралмоқда.

– Гап бундай, Омонмурод, – деди Ориф Йўлчи, дастурхон учун хизматчи аёл билан ҳисоб-китоб қилиб юборгач, – сиз ишга қабул қилиндингиз. Эртадан бошлаб менинг гуруҳимда репетицияларни бошлайверасиз. Кадрлар бўлимига учрашинг. Бўпти, эртагача хайр. Яхши дам олинг.

Ориф Йўлчи ортиқча гап-сўзсиз, йигит томон бир шўх кўз қисди-ю ўрнидан турди. Сўнг алланечук енгил қадамлар билан, ҳатто тузукроқ хайрлашмай, ташқарига чиқиб кетди.

Омонмурод ҳангу манг бўлиб қолди. Худди сеҳрланган бақадай кекса актёрнинг ортидан анграйганча қотди. Кўнгли беадоқ миннатдорчиликка тўлиб тошган эди. Лекин у сўзга айланиб бўғзидан отилиб чиқшига иймангандай, бутун вужудини жўштириб турарди.

– Раҳмат, Ориф ака, – деди аранг у ҳаяжон билан ўрнидан тураркан.

У ташқарига чиқиб кекса актёрни топиш учун тевааракка аланглади. Лекин Ориф Йўлчи ғира-шира қоронғуликда кўзга ташланмади. Шу пайт Омонмурод тахтадай қотди. Ногоҳ у кўк тоқида тиллақошдек ярқираб турган ҳилолни кўриб қолганди. Негадир беихтиёр ўпкаси тўлиб, кўзларига ёш қалқди.

Эртаси куни ҳаммаси силлиққина кечди. Ходим-

лар бўлимидаги аёл аллақандай қоғозга қўл кўйдириб олди-да, ҳисобчига йўллади. Бироқ Омонмурод қувонч кайфиятда ҳисобчининг хонаси томон йўл оларкан, орқасидан ходимлар бўлими мудираси маънодор қараб қолганини сезмади. Иттифоқо, ҳисобчи ҳам йигитни, аллақандай қоғозга қўл кўйгач, ортидан маънодор нигоҳлар билан таъқиб қилиб қолди.

Шундай қилиб, Омонмурод Норбоев – истеъдодли ёш актёр, Ориф Йўлчининг гуруҳида иш бошлади. Кекса артист уни бир қадам ҳам ёнидан жилдирмас эди. Ўзи режиссёрлар билан гаплашиб, йигит учун икки-уч кичик-кичик роллар олиб берди.

Кунлар шу тариха ўтиб борар эди. Ҳаш-паш дегунча уч ой ортда қолди. Тўсатдан фалокат рўй берди. Ярим тунда аллақайси қаҳвахонадан маст ҳолда чиққан Ориф Йўлчини машина туртиб кетибди!

Бу хабарни эшитган Омонмурод касалхона манзилени аниқлаб ўша ёққа югурди. Бутун вужудини хавотир, таҳлика эгаллаганди. Йўл-йўлакай дилида, тилида бир илтижо айланди: “Ё Худо, устозимни асра, дардини арит!”

Бироқ чархи кажрафтор деганлари чин экан! Ориф Йўлчи касалхонадан чиқмай жон берди. Омонмурод чинакамига, худди ўз отасидан ажраб қолгандай ўқириб-ўқириб йиғлади. Унинг йиғлаганини кўрибми, ҳар қалай, Ориф Йўлчининг қарахт турган фарзандлари ҳам кўзларига ёш олишди. Лекин не бахтки, Омонмурод устози билан видолашишга улгурди. Ўша куни у ҳаллослаб етиб келганида Ориф Йўлчи бутун аъзои бадани оппоқ доқа билан ўраб ташланган кўйи, гоҳ-гоҳ хушидан кетиб ётарди. Бироқ у Омонмуродни таниди.

– Сен, Худо хоҳласа, буюк актёр бўласан, – деди пичирлаб, зўрға-зўрға нафас ростлаб.

Омонмуроднинг кўзига ёш қуйилиб келди.

Ориф Йўлчи қазо қилгач, у чинакам ўғил, чинакам шогирд сифатида ҳамма маъракаларда бел боғлаб турди. Ҳатто, чўнтагидаги оз-моз жамғармасини ҳам харж қилди. Лекин кўнгли тўқ эди. Чунки ой охирлаб борар, йигитнинг чамасига кўра, у баъзи бир гонорарларини кўшиб ҳисоблаганда яхшигина маош олишни мўлжалларди.

Ҳаёт шундай ғалати, шундай сирли экан. Ўлган ўлиб, тириклар яна турмуш ташвишлари билан андармон бўлиб кетаверар экан. Кун ўтган сайин Омонмурод ҳам устозининг ўлимига кўникди. Иш ҳақида ўйлай бошлади. Ориф Йўлчининг маъракалари ўтгач, бир кун дам олди-ю, яна театрга йўл олди. Янги спектаклдан кичик бир рол теккан, машғулотга улгуриш керак.

Теварақда куз шарпаси кезиб юрарди. Йўл чеккасидаги дарахтлар ҳорғин ва маъюс ҳолда хазон сочди. Ёз жазирамасининг шашти хийла сусайган. Аҳён-аҳён шамол аллақаердандир парку булутларни ҳайдаб келади.

Омонмурод хаёлан ой санасини эсларкан, туйқус маош куни эканини билиб қувониб кетди. Шу сабаб аввало касса туйнуғи томон ошиқди.

– Норбоев, сиз аввал директорга учрашар экансиз, – деди кассир қиз, кўзларини аллақаергадир олиб қочиб.

– Нега? – ажабсиниб сўради Омонмурод.

– Билмадим... тез учрашсин деб тайинладилар.

Омонмурод минг бир хаёл билан қабулхона томон

юрди. Чиндан ҳам театр директори уни кутиб турган экан. Лекин бу гал у ўрнидан туриб, ёш актёрни хушмуомалалик билан кутиб олди. Директор алланечук безовта эди. Қуюқ сочларини панжалари билан тез-тез асабий тароқларди.

– Ҳаёт шу экан-да, Муродбой, – деди у оғир бир сўлиш олиб, – яхши бир ижодкор дўстимиздан ажралиб қолдик. Ориф акани Худо раҳматиға олган бўлсин. Омонмурод бош эгиб хомуш ўтирарди.

– Хў-ўш... ука, – гапида давом этди директор. Шу баробарида саросималаниб гоҳ у, гоҳ бу қоғозға бемақсад қўл чўзарди, – аччиқ бўлса ҳам сизға бир сирни очишға мажбурман. Биз... биз сизни расмий ишға олганимиз йўқ.

– Нима?

– Биласиз... бўш ўрин йўқ эди. Лекин раҳматли Ориф ака оёқ тираб туриб олди. Шу йигит театримиздан кетмаслиги керак, деди. Мен вазиятни тунтирдим. Шунда Ориф ака антиқа таклиф ташлади. Омонмурод театрда олти ойча ишлаб туради, шу пайт ичида унга ойликни ўз ёнимдан бериб тураман, деди. Мен ҳам ўйламай-нетмай хўп деб юборибман. Тўғрироғи, Ориф аканинг чин кўнгилдан гапирганиға ишонмаган эдим. Кейин билсам... у киши жиддий айтган экан. Кадрлар бўлимиям, бухгалтериям шунга кўндирибди. Улар гўёки сизға расмий қоғозларға қўл қўйдиргандек бўлгани билан, аслида Ориф ака ўз чўнтагидан пулни маош сифатида сизға топширган.

Омонмурод тахтадай қотиб қолди. Томоғиға қаттиқ бир данақдек нарса тиқилгандай бўлди. Кўз олди тобора қоронғулашиб борарди.

– Энди бу ойча маошсиз ишлаб турасиз, келгуси ойдан биз сизни расмий ишға қабул қиламиз. Тўғрироғи, Ориф аканинг хурмати учун шундай қиламиз...

Омонмурод директорнинг гапи тугамасдан беихтиёр ирғиб туриб йўлакка отилди. Ундан шитоб билан театр боғиға чиқди. Чиқдию, шу пайт томоғиға тиқилиб турган нарса ўкирик бўлиб бўғзидан отилди. Кўзлари куйилиб келаётган ёшдан хира тортди.

Йўқ, Омонмурод театрда қолмади. Тўғрироғи, ҳар бир устун, ҳар бир жиҳози Ориф Йўлчини эслатиб турган бу гўшада ортиқ хотиржам юролмаслигини, бемалол ишлаёлмаслигини туйқус англаб етди.

Омонмурод ўз вилоятиға кетишға қарор қилгани ҳақида директор ўринбосарига қуруққина айтдию, ўша куниёқ, оқшом пайти поездға ўтирди. Поездға ўтираркан, шаҳар билан буткул хайрлашиш мақсадида теваракка яхшилаб назар ташлади. Шу лаҳза... шу лаҳза осмон тоқининг бир четида уч-тўрт митти юлдуз куршовида дийдирабгина турган ҳилолға кўзи тушди.

* * *

Дунёда афсоналар кўп, ривоятлар кўп. Афсонаю ривоятларға боғлиқ муқаддас жойлар, муқаддас удумлар кўп. Хусусан, пасурхиликлар ҳам ҳилол илк балққан уч кечани ғоят муқаддас санашади. Янги ой милтирабгина турган оқшом осмонға кўзи тушган ҳар бир ёшу қари беихтиёр дуоға қўл очади, энтикади. Ўз тилақларини, орзуя армонларини айтишға ошиқади. Айтишларича, яъни, афсоналарда тилға олинишича, худди ҳилол балққан кеча Пасурхи қишлоғининг кунчиқар томонидаги Тақирқир ён бағрида Кокилдор

ота пайдо бўлармиш. Кимда ким ул зотни кўриб, икки-уч оғиз суҳбатлашиш бахтиға муяссар бўлса, жамики орзу-ниятига эришар экан. Узоқ умр, фаровон ҳаёт унга ёр бўларкан. Баъзи бир дуохон лўлилар лутф этгандай, ҳам тахтидан, ҳам бахтидан тегар экан!

Кокилдор отанинг муборак қиёфасини кўрганлар ҳам, кўрмаганлар ҳам эъзозу эҳтиром ила бир хил таърифлайди. Бош-адоқ оппоқ кийинган. Қўлида букри ҳасса. Қош-киприклари ҳам оппоқ. Лекин негадир ўнг қулоғи устидан бир қаричча тушиб турган кокили қоп-қора. Одамлар Кокилдор ота қиёфасини беҳуда бу қадар ипидан игнасиғача тасвирламайди. Бунда ўзига хос сабоқ бор. Кимда ким ҳилол балққан кеча Тақирқирда шундай қиёфадаги қарияни кўрса, демак, у Кокилдор отани кўрган бўлади. Лекин ўлкаси йўқ, ҳовлиқмалар ҳам кўп. Носир ҳисобчи бир гал ҳилол балққан кеча Тақирқир ёнбағрида Кокилдор отани кўрдим деб бутун дунёға жар солган. “Ўлай агар, оппоқ кийимда экан” деган у оғзидан тупук сачратиб. Лекин кўп ўтмай, ўша оппоқ либосдаги қария, кампирининг дағдағасидан кўрқиб, Тақирқирға сарпойчан қочиб чиққан Пардабой оқсоқол экани маълум бўлди. Носир ҳисобчи мулзам тортиб қолди. Шундагина Тақирқирда кўринган ҳар қандай шарпаға сажда қилиб қолмай, одамлар оғзида бот-бот такрорланган аломатларнинг бор-йўқлиғиға эътибор бериш лозимлиғиға иқрор бўлди. Айниқса, унинг қоп-қора кокилиға, эгри ҳассасиға диққат қилиш керак. Носир ҳисобчи эса оқ кўйлак-иштоннинг шамолда елкандек шишишини кўриши биланоқ орқасиға қарамай қочган. Қўрқув ва ҳаяжон исқанжасида Кокилдор отаға йўлиққан чоғ унга эъзозу ҳурмат билан салом бериши кераклигини, у билан суҳбатлашиш зарурлигини ҳам унутган.

Ҳа, Пасурхида Кокилдор отанинг номи ва шаъни шундай улуғланади. У зот ҳақида дард ва изтиробға лиммо-лим, бир-биридан қизиқарли афсоналар юради. Одамлар бу хил ривоятларға шак-шубҳасиз ишонади. Кокилдор отаға хоҳ яширин, хоҳ ошкора эъзоз-эҳтиром кўрсатади.

* * *

Қадим-қадим замонларда, Сурхон-Бойсун томонларда бир кичкинагина подшолик бўлган экан. Бу мамлакат кичкинагина бўлса-да, эл-улуси аҳил, турмуши тўкин ва фаровон экан. Одамларнинг яхшилиғидан, ҳукмдорларнинг одил ва меҳрибонлиғидан Тангри ҳам бу подшолиқдан ўз раҳм ва марҳаматини дариф тутмас экан. Баҳорда дала-даштини паррандаю даррандаларнинг ўзлари шудгор қилиб, ўзлари уруғ қадар экан. Сўнгра вақти-соати етиб, ҳосил етилгач, дон-дунни чумолиқумурсқалар лашкари одамларнинг омборлариға ташиб беришар экан. Боғлар-чи, боғларни айтмайсизми? Чорбоғлардаги мўл-кўл ҳосилни шўх шамоллар авайлабгина ерга тўкиб, хирмон қилишар экан. Сўнгра уни кишиларнинг ўзлари хоҳлаганича еб, хоҳлаганича ғамлаб олишар экан. Лекин уларнинг энг яхши кўрган амали, далаларида, чорбоғларида етиштирилган ҳосилнинг ярмисини хайру эҳсон қилиш экан. Хайру эҳсон қилганда ҳам яширинча, ҳеч кимға овоза қилмасдан, миннату таъмадан холис равишда бир-бирларининг уйларига ташлаб кетишар экан. Қизғанчиқлик, ҳасад-адоват, бахиллик ва ёвузлик бу мамлакат одамлариға ёт бўлган.

Балки шунинг учундир бу юртни Сарсара, яъни тозаларнинг тозаси деб аташган.

Хуллас, Сарсаранинг доврўғи бутун дунёга машхур бўлибди. Дўстлар кулиб, душманлар куйибди. Лекин бу кўҳна дунё шунчалар маккор, шунчалар чигалки, кундан-кун унинг жумбоқларига жавоб тополмай, лолу ҳайрон қоласан. Бошингни минг бир тошга урсанг-да, унинг не бир сиру синоатини англаёлмай гирён ўтасан. Кўҳна дунёнинг ажаб ҳолларидан бири шундаки, бағрига яхшиларни қанча кўп жойлаган бўлса, тагин яна шунча ёмонларни ҳам кўйнида яйратиб кўйибди. Худди шундай бадкирдор инсонлардан бири султон Сармаст эди. Султон Сармаст улкан бир мамлакатнинг улкан бир ҳукмдори экан. Қаттиққўл ва ёвуз, жоҳил ва очкўз бу тождор ўз халқининг қонини зулукдек сўриб, азоб-укубатга қўяр экан. Мамлақати хароб, эли оч-юпун бу ҳукмдор бошқа қўшни подшоликларга ҳам тез-тез босқинчилик ва талончилик юришлари қилиб турар экан. Кунлардан бир куни хуфяларидан бири султон Сармастга Сарсара юртининг таъриф-тавсифини етказибди. Шундай гўзал ва обод юртнинг дарагини эшитган ёвуз ҳукмдор тинчини йўқотибди. Қандай қилиб бўлса ҳам Сарсарани босиб олишни, бойликларини талаб, эл-улусни қул қилишни режалаштирибди. Шундай мақсадда ўз амир-амалдорларига катта лашкар тўплашни буюрибди. Аслида бу юртда лашкар тўплаш унчалик қийин иш эмас экан. Чунки оч-юпун одамларга қай йўл билан бўлса ҳам бир бурда нон топишнинг қандай фарқи бор? Улар бир бурда нон илинжида ҳеч нарсадан қайтишмайди: лашкар десанг лашкар бўлади, чавкар десанг чавкар бўлади. Султон Сармастнинг ҳам катта ютуғи худди шундай оч-юпун халқи экан. Хуллас, бу бадкирдор ҳукмдор қўшин тўплаб, Сарсара сари юриш бошлабди. Улар йўл юрса ҳам мўл юришаверишсин, энди икки оғиз сўзни Сарсара томондан эшитинг.

Султон Сармастнинг катта қўшин тўплаб келаётганини эшитган Сарсара подшоси, амир-амалдорлари зудлик билан ҳимоя чораларини кўришга киришибди. Эл-улус ўз улуғларининг чақириқларига лаббай деб жавоб берган. Хуллас, энг аввало мамлакат худуди баланд ва мустаҳкам девор билан ўралибди. Лашкар яхши ҳарбий таълим олибди. Ёвуз душмандан ҳимояланиш учун барча чора-тадбир кўрилибди.

Лекин ҳамма бало шунда эдики, сарсараликлар табиатан тинчликпарвар, тараққийпарвар халқ бўлгани учун уларда на аскар, на қурол-яроғ бор эди. Жангчилик, қон тўкиш уларга ёт эди. Шу сабаб туйқус келган кўргуликдан сарсараликлар буткул гангиб қолишган. Не қилиш кераклигини, не бир чора-тадбир кўриш кераклигини билишмаган.

– Эй, халойиқ, – дебди шунда улуғ ёшли оқсоқоллардан бири, – бизнинг яккаю ягона ҳимоячимиз, суюнчимиз яратган Тангри, келинлар, баланд тоққа чиқиб Тангрига илтижо қиламиз, фақат Ўзидангина нажот сўраймиз.

Бу фикр эл-улусга ҳам, юрт раҳнамоларига ҳам маъқул бўлибди. Сарсараликлар мамлакат худудидаги баланд тоғ этагига йиғилибди. Улуғ ёшли оқсоқол ва яна уч-тўрт ибодатгўй, тақводор киши чўққиға кўтарилибди.. улар илтижо билан дуо қилишибди.

– Эй, пок ва қудратли Тангри! Биз ҳамиша сенга

ибодатда бўлдик. Амринга бўйсундик. Лекин бугун бошимизга фалокат келиб турибди. Ёвуз ва осий бир банданг устимизга қилич қайраб келмоқда. Ё, Тангри, ўзинг уларга кифоя бўлгин. Бизни золимнинг зулмидан Ўзинг асра.

Халқ гулдурас овозда дуога жўр бўлиб турибди: “Ўзинг асра!” Одамларнинг қий-чуви, илтижо ва ўтинчи шу қадар жаранглабдики, еру кўк ларзага келибди. Ларзанинг зарбиданми ё бошқа бир сабабданми, илтижо ва нолалар ҳар гал гулдурас билан такрорланганда тоғ ўз-ўзидан бир қулоч-бир қулоч пасаяр экан. Ниҳоят у кичик бир тақир қирга айланиб қолибди. Шу аснода халқ илтижосига жавобан сарсараликлар устидан ғалати бир қуш, ғалати товушда сайраганича учиб ўтибди. Унинг сайроғида “омонлик”, “омонлик” деган сўз яққол сезилиб турар экан. Бу муждадан мутаассир бўлган халқ сажда қилганлари ҳолда ер кучиб, Тангрига беадоқ шукроналар айтишибди. Улар сажда қилган кўйи шукроналар айтаверишсин, икки оғиз сўзни ёв томондан эшитинг.

Султон Сармаст Сарсара ғира-шира кўриниб турадиган беҳудуд ялангликка беадоқ лашкарлари билан кўналға қурган эди.

Ҳаммалари бетоқат. Тезроқ уруш бошлаб Сарсарани ғорат қилишни истайди. Айниқса, оч-юпун лашкар очкўзлик ва ташналик билан Сарсара томон тиш қайраб кўз ташлайди. Лекин худди шу лашкар ичида Кокилдор лақабли бир оққўнгил, покиза йигит бор экан. Унинг ўнг қулоғи устида бир қаришча ўсиб турган кокили бўлгани учун тенг-тўшлари шундай деб аташар экан. Бу кокилнинг ҳам ўзига яраша ривояти бўлган. Ривоят шулки, йигит она қорнидан шу кокили билан туғилган. Балки бунга унинг тақводор, ибодатгўй ота-онаси сабаб бўлгандир? Ҳар қалай, улар соп-соғлом туғилган боланинг кокили бежиз эмаслигини, бунда бирор ҳикмат борлигини англашган. Англашган ва яратганга беадоқ шукроналар айтишган, болаларига покизалик, обидлик тилашган. Қаранги, Кокилдор чиндан ҳам шундай инсон бўлиб вояга етган. Қаранги, тевараги жабр-зулм, риё ва ёлғон, қашшоқлик ва ҳаромхўрликка тўла бўлишига қарамай, у ҳақ йўлидан озмаган. Ҳамиша яхшилик тарафида бўлган. Эзилганларга, хўрланганларга кўмак бермоққа ошиққан. Лекин минг афсуски, Кокилдорнинг бундай оққўнгиллиги, олижаноблиги қавмдошлари орасида қадр топмаган. Барчалари унинг устидан кулишар экан. Саховатли, тантилигини нодонликка, калтафаҳмликка йўйишар экан. Мабодо Кокилдор яхшилик ва эзгуликка чорлаб панд-насиҳат қилса, уни масхаралаб ҳақоратлашар, ҳатто тош отиб, калтаклашар экан. Бечора йигит нима ҳам қила оларди? Ҳаммасини Худого солиб, афсус-надомат билан бош чайқаб кўярди, холос. Худди шундай қайғули кунларнинг бирида, унинг қайғусига қайғу қўшилиб Сарсара устига юриш бошланади. Кокилдор Сарсара ҳақида кўп ва хўб эшитган эди. У ернинг оққўнгил, меҳнаткаш ва ҳалол қавмига ҳаваси келиб юрарди. Ўзи ҳам жуда кўп бор ўша ёққа бош олиб кетишни ният қилган. Бироқ ичидаги бир овоз бунга монеълик қиларди: “Сен шу ерда кўпроқ кераксан, қавмингни ташлаб кетма”.

Кокилдор ич-ичидан бу илоҳий даъватга беихти-

ёр бўйсунарди. Дала-даштда чўпонлик қилиб юрган бу йигитни ҳам лашкар сафига мажбурлаб олишади. Бир-икки бор аскарликдан бош тортганида уни султон навкарлари қаттиқ калтаклашади. Кокилдор ноилож Сарсара урушига жўнайди. Лекин кечаю кундуз ибодат қилади, дуо қилади: “Ё, Тангрим, қавмимга инсоф ва диёнат бер, ё Тангрим, Сарсарани ўз ҳимоянга ол. Мен мазлум банданга тўзим бер”.

Кокилдор одатда, тунлари, овлоқ бир даштликка чиқиб ибодат ва илтижо қилар эди. Шундай тунларнинг бирида лашкар қўналғаси теварагида айланиб юборган султон Сармаст ва унинг ёнидаги мулозимлари Кокилдорни тутиб олишади.

“Қайдан келясан?” – деб сўрашади ундан.

“Ибодат қилиб олдим”, – деб соддалик ва оқ-кўнгиллик билан жавоб беради йигит.

Султон Сармаст унга кўп ҳам эътибор бермайди. “Ибодат қилса қилибди-да”, деган хаёлга боради. Лекин унинг ёнида ёвуз фолбини бор эди. У йигитни зимдан кузатаркан, дарров ҳушёр тортади.

“Ҳазратим” – дейди султон Сармастга ялтоқланиб, – бир қошиқ қонимдан кечинг, сизга бир сирни очаман.”

“Сўйла, қария”.

“Менга илоҳий пайғом етди, бу йигит сизга ва салтанатга катта фалокат олиб келади. Уни дарҳол қатл айламоқ лозим”.

Султон Сармаст кибру ҳаво билан қаҳ-қаҳа отиб кулади. Фолбиннинг гапларига ишонмайди. Сўнг бепарволик билан дейди:

“Қўявер уни, қария. Бунақа ибодатгўй лапашанлар биринчи жангдаёқ ўлиб кетади. Шўрлик, менинг марҳаматимдан ўшангача яшаб турсин!”

Султон Сармаст яна қаҳ-қаҳа отиб кулади. Фолбиннинг қайта-қайта айтган гапларига қулоқ солмайди. Хуллас, шундай қилиб, Кокилдор муқаррар ўлимдан омон қолибди.

Сарсараликлар саҳар чоғи тоғ этагида ибодат ва илтижони бошлаб юборишган бир пайтда Кокилдор ҳам уйғоқ эди. Қўналға ёнидаги улкан харсанг устида мунғайбгина ўтирарди. Сарсараликларнинг гулдурасолган илтижо ва нолалари ёв қўналғасига ҳам эшитилиб турарди. Бу гулдурасолдан ҳатто Султон Сармаст ва унинг хос мулозимлари уйғониб кетишади. Аввалига ҳангу манг бўлишган. Сўнг бу гулдурасол илтижо ва нола товуши эканини англашиб, ҳузур қилишган. “Эҳ, нодонлар, – дебди ҳатто Султон Сармаст, – Тангридан нажот сўрагунча, мендан шафқат сўрасаларинг бўлмайми?”

Сўнг, мириқиб қаҳ-қаҳ отиб кулибди. Мулозимлар ҳам унга қўшилиб қаҳ-қаҳ уришибди.

Бу пайтда Кокилдор ҳануз ҳарсанг устида тек қотиб ўтирар, ич-ичида Тангрига илтижо қилар экан. Бир пайт осмондан ғалати бир қуш пайдо бўлиб, ғалати бир тарзда сайрай бошлабди. Кокилдорнинг теварагида чарх уриб учибди. Шунда йигитнинг қулоғига бир илоҳий сас эшитилибди: “Шу қушга эргаш”.

Кокилдор қуш ер бағирлаб учган тарафга қараб юра бошлабди. Ҳайрону лол бўлганидан анчагина юриб қўйганини сезмай қолибди. Йигит қушга эргашиб бир сайхонликка тушибди. Шу асно қуш унинг қўлига қўниб, қанотлари билан кафтини силабди-да, сўнг сал наридаги кичик бир тош бўлаги устига қўнибди. Кокил-

дор буткул ҳайрону лол. Қуш қанотлари билан ўша тош бўлагини силабди. Тош шу лаҳзадаёқ қуйма олтинга айланибди. Қуш эса ғалати сайраган куйи йигит теварагида яна бир карра чарх ургач, туйқус кўздан ғойиб бўлибди. Кокилдор бу сиру синоатни дарров англаб етибди. Дарҳол ердан бир тош бўлагини олган экан, қўлидаги шу лаҳзадаёқ олтинга айланибди. Йигит кўзида ёш билан илтижо қилибди: “Ё, Тангрим, мени сийлаб, қаромат ато этганинг учун Ўзинга минг бора шукр. Қасамки, неъматингни фақат яхшиликка ишлатаман”.

Ўшанда Кокилдор сайхонликдан кўнгли тоғдай кўтарилиб қайтган экан. Лекин уни султон фолбини қўйган айғоқчи кузатиб юрганини йигит билмас эди. Қўналға ёнида айғоқчи Кокилдорнинг йўлини тўсиб чиқибди.

“Мен ҳаммасини кўрдим!” – дебди у бадхоҳлик билан тиржайиб.

“Қўлингни бер”, – дебди йигит хотиржам қиёфада.

Айғоқчи илкини узатибди. Кокилдор унинг кафтини бир силаган экан, айғоқчининг қўлида бир уюм олтин пайдо бўлибди.

“Лекин бу сирни ҳеч кимга айта кўрма, – дебди Кокилдор, – агар айтсанг, олтининг тупроққа айланиб қолади”.

Айғоқчи тиржайибди.

“Айтиб, ўлибманми, туя кўрдингми, йўқ”.

Айғоқчи шарпадай қилпанглаб кўздан ғойиб бўлибди.

Кокилдор ўша тунда ҳар бир чодирга кириб, уйқудаги ҳар бир аскарнинг кафтини силаб чиқибди. Йигит фақатгина соқчилар ҳушёр қўриқлаётган султон қароргоҳига киролмабди, холос.

Ана энди эрталаб томошани кўринг. Саҳар чоғи уйғонган аскарлар мундоғ қараса, ҳар бирининг қўйни тўла тилло эмиш. Улар аввалига ҳангу манг қолишибди. Сўнг бойликларини бир-биридан яширишга киришибди. Энди улар айш-ишрат қилишни истаб қолишганди. Жанг қилиб, ўлиб-нетиб қолишни ҳеч бири хоҳламасди. Шунинг учун кейинги тунда аскарлар якка-якка, тўп-тўп бўлиб яширинча қўналғадан қочиб кетишибди.

Султон Сармаст эрталаб не кўз билан кўрсинки, лашкар қўналғаси ҳувиллаб ётибди. Ҳаммаёқ тўзғин. У дарғазаб бўлиб хос мулозимларини сўроққа тутарди.

“Нима гап? Бу не ҳодисот?!”

Мулозимлар лом-мим дея олишмайди.

“Эй, олампаноҳ, – деб гап бошлайди шунда фолбин, – бу ҳодисанинг сири менга аён”.

“Сўйла, қария”.

“Бу ўша, сиз қатл этишга рози бўлмаган ибодатгўй йигитнинг иши”.

Фолбин шундай деб сиру синоатни ўзи билганича таърифлаб-тавсифлаб беради.

“Тутинглар ўша Кокилдорни!” – деб бўкиради султон ўз хос навкарларига.

Ҳукмдорнинг бу фармони ибодатгўй Кокилдорга аён бўлган экан. У қочоқ аскарларга қўшилиб, қирмақир, даштма-дашт ошиб кетаётган жойида соч-соқоли оппоқ, эгри ҳасса тутган қарияга айланиб қолибди. Бироқ не холки, унинг ўнг қулоғи устидаги кокили қопқоралигича ҳилпираб тураверибди. Фолбин бошчи-

лигида аскарларни таъқиб этиб, Кокилдорни излаб келаётган навкарлар ибодатгўй йигитни танишмаган. “Ҳой, чол, йўлдан қоч” деб ёнгинасидан ўтиб кетишган. Бироқ тулкидай айёр, илондай заҳарли фолбингина чолга эътибор бериб қарабди. Лашкар ичида бу қария нима қилиб юрибди, деган шубҳа кўнглидан кечибди. Шунда у чолнинг ўнг қулоғи устида ҳилпираб турган қоп-қора кокилини пайқаб қолади. “Бу ўша, ўша йигит!”

Фолбин бир гуруҳ навкарларга чолни тутишни буюради. Кокилдор лашкардан ажралиб, тик тоғ томон қочибди. Бу орада хийла кеч тушиб қолган экан. Осмонда уч кунлик ҳилол балқиб турар экан. Султон навкарлари Кокилдорни дарҳол ўраб олишибди. Шунда йигит кўкка қўл чўзиб илтижо қилибди: “Ё, Танграм, ўзинг мадад бер!”

Бир пайт ҳилол ёғдулари ерга арғамчидай эшилиб тушибди. Кокилдор эса дарҳол нур арқонга осилиб осмонга чиқиб кетибди.

Алқисса, Сарсара мамлакати шу тахлит ёвузлар босқинидан омон қолган экан. Султон Сармаст ва унинг очкўз лашкари ўша дашту биёбонда олтин, бойлик таллашиб, ўзаро жанг қилиб, қирғинга учрабди. Бунинг ҳамма-ҳаммасини Кокилдор йигит ҳилол устида туриб кузатиб турган экан. У ҳануз тирик эмиш. Ҳилол балққан тунлари аҳён-аҳён ерга тушиб, яхши инсонларга йўлиқар эмиш. Кимки, Кокилдорнинг суҳбатига муяссар бўлса, унинг толеъи порлаб, ризку насибаси бутун, иззат-обрўси баланд бўлар экан. Шу сабаб ҳам бу авлиё зотни эл-улус ардоқлаб Кокилдор ота деб аташар экан.

* * *

Бу қадимий, маҳзун ва масрур ривоятга биров ишонади, биров ишонмайди. Лекин ҳамма ҳам ўша серхислат, серҳиммат авлиёга йўлиқишни, ўз дарду ҳасратини айтиб нажот сўрашни ва алал-оқибат унинг соҳир дуосидан кушойиш топиб, мурод-мақсадларига эришишни, бахтиёр, саодатманд инсонга айланишни жуда-жуда хоҳлайди. Айтишларича, пасурхилик Жаббор, Нурилла, Эшим деганлар қачонлардир Кокилдор отага дуч келишган экан. Шу сабаб иқбол юлдузлари порлаган экан. Эшим ҳозир Эшим Пиримқулович, Жаббор эса Жаббор Гурганович, ҳар иккиси ҳам пойтахтда ишлашади, нуфузли амалдорлардан. Нурилла эса вилоятда энг эпчил, энг бой-бадавлат тадбиркорга айланган. Егани ҳам, емагани ҳам олдида. Бир-икки марта Кокилдор отанинг ҳақиға деб Тақирқирда қўй сўйиб, худойи ҳам қилган. Бу ҳақда пасурхиликлар ҳали-ҳануз оғизларидан думба ёғи томдириб гапириб юришади.

Қишлоқ аҳлининг бармоқ букиб, қайта-қайта ҳисоб-китоб қилишича, табаррук авлиёга энг охири йўлиққан пасурхилик, бу – Эшмирза. У бундан тўрт йил аввал, йўқолиб қолган қари эчкисини кечки пайт Тақирқир томонларда излаб юрган маҳали Кокилдор отага дуч келган. Кокилдор ота йигитчага рўйхушлик кўрсатган, мол савдосида суяги қотган бўлгани учунми, йигит ҳам туйқус учрашувдан довдираб, ўзини йўқотиб қўймаган. Бутун расм-русумини келиштириб табаррук авлиё билан гаплашган. Ўз орзу-тилақларини айтган. Эшмирзанинг кейинчалик тўлиб-тошиб ҳикоя қилишича, у Кокилдор отага обдон тавозеъ кўрсатгач,

уч йилдан бери университетга ўқишга киролмаётганини айтибди. Авлиё унинг ҳақиға дуо қилибди. Ўша ёз Эшмирза чиндан ҳам ўзи орзу қилган университет талабаси бўлди. Унинг бот-бот қасам ичиб таъкидлашича, имтиҳон чоғи тўғри жавобларни кимдир қулоғига шивирлаб тургандек бўлибди.

Эшмирзага омад кулиб боққан йили Абдумурод илк бор шаҳар билан тўқнашган ва илк бор пешонасидан лат еб, яъниким, ўқишга киролмай қайтган эди. Аммо у ҳали тушкунликка тушмаганди. Келгуси йили албатта талаба бўлишига ишонарди. Ўзини осмондан юлдузни бенарвон урадиган учар, зукко билимдон ҳисобларди. Бироқ минг афсуски, Абдумурод тагин икки йил кетма-кет йиқилди. Имтиҳонларда ҳатто ўша биринчи йилдаги натижага ҳам эриша олмади. Бу ҳол йигитчанинг руҳини синдирди, шаштини пасайтирди. Энди у нажот истаб тўрт тарафга жавдирайдиган бўлди. Абдумурод айниқса бир нарсадан жуда-жуда кўрқарди. Гулчеҳрани йўқотиб қўйишдан! Гулчеҳрадан айрилиб қолишдан. Аслида унинг пойтахтдаги институтга интилишига ҳам сабаб шу. Абдумурод қуралай кўз синфдош қизга муносиб бўлишни истайди. Тамом-вассалом.

Ўтган ёз, ғалати бир воқеа юз берди. Абдумурод иккинчи гал ҳам ўқишга илаша олмай, дарду дунёси қоронғу бўлиб, бировларнинг кўзига кўринишга ҳам юзи чидамай, уйда кўкрагини захга бериб ётарди. Бир пайт акасининг жажжи қизалоғи ёнига келди.

– Ака, сиззи Гули опам чақиряпти, – деди у кимдир берган ялтироқ конфетни оғзига соларкан.

– Қайси Гули? – истар-истамас пўнғиллади Абдумурод.

– Гулчеҳра опам... менга конфет берди.

Абдумурод илкис қад ростлади.

– Сизни мактаб боғига келсин деди.

Абдумурод конфет ейиш билан овора жиянининг юзидан чўлпиллатиб ўпди-да, дик этиб ўрнидан туриб, апил-тапил кийинишга тутинди.

Мактаб сойликка яқин жойда эди. Чиндан ҳам унинг тузуккина боғи бор. Берди муаллим мактаб боғ-бонлигини ҳам ўз зиммасига олган. Тирикчиликка ҳарна-да...

Гулчеҳра алдамаган экан. У каттакон қайрағоч соясида аллақандай газетани ўқиб ўтирар, гоҳ ўша газета билан елпиниб-елпиниб оларди.

Абдумурод уни кўриб беихтиёр тўхтаб қолди. Гулчеҳра кундан-кунга чинакам гулдек чирой очиб, яля яшнаб борарди. Ҳаворанг қўйлаги андак тўлишиб қолган қиз қоматини сириб, уни янада жозибалироқ кўрсатарди. Қалин, қоп-қора сочларининг турмаклари ҳам ўзига ярашган. Бир сўз билан айтганда, шаҳар ҳавоси, талабалик ҳаёти Гулчеҳрага анча ёққанлиги сезилиб турарди.

Абдумурод секин ҳуштак чалиб келганини билдирди.

– Вой, Мурод, салом, – дея Гулчеҳра ўрнидан дик этиб турди. Жилмайган қўйи синфдошига қўл узатди.

– Салом, – деб қўйди Абдумурод қизнинг оппоқ, лўппи қўлидан ботинмайгина тутиб кўришаркан.

Гулчеҳра синфдошининг бу йил ҳам ўқишга киролмаганидан хабардор эди. Ўтган гал, дўкон ёнида туйқус учрашиб қолиб бироз ҳасратлашишган эди.

– Ҳали ҳам хафа бўлиб юрибсизми? – деди Гулчеҳра жилмайиб. – Қўйинг-е, сизга ярашмас экан.

– Жуда шарманда бўлдим-да, – деб пўнғиллади Абдумурод.

– Умидсизланманг, келгуси йил албатта кирасиз.

Қизнинг ширин сўзлари, самимий, беғубор жилмайиб туришларидан Абдумуроднинг кўнгил ғашликлари тумандек тарқаб кетди. Унинг ўрнини аллақандай сурур ва қувонч эгаллади.

– Раҳмат, раҳмат сизга, Гули, – дея олди Абдумурод аранг, юрак ғалаёнларини ифодалашга бошқа сўз тополмай.

Икковлон бир-бирига анча пайт сўзсиз тикилиб туриб қолишди. Ҳар икковининг ҳам бир-бирига айтган гаплари кўп эди. Лекин керакли сўзни тополмай қийналишар ва бу ширин қийноқдан ҳузурланишарди.

– Дадам беда ўриб қўйган экан, – деди ниҳоят Гулчеҳра, дарахтзор ортига ишора қилиб, – шуни боғлаб чиқишни менга тайинлаганди. Қарасам, бир ўзим эплай олмайдиганга ўхшадим, шунинг учун сизни чақиртирдим, узр, синфдош.

Абдумурод шундай гўзал, устига-устак, талаба қизнинг шунча қишлоқ йигитлари орасидан атай уни танлаб чақирганидан осмону фалакларда беқанот учиб юрарди. Масту мустағрақ эди.

– Яхши қилибсиз, Гули, – деди у ҳаяжонли бир товушда, – бекорга ҳам уйда бижғиб ётгандим. Мени очик ҳавога олиб чиқиб кўп савобга қолдингиз.

Улар енгилгина кулишиб олишди. Сўнг боғ этагидаги бедазор томон ёнма-ён кетишди.

Август қуёши аёвсиз қиздирарди. Хийла қақраб қолган дарахтзор алланечук қорамтир тусда кўзга ташланади. Оёқ остидан оҳиста кўтарилган чанг, унда-бунда хурпайиб турган ўт-ўланлар янтоқлар устига оҳиста кўнади.

Бердиқул муаллимнинг бедапоёси анчагина бор экан. Ўн-ўн беш кун аввал чалғида ўриб чиқилган беда тутамлари, ерда бир текисда ёйилиб, қуриб-қовжираб ётарди. Теваракни аллақандай дашт ўт-ўланларининг хиди тутган.

Улар ишга киришдилар. Абдумурод қовжироқ беда уюмларини чаққонгина боғлам ҳолига келтирар, Гулчеҳра эса унга шпагат ипидан бир қулоч-бир қулоч кесиб узатиб турарди.

Йигит қизнинг оппоқ билакларига, гоҳо энгашган пайт чала-ярим кўриниб қоладиган бўлиқ кўкракларига ўғринча кўз ташлар экан, аллақандай ёқимли ҳисларга чулганар, бу ҳислардан баттар ҳаяжонланар, баттар каловланар эди. Айниқса, ип узатган пайтлари қизнинг лўппи бармоқларига дағал қўллари тегиб кетаркан, гўё электр симини бехос ушлаб олгандай бутун аъзои бадани жимирлаб кетарди.

Улар чамаси бир соат вақт ичида ҳамма ўрилган бедани боғ-боғ қилиб чиқишди.

– Раҳмат сизга, Мурод, – деди Гулчеҳра синфдошига ичғали сув узатаркан, – сизсиз жуда қийналардим.

– Қўйсангиз-чи, Гули, арзимаган иш-ку бу.

Абдумурод елим идишдан сувни тўкиб-сочиб, ютоқиб ича бошлади. Гулчеҳра уни завқ билан кузатиб турарди.

– Қора ишга қолганда Алпомиш экансиз, – деди у андак ноз билан.

Абдумурод қизнинг мақтовларидан ўнғайсизла-

ниб, ичкиси келмаса-да елим идишни яна оғзига олиб борди.

– Мурод, келгуси ёзгача пойтахтда ишлаб турсангиз-чи, – деб қолди бир маҳал Гулчеҳра. Унинг қуралай кўзлари ниманидир чамалаётгандай, режалаштираётгандай андак қисилиб, андак сузилиб турарди.

– Қанақа иш? – ажабсинди Абдумурод.

– Шу... шунақа иш-да. Ана... кўплар ишлаб юришибди-ку...

– Мардикорчилик қил, деяпсизми?

– Шундай деса ҳам бўлар. Нимаси ёмон бунинг?

Абдумурод калласига калтак теккандек, гандирак-лаб кетди. Ҳам уятдан, ҳам ғазабдан бўғриқди.

– Эътиборингиз учун раҳмат, – деб пўнғиллади у. Сўнг қўлидаги идишни бир чеккага улоқтириб, илкис юриб кетди.

Гулчеҳра ҳангу манг қотиб қолди. У Абдумуроднинг хатти-ҳаракати ҳазил ё чинлигини билолмай саросимада эди. Қиз эс-ҳушини йиғиб олгунча Абдумурод хийла узоқлашиб кетди.

– Мурод! – деб қичқирди Гулчеҳра, туйқус ўзига келиб, – Мурод, тўхта! Сизга нима бўлди?

Лекин синфдоши тўхтамади. Унга жавобан бир қўл силтаб қўйди-да, юришни жадаллаштирди. Гулчеҳра унинг ортидан уч-тўрт қадам қўйди-да, яна тўхтади. Сўнг негадир хўрлиги тошиб беихтиёр йиғлаб юборди.

Қайрилмай, телбаларча одимлаётган Абдумурод ортидан кўз ёш қилиб қолган қизни кўрмади. Унинг хаёлида бир-биридан аламли, бир-биридан нафратли ўйлар палахмон тошидай чарх урарди.

“Мардикорлик қил деди-я?! Устимдан кулди-я?! Бу кунингдан ўл демоқчи-да?! Тенгим эмассан демоқчи-да?!”

Абдумурод бир дарди минг бўлиб, ич-ичида фарёд уриб уйига етиб келди. У шу-шу яна одамови бўлиб қолди. Лекин Гулчеҳрадан қанчалар хафа бўлган эса-да, ичи-таши қанчалар нафратга тўлиб-тошган бўлса-да, қизни яна шунчалар соғинар, уни яна кўргиси келарди. Бироқ йигитлик ғурури устун келибми, Гулчеҳра билан учрашишдан ўзини тийди. Бу орада ёзги таътили тамом бўлган Гулчеҳра яна пойтахтга кетиб қолди. Абдумурод эса бу қайсар қизни таслим қилишнинг бирдан бир йўли ўқишга кириш, катта обрў-эътиборга эришиш деган қатъий фикрга келди. Ўқишга кириш эса... ҳануз ушалмас армон. Шундай ночор-нотавон кунлари Абдумурод туйқус Эшмирзани эслади. Унинг бахтли учрашуви ёдига тушди.

“Мен ҳам Кокилдор отага йўлиқсам эди...” – деган хаёл омадсиз йигитчага тинчлик бермай қўйди.

Ҳилол балққан кечалари тез-тез Тақирқирга чиқиб келадиган бўлиб қолди. Бироқ зим-зиё тунда ҳеч кимни учрата олмай ноумид ортига қайтарди.

Бу гал Абдумурод бошқача ният қилган. Ҳилол чиқса, Тақирқирга бориб то тонг отгунга қадар ўша ерларда кезинади. То Кокилдор ота учрагунча юраверади. Керак бўлса, ҳилолга боқиб бўзлайди. Табаррук авлиёни ерга чорлайди. Майли, кўрганлар нима деса деяверсинлар. Устидан кулишса ҳам, бутун қишлоққа гап-сўз қилишса ҳам майли. Лекин Кокилдор отани кўрса, унга ниятини айтса, охир-оқибатда ўқишга кирса, бас. У бунинг учун ҳамма нарсага тайёр.

Абдумурод талаша-талаша охурдан ем еяётган

кўйларга хомуш тикилиб тураркан, шуларни хаёлидан ўтказди. Юрак-бағри беадоқ андуҳга тўлди. Сўнг бошини оҳиста кўтариб осмонга қаради. Лекин беихтиёр кўйилиб келган ёшдан кўзлари хира тортиб ҳеч нарса-ни кўрмади.

* * *

Ўша худойида Омонмурод ҳам қатнашган. Катта қирнинг бир четида истеҳзоли илжайиб ўтирган. Чунки у бундай афсона-чўпчакларга шубҳа билан қарарди. Лекин истеъдодли бир ижодкор сифатида бундай эртак-ривоятлар замирида эл-улуснинг орзу-армонлари яширинганини, кишилар худди шундай авлиёнамо зотларнинг кўмагига, марҳаматига мангу муҳтож бўлиб келишганини чуқур англади. Англагани учун ҳам халқнинг ишончига, удумига ҳурмат-иззат билан қараш керак деб ҳисобларди. Тўғри, ҳув ўшанда, Ориф Йўлчи унга йўлиққан ўша оқшомда, кўк тоқига зеб бериб турган ҳилолни кўриб, ногоҳ Кокилдор ота афсонасини эслаганди. Назарида улуғ авлиё Ориф Йўлчи қиёфасида унга дуч келгандек туюлган ва кўнглида аллақандай умид пайдо бўлганди. Бироқ вилоят марказидаги театрда иш бошлагач, тагин машаққатлар гирдобиди қолиб ўша умидлари сўнди. Янги ишхонада Омонмуродни маъмурият кўп ҳам хушламасди. Унга ҳеч бир жиддий рол беришмади. Ҳолбуки, пойтахт тупроғини ялаб қайтган, унча-мунча устозларнинг назарига тушган бу ёш актёрнинг қобилиятини, истеъдодини тузуқкина пайқаб туришарди. Ҳойнаҳой, ҳаммамиздан ўзиб кетади, мансаб курсимизни эгаллаб қўяди, деган бадбин ўйларда унга хайрихоҳлик қилишни исташмасди. Устига-устак Омонмурод ростгўй, бетга-чопар инсон эди. Театрда қўйилаётган асарларнинг аксарияти хом-хатала, саёз ва қуруқ эканлигини рўй-рост айтиб, катта-кичик йиғинларда баралла танқид қилиб қоларди. Театрни ўз томорқасига айлантириб олган баъзи бировларни аямай фош қиларди. Бироқ, кўкка туфласанг юзингга тушади деганларидек, бундай ҳақиқатпарастликдан шўрликнинг фақат ўзигина жабр кўрарди. Раҳбарият, актёрлар унинг қаршисида илжайиб туришса-да, орқаваротдан бу ёш актёрни сиқувга олишга, эътибордан қолдиришга ҳаракат қилишарди. Омонмурод жамоанинг ўзига кўрсатаётган совуқ муносабатини аввалига назар-писанд этмади, ишонч-ихлос билан ишга киришди. Албатта, ҳаммасининг меҳрини, ҳурматини қозонаман деган умидда эди у! Ўлиб-тирилиб меҳнат қилди. Омонмуроднинг театрга, санъатга нисбатан ўз қарашлари бор эди. Саҳнага қўйилган ҳар бир асар, томошабиннинг юрак-юрагига сингиб кетиши, уларни руҳан бойита олиши, кўнгилларида умид чироқларини ёқити керак деб ҳисобларди. Аммо унинг бундай эзгу ҳис-туйғуларига барча-барча лоқайд ва истеҳзоли қарашарди. (Ҳар ҳолда Омонмуродга шундай туюларди). Бу нохушлик уни буткул руҳан ерга урди. Устига-устак оила масаласида ҳам омади чопмади. Ўзи севган, мисли фаришта билиб ардоқлаган қиз ҳам, тўйдан сўнг ялмоғизга айланди-қолди. У Омонмуродни назарига илмай, шаллақилик қилар, ҳар нарса баҳона қилиб жанжал чиқарар, кунора ота-онасиникига кетиб қолар эди. Бу ҳам етмагандай ошкора хиёнат йўлига кирди. Бунга Омонмурод ўз кўзи билан гувоҳ бўлди. Гувоҳ бўлди-ю, лом-мим демай, елкасига тўнини таш-

лаб уйдан чиқиб кетди. Буткул бош олиб кетди. Ишхонадан кўраётган жабру жафолари устига оила можаролари ҳам кўшилди-ю, Омонмурод буткул мағлуб бўлди. Ичкиликка берилди. Маст-аласт кўча-кўйда юмалаб ётадиган бўлди. Бундан душманлари кулиб, дўстлари куйди. Мана, икки йилдирки шу аҳвол. Йигит топган пулига майхўрлик қилади, енгилтак жувонларга илакишади. Ижарада турган катакакдек ҳужраси тўзғиб-бижғиб кетган. Устига киядиган тузуқроқ кийими ҳам йўқ. Ўзи ҳам озиб-тўзиб, қоқ суякка айланган. Ора-чора ҳеч қурса бир марта қорин тўйғазиб кетиш илинжида қишлоққа келишини ҳисобга олмаганда, Омонмурод ўз қариндош-уруғларидан ҳам буткул узилишиб қолган. Энди бу ёғига қандай кун кўришни, қандай тирикчилик қилишни билолмай боши гаранг.

Ўзи туғилиб ўсган хонадон дарвозаси ёнида маъюс тураркан, Омонмурод ана шуларни хаёлидан ўтказди. Ич-ичини куйдириб келаётган дард-ҳасратни буткул чиқариб ташламоқчидай, чуқур-чуқур уф тортди. Чор-атрофига ғамгин кўз ташлади.

Шом қоронғуси қурумдай қуюлиб келарди. Қай бир хонадонда доғланаётган ёғ ҳиди ҳавони тутган. У ер-бу ердаги ғўзапоя, пичан ғарамлари қоп-қора сағанадек кўзга ташланади. Дала ишларидан ҳорғин қайтаётган кишилар аҳён-аҳён шарпадек кўзга ташланиб қолади.

Омонмурод укаси Абдумуродни қандайдир бўлакча меҳр билан яхши кўрарди. Шунинг учунми, гарчанд уни аҳён-аҳён кўрса-да, укасининг дард-ҳасратларини теран англади. Боя ҳам қўй-қўзиларга эргашиб, кўкка аланг-жалаң қилиб келаётган Абдумуродга кўзи тушди-ю, инисининг ниятини дарров пайқайди. Абдумурод осмондан ҳилолни излапти! Янги ой чиқшини бетоқат кутяпти! У Тақиртоғда Кокилдор отага йўлиқиш, ундан нажот сўраш орзусида. Абдумурод бу дунёда ҳаммадан умидини узган. Биргина илинжи энди фақатгина ўша афсонадан.

“Акага ўхшаб бундай ёрдам ҳам берай демайсиз”.

Абдумуроднинг бу гапи тўла ўкинч, тўла ўпка-гина эди. У шундай деб дарвоза ёнида турган Омонмуродга ўз хафагарчилигини билдириб ўтди. Лекин ўз ёғига ўзи қоврилиб тургани учун акасидаги ички бир ўзгаришни пайқамасди.

Бу ўзгариш бир ойча аввал бошланган эди. Ўшанда чўнтагида бир чақаси ҳам йўқ Омонмурод торгина ҳужрасида исқирт, жанда кўрпага бурканиб ухлаб-ухлаёлмай, туриб-туролмай ётар, азоб-машаққатлардан зада кўнглида ўз-ўзини ўлдириш режаси шиллиққуртдай ғимирлар эди. Бир пайт кўзи илинганини билмай қолди. Ҳалати бир туш кўрди. Тушида Ориф Йўлчи Тақиртоғда чўнқайиб ўтирган эмиш. Тинмай Омонмуродни ёнига чорлар эмиш. Бундай қараса, унинг ёнида укаси Абдумурод хандон кулиб турган экан. Олдида бир сурув қўй-қўзи ўтлаб юрибди. Омонмурод ҳарчанд уринса-да устози томон боролмас эмиш. Шундагина оёқ-қўли маҳкам боғланганини англабди. Тепасида театр директори тамаки тутатган қўйи тиржайиб турган эмиш. Ориф Йўлчининг: “Омонмурод, сен буюк актёрсан, сен буюксан! Тур ўрнингдан, тур!” деган овози баралла эшитилиб турарди.

Омонмурод жон ҳолатда ўрнидан туришга, қўлоғини бўшатишга уринибди.

Шунда у чўчиб уйғониб кетди. Фарқ терга ботган, ўнг оёғи жанда кўрпанинг йиртиғига кириб қолган экан.

Омонмурод кўрган тушидан ўзига келолмай анча пайт шипга термулиб ётди. Юраги гурс-гурс урарди. У кўрган тушини миридан сиригача эслашга, таъбирини англашга ҳаракат қилди. Бироқ жўяли бирор фикрга келолмади. Лекин ич-ичида бир илиқлик, бир ёруғлик пайдо бўлганини пайқади.

“Йўқ, бундай заифлик менга тўғри келмайди, ўзимни қўлга олишим керак, – дея хаёлидан ўтказди Омонмурод, – устоз менга танбех беряпти, ўрнингдан тур деяпти”.

Йигит ирғиб ўрнидан турди. Ваннахонага ўтиб обдон ювинди. Сўнг хужрасини тартибга келтирган бўлди. “Энди оғзимга бир қултум ҳам олмайман”, – хаёлида қатъий аҳд қилди Омонмурод. У аввалига аҳдимда туролмасам керак деган хавотирда эди. Йўқ, ҳали иродаси кучли экан. Ичкиликдан буткул тийилди. Ҳамкасбларининг истеҳзоли қарашларига эътибор бермай, ўз юмушлари билан астойдил шуғуллана бошлади. Шу алфозда ўн-ўн беш кун ўтди. Омонмурод тўсатдан қишлоқни қўмсай бошлади. Лекин чўнтақлари бўм-бўш эди. Ҳатто йўлкирага ҳам пули йўқ. Яхшиям шу орада театр рўпарасидаги институтда ишловчи бир танишини учратиш қолди. Таниш руҳшуносликка оид илмий рисоласини таҳрир қилиб беришни илтимос қилди. Омонмурод бажонудил рози бўлди. Ва ниҳоят яхшигина хизмат ҳақи олди. Омонмурод кўлига пул тушгач, бозорга югурди. Отасига маҳси-калиш, онасига жун рўмол сотиб олди. Сўнг, тагин режасидаги баъзи бир харидларни қилгач, дарҳол қишлоқ йўлига отланди. Негадир у ўз-ўзидан шошилар, буткул бегона юртга бораётгандай ҳовлиқар, ҳаяжонланар эди. Назарида ҳамма уни илҳақ-интизор кутаётгандай туюларди. Бироқ келди, кўрди. Афсуски, ҳеч ким у қадар соғиниб қолмаган экан. Ҳатто олиб келган совға-саломлари ҳам ота-онасининг чиройини очолмади.

Омонмурод чуқур тин олиб тобора қуюқлашаётган қоронғуликка маъюс тикилди. Сўнг юлдузлар биринкетин жилваланаётган самога юзланди. Юзланди-ю осмон тоқининг бир четиди, аллақандай ғуборлар ортида хирагина қалқиб турган ҳилолга кўзи тушди.

“Янги ой чиқибди! Ҳилол кўринибди!” – беихтиёр шивирлади унинг лаблари. Негадир юраги ҳапқириб кетди. Узоқ излаган қадрдонини туйқус учратган одамдай энтиқди.

“Буни укам кўрдимикан? Лекин жуда хира экан”, хаёлидан ўтказди Омонмурод. Сўнг худди биров кўриб қолишидан кўрққандай, теварагига аланг-жалаң кўз ташлаб дарвозадан ичкарига кирди.

* * *

Абдумурод ҳам ҳилолни кўрган эди. Мол-ҳолларни саранжомлаб, уст-бошларини обдон қоқаркан, сўнги бор осмонга умидвор термуларкан, ногоҳ янги ойга кўзи тушди. Бир зум тахтадай қотиб қолди. Беихтиёр юз-кўзларига қувонч қалқди. Кун бўйи тинкаси қуриб дашт кезганига қарамай, ўзини алланечук бардам-бақувват сездди.

“Салом ҳилол, салом азизим, – дея ич-ичида ҳайқирди у, – омонмисан, мен сени соғиндим, жуда-жуда соғиндим”.

Абдумурод шоша-пиша обдастадаги сувга юз-кўзини ювган бўлди. Айвон устунига осиглиқ сочиққа нари-бери артинди. Сўнг ичкарига бош суқди. Отаси Холназар ака хона тўрида ёнбошлаб ўтирар, сийрак соқолларини ўйчан тутамлаб нималарнидир чамаларди. Ўртага ювилавериб оҳори тўкилган дастурхон ёйилган. Онаси куймаланган куйи дастурхонга нон, қанд-қурс қўяпти. Ошхона томондан сузилаётган шавланнинг ёқимли иси димоққа урилади.

– Ассалў-ўм, – минғирлаб отасига салом берган бўлди Абдумурод.

Холназар ака алик ўрнида бош ирғаб қўйди.

– Сурувни қаерда боқдинг?

– Олашўрда, – деб қўйди Абдумурод пойгакроққа чўқаркан.

Холназар аканинг юзида мамнунлик зоҳир бўлди.

Лекин у сир бой бермай норизо пўнғиллади:

– Ялчитмаганга ўхшайсан, моллар қўрага кирар-кирмас емишга от қўйиб кетди.

Абдумуроднинг жаҳли чиқди. Чунки у бугун сурувни яхши ўтлатганди. Ҳатто баъзи бир қўйлар тўқликдан кавш қайтариб, ётиб қолганди. Лекин у отасига эътироз билдириб ўтирмади. Биладики, барибир бефойда, отаси болаларининг юмушидан мамнун бўлиб ҳали ҳеч қачон бошини силамаган, “баракалла, болам” деган. Қолаверса, ҳозир талашиб-тортишишнинг мавриди эмас. Ундан кўра овқатланиб бўлгач, бир баҳона топиб кўчага чиқиб кетиш керак.

Кўк тоқида хирагина қалқиб турган ҳилол кўз ўнгида яна бир жонланди-ю, Абдумурод беихтиёр жилмайиб қўйди.

– Нега тилла топган тентақдай ўз бошинга иш-шаяпан? – деди уни зимдан кузатиб турган отаси.

– Ўзим, – минғирлади Абдумурод, – бир нарса эсимга тушиб кетди.

Шу пайт хонага Омонмурод кириб келди. Минғирлаб, димоғида салом берган куйи отасининг ёнига ўтиб омонат чўқди.

– Манови шаҳарлик аканг эса, – дея Омонмуродга истеҳзоли ишора қилди Холназар ака, – шомгача сасиб ухлади. Бундан на рўзғорга, на давлатга наф бор.

Абдумурод, акам одатдагидек тутақиб ҳозироқ отам билан айтиша кетади деган хаёлда эди. Лекин Омонмурод ҳамма айбини тан олган муллаваччадай, мулойимгина жилмайиб, итоатгўйлик билан бош ирғаб қўйди. Онаси куйиб узатган иссиқ чойдан босиб-босиб хўплаган бўлди.

Абдумурод бу ҳолдан яна бир карра қувонди. Ич-ичида “хайрият” деб қўйди. Зимдан акасига кўз ташлади. Билди, Омонмурод ҳам унга зимдан қараб турибди. Уларнинг нигоҳлари туйқус тўқнаш келди. Шунда Абдумурод акасининг юз-кўзидан алланечук ўзгача меҳр, ўзгача хайрихоҳликни пайқади. Тўғрироғи, юрак-юрагидан ҳис қилди. Беихтиёр жилмайди. Акаси ҳам унга жавобан жилмайиб, кўз қисиб қўйди.

Янгаси гўшт ўрнига буғи чиқиб турган картошка бостирилган бир лаган шавла келтириб дастурхонга қўйди.

– Қани, бисмилло, – дея лаганга интилди Холназар ака, – қани, овқатга қаранглар, совиб қолмасин.

Улар жим-жит овқатлана бошлашди. Абдумурод азбарои очиққанидан ҳамда шошилганидан чала чайнаб ютар, оғзини тез-тез чапиллатар эди.

Онаси одатдагидек меҳрибонлик билан чой узатди.

– Чой хўплаб-хўплаб е, болам, тиқилиб қоласан.

– Бунингнинг одати шу, доим орқасидан ёв куваётгандай ҳовлиқади, – деб пўнғиллади Холназар ака.

Абдумурод ўзини оқлаган бўлди.

– Бугун даштда жуда очқаб кетдим-да.

Ҳаш-паш дегунча лаганнинг таги кўриниб қолди. Лаган таги кўринган сайин Абдумуроднинг кўнглига ғулғула туша бошлади. Ахир, кўчага чиқиб кетишга ҳали баҳона йўқ! У қанчалар бош қотирмасин, жўяли бир баҳона тополмай гаранг эди. Ниҳоят, лаган покпокиза тозаланган пайтда хаёлига бир фикр келди.

– Уста Сайфулланнинг ола совлиғи Улбўсин опаникига кетиб қолди, – деди Абдумурод ботинмайгина.

– Нега? – ажабсиниб сўради Холназар ака қўларини сочиққа артаркан.

– Билмадим.

– Ола совлиқни уста отиндан яқинда сотиб олганди, – дея гап аралашди онаси, – ўша ердан ем еб ўрганган-да, шунга кетиб қолган бўлса керак.

– Буни устага айтдингми? – Холназар ака ўғлига саволчан тикилди.

– Айтганим йўқ.

– Ўргилдим сендай чўпондан. Буни дарров айтишинг керак эди. Бечора уста чирқиллаб совлиғини излаб юргандир. Аввали ҳозир шу ерга бостириб келади.

– Бориб, хабар бериб қўйсаммикан, – деди Абдумурод эҳтиёткорлик билан.

– Хабар бериш ҳам гапми, – дея зарда қилди Холназар ака, – иложи бўлса, отинниқидан совлиқни олиб келиб бер. Ишингни ҳалолла-да, серри.

Баҳонасининг бу қадар силлиқ ва осон кечишини кутмаган Абдумурод бироз довдираб қолди.

– Хўп, хўп, – дея минғирлади у чаққонгина ўрнидан кўзгалар экан.

– Ит-питлардан эҳтиёт бўл, – деб қўйди уни зимдан кузатиб турган Омонмурод.

Абдумурод акасига кўз қирини ташлади. Уларнинг алланечук сирли порлаб турган нигоҳлари яна тўқнашди. Ака-ука худди келишиб олгандек баб-баравар бош ирғаб, баб-баравар жилмайишди.

– Бу болаларинг қачон пишиқ-пухта бўлади, билмадим, – дея пўнғиллади. Холназар ака кампирига юзланиб, – бирор нарсани ялчитмайди-я.

Абдумурод ич-ичида ҳаяжон кўзғалиб ташқарига чиқди.

* * *

Қоп-қора зулмат қўйнига чўмган Тақиртоғ тепасида синган қилч тиғидай ҳилол ярқираб турарди. Ғуж-ғуж юлдузлар алланечук сирли жимирлайди. Тоғ томондан ғир-ғир эсаётган муздек эпкин кун бўйи иссиқ қуёш тафтидан лоҳасланган борлиқнинг ҳовурини босарди.

Абдумурод қиялик ён бағридаги харсанг устида чўнқайган кўйи нақ бир ярим соатдан бери ўтирибди. Теварагини қуршаган баланд-паст тепаликлар қоп-қора қабрнинг гумбазларидек тобора ваҳимали кўринмоқда. Қайлардадир ҳорин хураётган итлар товуши элас-элас

қулоққа чалинади. Абдумурод ичу ташини тобора қоплаб келаётган кўркув, ваҳимани ҳайдаш учун ҳаётидаги энг ширин, энг шодмон лаҳзаларни эслашга ҳаракат қилди.

Абдумурод яна Гулчеҳрани эслади. Унинг табасум балқиб турган юз-кўзлари хотирасида жонланар экан, қоп-қора борлиқ ногоҳ ёришиб кетгандай бўлди.

Абдумурод ўша мактаб боғидаги аразидан сўнг Гулчеҳрани нақ олти ой кўрмади. Ўзига ғурур, йигитлик шаъни ҳақида матал тўқиб ўз-ўзини овутиб юрди. Ич-ичида ўша арази учун минг-минг пушаймон қилаётганини ҳеч тан олгиси келмасди. Ҳатто бир-икки бор кечирим сўраб қизга хат ёзмоқчи ҳам бўлди. Лекин қўли бормади.

Гулчеҳра янги йил арафасида яна қишлоққа келди. Абдумурод уни “тўсатдан” учратиб қолиш учун зимдан йўлини пойлади. Афтидан қиз ҳам қаттиқ ранжиган бўлса керак, ҳеч тутқич бермасди. Охир-оқибат улар учрашдилар. Бу учрашув чиндан ҳам ҳеч қутилмаганда, тасодифан юз берди.

Ўша куни Абдумурод янги йил олди туман марказидан бозор-ўчар қилиб келаётган эди. Ҳаво совуқ. Куни кеча енгил ёғиб ўтган қор қатрон бўлиб музлаб ётарди. Киракаш “Дамас”дан тушган Абдумурод тўрваҳалтасини кўтариб уйи томон жўнади. Шу пайт бекатга яқин уйдан Гулчеҳра чиқиб қолди! Эғнида енг-ёқаларига момиқ қопланган кашмири пальто, бошида қизғиш шарф, оёғида қўнжи баланд бежирим этик. Бош-адоқ шаҳар назокатига чулганган бу қиз тўғри Абдумурод томон юрди. Йигит қадамини секинлатди.

– Вой, синфдош, – деди Гулчеҳра яқин келгач. – Ассалому алайкум.

Абдумурод алик ўрнида димоғида минғирлаб, бош ирғаб қўйди. Гулчеҳра табасумда ял-ял товланиб, кўришиш учун қўл узатди.

– Сизни танимабман, бой бўларкансиз.

– Айтганингиз келсин, – деб пўнғиллади Абдумурод ва хафагарчилигини билдириш учун атай қошқовоғини уйди.

Гулчеҳра гўё ҳеч нарсани пайқамандай эди.

– Янги йилингиз муборак бўлсин! – деди у сямимий, беғубор бир оҳангда. – Омад, бахт ҳамиша ҳамроҳингиз бўлсин.

– Раҳмат... сизга ҳам.

Абдумурод арази тарқамганини яна бир бор таъкидлаш учун тўрва-халтасини яна қўлига олди.

– Кечирасиз, боришим керак.

Йигит кета бошлади.

– Абдумурод!

Гулчеҳранинг алланечук соҳир туйғуларга лиммолим товуши йигитнинг юрак-юрагига бориб қадалди. У ялт этиб ортига қаради.

– Мендан хафамисиз? – деди қиз маънос тикилиб.

Абдумурод кўзларини олиб қочди.

– Йў-ўғ... нега...

– Агар мендан ўтган бўлса кечиринг. Мен ўшанда... ўшанда... мардикорчилик қилиб бўлса ҳам ёнимда юринг демоқчи эдим...

Гулчеҳра шундай деди-ю, шартта ортига бурилди. Сўнг бошини ҳам қилганича тез-тез юриб кетди.

– Гули, Гулчеҳра, тўхтанг, – деди Абдумурод бўғиқ, ҳирқироқ товушда.

Аммо киз тўхтамади. Абдумурод унинг ортидан анча пайт қараб қолди. Бир пайт у бутун вужуди алланечук қувончларга қорилиб ётганини ҳис қилди. Бутун олам кўзига чароғон кўринди.

Ўша учрашув уларнинг энг сўнги учрашуви бўлди. Гулчеҳра Абдумуроддан ўзини олиб қочадиган бўлиб қолди. Абдумурод эса унга етишнинг бирдан-бир йўли ўқишга кириш деган фикрга яна қатъий ёпишиб олди.

Абдумурод харсанг устида чўнқайиб ўтирган куйи ўша сўнги учрашувни хаёлида ўтказар экан. Гулчеҳрани соғинганини, жуда-жуда соғинганини қаттиқ ҳис этди. Тақиртоғ узра маънос шуъла сочиб турган хилолга юрак-бағри ўртаниб термулди.

Шу пайт ёнгинасидаги қовжирок шувоқлар шитирлаб кетди. Абдумурод чўчиб тушди. Шувоқлар орасига кўрқа-писа кўз ташлади. Лекин ҳеч нарсани илғай олмади. Ҳойнаҳой, қандайдир тункезар кемирувчи егулик излаб юрган бўлса керак.

Лекин бу фикр йигитга таскин беролмади. Аллақандай қора шарпалар бостириб келаётгандай те-варагига аланглади.

Бутун борлиқ қуюқ зулмат қўйнида қунишиб ётарди. Кўк тўла юлдузлар ҳам гўё нимадан дир ҳуркишгандек, ғуж-ғуж бўлиб қолишган. Тун ҳашаротлари бири қўйиб, бири олиб, нолакор-нолакор чириллашади. Нозик бармоқдан учган нозик тирноқдек ҳилол ҳам қалқиб-балқиб тобора узоқлашиб бораётгандай туюларди.

“Йўқ, беҳуда ўтирибман, беҳуда, Кокилдор ота бари бир тушмайди”, – хаёлидан ўтказди Абдумурод, тобора умидсизланиб. У ўрнидан туришга чоғланди. Ўзини жуда-жуда ёлғиз ва заиф ҳис этди. Аввал хилолга, сўнг Тақиртоғ дўнгликларига сўнги бор хо-муш тикилди. Шу пайт... шу пайт...

Абдумурод тахтадай қотиб қолди. Қўрқув ва ҳаяжондан бутун вужуди дағ-дағ қалтирай кетди. Ахир Тақиртоғ ён бағридан оппоқ бир шарпа тўппа-тўғри у томонга оҳиста юриб келарди.

“Кокилдор ота!” – ярқ этиб хаёлидан ўтди Абдумуроднинг. Юраги темирчининг босқонидек гурсиллаб ура кетди. У беихтиёр уч-тўрт қадам орқага тисарилди. Ич-ичида бир товуш “Қоч! Қоч!” дея қичқирарди. Лекин Абдумуроднинг оёқ бўғинлари латтадек бўшашиб қолганди. Бу орада шарпа анча яқин келиб қолди. У аллақандай оппоқ матога бурканганди. Афт-ангорини қоплаган қуюқ соқоли ҳам оппоқ. Қўлида эгри ҳасса. У йигитни кўрди шекилли, оҳиста тўхтади.

“Кокилдор ота! Кокилдор ота бу!” – хаёлан ўз-ўзига ҳайқирди Абдумурод. Қўрқув-тахлика чекиниб, йигит сўнгсиз қувонч ва ҳаяжон оғушида қолди. У анча дадилланиб Кокилдор отага пешвоз юрди.

– Ассалому алайкум!

Аммо томоқлари қуруқшаб қолганидан товуши алланечук хира ва бўғиқ чиқди.

– Ва алайкум ассалом!

Авлиёнинг алигидан Абдумурод ҳангу манг қотди. Назарида у эмас, ҳилол овоз бергандай бўлди. Бу овоз шу қадар майин, шу қадар жарангдор эдики, худди сон-саноксиз олтин буюмлар бир-бирига оҳиста урилгандек туюларди.

– Йўл бўлсин, болам. Адашиб қолдингми?! – деб сўради Кокилдор ота эгри ҳассасига таяниб.

Абдумурод не деб жавоб қиларини билмай анча шошилиб қолди. “Сизни излаб чиқдим” дейишга ботинолмади. Уйдаги баҳонани айтишга кўрқди.

– Кўнглинг тоза, ниятинг холисми, болам? – яна сўради Кокилдор ота.

Унинг овозида алланечук сеҳр, алланечук оҳанг бор эдики, беихтиёр Абдумуроднинг ўпкаси тўлиб, ҳиқ-ҳиқ йиғлашга тушди.

Ҳарчанд уринса-да ўзини тўхтата олмади. Зўр-базўр хўнграб юборишдан тийилди, холос.

– Майли, йиғла, йиғлайвер, болам. Алҳол, пок қалбдангина пок кўзёшлар тўкилади.

– Кечиринг мени, ота, – деди Абдумурод зўрға, хирқироқ бир товушда, – олдингизда одобсизлик қилдим.

– Сендан ҳеч гуноҳ ўтгани йўқ, болам. Қара, сенга қўшилиб ҳатто моҳ ҳам йиғлаяпти, қара, болам.

Абдумурод чуқур бир хўрсиниб хилолга юзланди. Юзланди-ю ҳайрат-ҳаяжони баттар ортолди. Назарида, тиллақошдек янги ой баттар эгилиб кетгандек, сарғиш юзида улкан ёш томчиси қалқиб тургандек туюлди.

– Бу... бу нима... нима учун?! – зўрға ғудранди йигит.

Кокилдор ота бошини сарак-сарак қилди.

– У сенинг ғамингга шерик, болам. Сенинг кўнглингдан кечаётган ғуссалар унга аён. Айт, болам, сени нима қийнаяпти? Не тилакларинг бор? Мана, қисмат чархи айланиб учрашиб қолдик. Мен ҳам сенга ҳамдард бўлай, болам. Ҳақингга дуо қилай.

– Сизнинг дийдорингизнинг ўзи менга катта бахт, – деди Абдумурод юраги тошиб. Негадир унинг вужуди алланечук некбинлик, қаноат қоплаб олган эди.

– Тортинма, болам. Яхшилар ҳақиқа дуо айлаб, баҳоли қудрат кўмак бериш, менга ҳам қувонч бағишлайди.

– Авлиё ота, – деди Абдумурод тиз чўкишдан аранг ўзини тийиб, – менинг бир туғишган акам бор. Жуда яхши инсон. Фақат ҳеч омади чопмаяпти. Оиласи ҳам бузилган. Акам ғам-қайғунинг зўридан кўп ичадиган бўлиб қолган. Илтимос, акамнинг ҳақиқа дуо қилсангиз.

Кокилдор ота алланечук ғужанак тортиб, бошларини оғир эккан кўйи, ҳассасига буткул таяниб қолди. Йигитнинг назарида Авлиё ота унинг гапларини эшитиб ухлаб қолгандай туюлди. Бу ҳолдан ҳатто кўрқиб кетди. “Ё, гапларим ёқмадимикан”, – деган ваҳима хаёлидан ўтди.

Бир пайт Кокилдор ота илкис бош кўтарди-да хилолга юзланди.

– Оғаннинг исми ким?

– Омонмурод...

Кокилдор ота оппоқ, кенг енглари шалвиратиб, хилолдан кўз узмаган куйи, қўлларини дуога очди.

– Ё, раббим! Банданг Омонмуродни ўз ҳифзу ҳимояннга ол. Улуғлик ва буюклик ато эт! Ризку насибасини бутун айла.

Кокилдор ота тагин аъробий лаҳжада узундан-узоқ илтижолар қилиб, ниҳоят кафтларини юзига тортди.

– Қуллуқ ота, қуллуқ, – дея мутаассир бўлиб пичиради Абдумурод.

– Аммо – деди Кокилдор ота алланечук ўйчан ва ҳорғин товушда, – моҳ юзидаги хиралик ҳали аримади, болам. Тағин не тилагинг бор? Тортинмай айтавер.

– Менга ҳам дуо қилинг, ота, – деди Абдумурод юраги гурс-гурс уриб. Негадир ўз илтимосидан ўзи уялиб кетди.

– Орзуинг не, болам?

Абдумурод саросималанди. У ўз орзу-армонини табаррук инсонга малол келмайдиган тарзда, содда ва осон қилиб тушунтириш йўлларини изларди.

– Манглайинг кенг, кўзларинг катта-катта экан, – деди Кокилдор ота вазмин ва ёқимли товушда, – сенга илму урфон, ҳикмат жоиз. Ҳойнаҳой, улуғ даргоҳларда таҳсил олишни истарсан?

– Ҳа, – деди Абдумурод шоша-пиша. У авлиё отанинг сезгисидан, кароматидан яна ҳайрат-ҳаяжонга чулғанди. – Дардимни топдингиз, ота.

Кокилдор ота тағин илкис бош кўтариб ҳилолга юзланди. Аммо бу гал анча пайт ой ва юлдузларга термулиб қолди. Шундагина Абдумурод унинг пичирлаб дуо-илтижо қилаётганини пайқади. Табаррук отахоннинг титраб-қақшаб шивирлашларида, интиқ-илтижолари тебранишларида алланечук маҳобат, улуғворлик бор эди. Бу улуғворлик, сирлилик кишида ғалати бир кўтаринки ҳислар кўзғарди.

– Моҳга қара, болам, – деди Кокилдор ота юзига қуюқ фотиҳа тортаркан, – нималарни кўраяпсан?

Абдумурод ҳаяжон билан қоп-қора самога юзланди. Юзланди-ю ҳилолнинг одатдагидан-да ярқираб, одатдагидан-да яқинроқ балқиб турганини ҳис қилди.

– Ой жуда чарақлаб кетди, – деб юборди у беихтиёр.

– Бу орзуларинг ушалишидан дарак, болам...

– Қуллуқ, минг марта қуллуқ сизга, ота, – деди йигит тўлқинланиб, энтикиб.

– Аммо баъд, – Кокилдор ота негадир ўнг кафтини юз-кўзига босиб-босиб олди, – сенинг орзуларингга тилақдош яна бир покиза қалб бор. У ким?

Абдумурод каловланди.

– Моҳга қара, болам, – деди Кокилдор ота оҳиста.

Йигит ҳаяжон билан ҳилолга тикилди. Шунда у ойнинг ёғдулари ичида жилмайиб турган Гулчеҳрани кўриб қолди! Бутун вужудига шодлик, хушҳоллик инди.

– Кўрдингми?

– Кўрдим, – деди Абдумурод уятчанлик билан, – аниқ кўрдим.

– У сенинг йўлларингга илҳақ. Тезроқ ёнига боришинг керак. Энди, хайр, болам. Парвардигорнинг ўзи сени қўлласин. Қани, тезроқ уйингга бор. Ота-онани хавотирга қўйиш яхши фарзандларга мақбул эмас.

Кокилдор ота ортиқ сўз демай, вазмин ва улуғвор қадамлар билан Тақиртоғ томон кета бошлади.

– Қуллуқ, қуллуқ, – деди Абдумурод таъзим билан орқага тисарилар экан, – яхшиликларингизни нутмайман, авлиё ота.

Унинг юраги шодлик ва ҳаяжонга лиммо-лим эди. Бутун вужудида ғалати бир енгиллик, кўтаринкилик сезарди. Қишлоқ томон юзланиб, қадам ташларкан, назарида кимдир уни опичлаб олиб кетаётгандай туюлди.

Абдумурод Кокилдор отани сўнгги бор кўриб қолиш учун ортига ўгирилди. Лекин ҳайрату ҳаяжонга лиммо-лим нигоҳлари қоп-қоронғу зулматда ҳилолнинг заррин шуълаларидан бошқа ҳеч нарса илғамади.

Абдумурод катта-катта, дадил-дадил қадамлар билан уйлари томон югургилаб кетди.

Айни пайтда олам-олам қувончга қоришиб, қушдек учиб бораётган йигитни Кокилдор ота қир этагидаги харсанг панасида туриб кузатиб қолмоқда эди.

Сўнг оҳиста юзидаги ясама соч-соқолини юлиб ташлади. Бу – Омонмурод эди! У эгнидаги оппоқ либосига бурканган қўйи қоп-қора самога юзланди. Назарида ҳилол устида устози Ориф Йўлчи мамнун бош ирғаб, қараб тургандай туюлди.

Омонмурод беихтиёр жилмайди.

Икки дарё куйлаб ётган кўрминайдир

БАҲОРДА

Гуллаган ўрикнинг сочи оқарган,
Отамга ўхшатиб ёзгандим, бу рост.
Топдим, ўрикзорга мафтун боқаркан,
Қийғос гуллашига яна бир қиёс:
Оппоқ эҳром кийган пок зотлар каби
Рукуда тураркан дарахтлар бу чоғ,
Ҳайратдан ҳаприқиб кетади қалбинг,
Муқаддас Маккага ўхшаб кетар боғ.

БАҲОР ҚИЗИ

Қорлар тушиб келди хув баланд тахтдан,
Сув бўлиб пойингга урмоқ-чун бошин.
Юзингни кўрдими, нечун дафъатан,
Ҳаяжони ошиб кетди қуёшининг.

Киприги пирпираб қарайди юлдуз,
Хуснингга маҳлиё кўкдаги ой ҳам.
Мадҳингни куйлаш-чун кеча-ю кундуз,
Созини созлайди созанда, соз ҳам.

Қошингни кўрганда ўзида йўқ шод,
Қалдиргоч чарх урар сигмай осмонга.
Майса қадамингга айтар ҳасанот,
Тераклар тегрангда соқчи-посбондай.

Лаб жуфтлаб турибди куртак-гунчалар,
Исмингни айтишига жиндай ийманиб.
Сенга хуш ёқай деб борлиқ шунчалар
Куйманиб ётибди, тинмай куйманиб.

ҚАЛАМГА ҚАСИДА

Ҳақиқат суратин чизган қалам бу,
Сўзлардан дур-маржон тизган қалам бу.
Бу ҳаёт қозоздек оқ, пок бўлсин деб
Бағридан қора қон сизган қалам бу.

УМР ЎТИБ...

Берган эди минг туман бойлик –
Тўрт муча – соғ, орзулар – бисёр.
Нима бериб, нимани олдик?
(Бу дунёни дерлар-ку бозор),

Асл гавҳар қадрига етмай,
Ҳолимиз не пул деб, бойлик деб:
Ичимиз бўш – тўкилган тутдай,
Ой юзимиз – тутилган ойдек.

Дилшод РАЖАБ

Бухоро вилоятининг Шофиркон туманида туғилган. Низомий номидаги ТДПУ филология факультетини тугатган. Филология фанлари номзоди. “Отамнинг боғи”, “Дарё кўнгли”, “Жилвон ўғлони”, “Алифбо”, “Санок”, “Сукут сарҳади”, “Поезднинг боласи” каби шеърӣ ва насрий китоблар муаллифи. Айни пайтда “Вазият” газетасида бош муҳаррир ўринбосари бўлиб ишлайди.

* * *

Бекор уринар улар,
Билмайди, эҳ, билмайди.
Сени синдирмоқ мумкин,
Лекин эгиб бўлмайди.

* * *

Илоҳий сўз суратин чизгувчи илоҳийсан,
Туркийда Навоийсан, форсийда Биноийсан.
Зарра-зарра зар каби тўкилурсан қозоғза,
Йўқ алам, фидоийсан, эй қалам, фидоийсан!

* * *

Қорасану, ҳамиша ёқлайсан нур-зиёни,
Мисли муслим занжисан – покдир дину имони,
Она сутин оқлолмай юрар юзи қоралар,
Сен қозозни қоралаб оқартиргунг дунёни!

АМУ ВА СИР ОРАСИДА

Икки дарё куйлаб ётган қўшнайдир,
Наволарин тинглаб қалбинг жўшгайдир.
Ҳаёт қайнар, чарх ургандек “Лазги” га,
Тўкин турмуш – фаровонлик базми-да!
Икки дарё – икки мисра, шоҳбайтдир,
Озод юртга тинмай шукрона айтур.
Бу шоҳ байтга қулоқ сол қул-қаролдай,
У етиб бормаса, қалбинг... Оролдай...

ТЎРТЛИКЛАР

Ҳой, инсон, тугилдинг, жидду жаҳд этдинг,
Муродинг не эди, етдингми, нетдинг?
Билмадим, билмадим. Сўнг йўлга балки,
Уятдан тобутга беркиниб кетдинг...

* * *

Парчаландим, сочилдим, жамламоқ керак ўзни,
Сафарим олис бўлгай, гамламоқ керак ўзни.
Оқил дер: «Бу дунёда ўрнингни билмоқ бўлсанг,
Аввал Аллоҳни таниб, англамоқ керак ўзни».

БОЛАЖОН

Пойингга бу дунё тиз чўкса раво,
Болалик – пошшолик, донолар айтур.
Ҳар сўзинг ҳукмдир, бўлгуси бажо,
Шоҳдирсан, ҳар гапинг ажиб шоҳбайтдир.

ҲАЙКАЛ ҚОШИДА

Тўхта! Бошингни кўтар,
Шошма кўз ёш тўкмоққа.
Арзийсанми, бил аввал,
Пойига тиз чўкмоққа.

ШОИРЛАР

Ўйламанг, шоирлар шундоқ юради,
Ўз ўйи, ўз завқу алами билан.
Улар бу дунёни тергаб туради,
Кўрсаткич бармоқдай қалами билан.

АДАБИЁТ

(Соат айланадир),
Миллар айланар,
«Фасллар айланар,
Йиллар айланар.»*
Не замон ўтса ҳам
Номинг айтмоққа,
Пок диллар талпинар,
Тиллар айланар.
Эзгулик йўлида соатдай бедор,
Ҳар лаҳза, қадаминг ёруғ ниятдир.
Эски-ю эскирмас бир ҳақиқат бор:
Зеро, адабиёт абадиятдир!
Соат “чиқ-чиқ”идай қиламан такрор:
Зеро,

* Алишер Назар сатри.

ЭЗГУЛИККА ЭШ ИЖОД

Эл-юрт ободлиги ва ҳурлиги учун, ҳаётда адолат ва ҳақиқатни қарор топтириш учун, маънавий камолот учун кураш азал ва абад шеърятнинг асосий вазифаси бўлиб келган. Чинакам истеъдод эгаси ўз шахсини улуғламайди, у ўзини эмас, Ватани ва миллатининг иқболлини кўзлайди, ўз халқи ёки унинг баъзи тоифалари жаҳолат ботқоғига ботиб, нафс йўриғига кўра ўзгаларга зулм қилса, бунга бепарво қараб туrolмайди. Аксинча, одамларни ҳақ йўлга, инсонга муносиб ҳаётга бошлайди.

Истеъдодли шоир Амир Худойбердининг шеърлари ана шундай инсоний улуғворликни мадҳ этувчи хусусиятлари билан ўқувчи диққатини тортади. Шоир ўзининг “Дунё ва мен”, “Жавобсиз савол”, “Эврилиш”, “Еттинчи малак”, “Ойдин лаҳзалар”, “Суҳо” каби китобларида инсон ва унинг ҳаётдаги ўрни, теварак оламга муносабати, туйғулари хусусидаги ҳиссий-фалсафий мушоҳадалари билан ўқувчилар қалбидан жой олган. Шоир ҳар бир тўпламида ана шу фалсафий мушоҳадаларини янада теранлаштирган, дунё ва замин муаммоларини, бугунги кун халқ ва мамлакат ҳаётида бўлаётган янгиланишлар,

одамларимиз маънавиятидаги ўзгаришларни ифодалашда ўзида улкан масъулият ҳис этган.

Инсонни ва унинг характеридаги сиру синоатини очиб бериш, ҳаёт бунёдкори сифатидаги салоҳиятини улуғлаш бадиий ижоднинг асосий масалаларидан. Шоир Амир Худойберди ҳам ўз замондоши бўлган ИНСОНга ботинига уйғоқ кўз билан назар солишини, шундагина ўзидан хабар топишини уқтиради:

*Эй, инсон, юлдузинг кўрсатса нишон,
Фалак ато этган кунларга ишон.*

*Порласин толеъинг осмонида у,
Умринг кошонасин ёритсин мангу.*

*Уйғоқ бўл, воқиф бўл чархи даввордан,
Бил, бари, барчаси Парвардигордан.*

Ҳадиси шарифларда ҳар доим боқий дунёни эслаш—инсонни ҳалол ва пок яшашга, савобли ва хайрли ишларга ундайди, ёмон ишлардан қайтаради, дейилади. Аммо, афсуски, онда-сонда бўлса-да, ҳаётимизда бойликка ружу қўйиб тинмай мол-дунё йиғувчи, мансаб ва шон-шўҳрат учун виждон ва иймонини сотувчилар учраб туради. Шоир “Минг йил умр кўрсанг-да ...” шеърида жаҳолат гирдобиди инсон қалби гўзалликларини сезмай ва беписанд яшаётганлардан нафратланиб, ўз қалби ақидасини қуйидагича ифодалайди:

*Ерга боқ, тупроқнинг ҳар бир зарраси
Бобонгдир, момонгдир, қадим аждодинг.
Қулоқ тут, тинглагин уларнинг сасин,
Балки демоқдалар: “Яша пок бўлиб!
Умр масофаси қош билан қабоқ
Яша хок бўлмасдан бурун хок бўлиб!”*

Инсон қалбидаги тубсиз кечинмалар тасвирини ифодалашга бағишланган бошқа бир шеърида эса ҳаёт зарбаларига дуч келган лирик қаҳрамоннинг ёлғизликдаги ўй-хаёллари китобхонни фалсафий мушоҳадага ундайди:

Дамин ТҰРАЕВ

Яккабоғ туманида таваллуд топган. Филология фанлари доктори, профессор. Кўплаб илмий-назарий асарлар муаллифи.

*Ёлғизлик, ох, ёмон ўлимдан,
Ҳамма давра мени ҳайдади.
Бойларни-ку кўйинг, улар давраси
Мен учун етти ёт, бегона.
Уларнинг астару аврасин
Риёдан ясаган замона.*

Шоирнинг бир қатор шеърларида лирик қаҳрамоннинг ватанпарварлик туйғулари етакчилик қилади. Хусусан, “Тониб қайга борурсан”, “Денгиз соҳилида”, “Туркистон мадҳияси”, “Ватанни ким сотар бўлса”, “Изҳор” каби шеърларда қадим Турон ва туркий забоннинг жаҳоний шуҳрати, аждодлар даҳосининг дилларга ғурур бағишлаши, ўзликни англаш, Ватанга фидойилик ва садоқатлилик ўзига хос рамзий услублар ва бадиий умумлашмаларда берилган. “Элдошларим” шеъридаги куйидаги мисралар ҳам бу фикрни тасдиқлайди:

*Тўққан элим, қариндошим, қавмим азал,
Нисор бўлсин мадҳиянга минглаб ғазал.
Айиролмас сиздан мени ҳатто ажал,
Йўқлаб сизни келдим бу кун, элдошларим...*

Бу мисралар шунчаки сўзлар қатори эмас. Балки ҳаётда эл ва элдошлар доврўғидан фахрланувчи, уларнинг қувончу ташвишларини ўзиники деб билган, Ватаннинг остонадан бошланишини ҳис этган лирик қаҳрамоннинг эҳтиросли қалбидан отилиб чиққан ҳис-туйғулар алангасидир ва ҳаётдаги яшаш тарзининг ифодасидир.

Аёлни эъзозлаш халқимизнинг олий қадриятларидандир. Амир Худойберди ҳам “Бу қиз...”, “Ишваларинг ёлғон”, “Кўзинг дарёсида”, “Хиёнат”, “Мен учун ўлгансан...”, “Бегойим”, “Оҳ, бирам нозанин” каби шеърларида ана шу улуғ ва муқаддас мавзунини қаламга олади. Гоҳи Амир шарқона ифбатни, меҳрмуҳаббат ва нафосатни оёқ ости қилаётган аёлларга ўз нафратини билдиради:

*Муҳаббат Худоси сени қарғаган,
Меҳру садоқатни қилмассан хаёл.
Асли ялмоғиз ҳам сендан тарқаган,
Фаришта ниқобин ёпинган аёл.*

Шоир аксарият ашъорларида аёлдаги ақл-заковатни, нафосат ва назокатни, бардош ва матонатни, покликни улуғлайди.

Амир Худойбердининг бир талай шеърлари халқимизнинг шўро давридаги ҳаётнинг бадиий талқинига бағишланган. Булар орасида “Дунёни йўқотдим” шеъри эътиборлидир. Шоир рамзий ташбеҳлар орқали шўро даврида давлатни бошқарган нодон инсонларнинг жамиятга олиб келган кулфатларини, оддий халқнинг яшаш илинжида ана шу нодон ва очкўз мансабдорларга сажда қилишга мажбур бўлганини, коммунистик мафкура халқни асрлар қаъридан асраб-авайлаб келинган

маънавий хазиналардан жудо қилганини ҳаётий манзаралар чизгиларида тасвирлаб беради. Шоир айтмоқчи имлони йўқотиш муаммоси ҳам мустабид шўролар сиёсатининг оқибатларидир:

*Чиқмас саводим, имлоси ўзга,
Имлони излаб, имлони йўқотдим.
Соҳиби олам унут бўлса не,
Эшакка сиғиниб, Исони йўқотдим.*

Шоирнинг назм бисотидан ўз замондошлари фазилатларини мадҳ этувчи бир қатор бағишлов шеърлар ҳам ўрин олган. Булар орасида адиба Шарофат Ашурова ва таниқли шоир Икром Отамуродга самимий эҳтиром рамзи бўлган бағишловларни адабиётимиздаги мавжуд анъаналарнинг Амир Худойберди ижодидаги яхши намуналари дейиш мумкин. Хусусан, Икром Отамуродга бағишланган “Болалик даштлари” шеърида шоир шеърлятидаги таъриф ва тавсифлар муаллиф қалбини ром этади. Она-юрт бағрида ўсган кўзигуллар ҳидидан маст бўлган лирик қаҳрамон болалиги бўй чўзган юртнинг мусаффо осмонида кўшиқ кўйлаб, беғубор болалик кўчаларида севинчларга тўлиб сайр қилади. Адиба Шарофат Ашуровага бағишланган “Шарофатли опам, зарофатли опам” шеърида эса ҳаёт ва ижодкор шахс, ижодкорнинг жамиятдаги ўрни ҳақида фикр юритилади:

*Мен деҳқонман, қоғоз –
Ҳайдалмаган далам,
Сочган уруғим – сўз, кетмонимдир қалам.
Бисёр ҳосил олсак, чекиб ранжу алам,
Бўла олсак эл аро фасоҳатли, опам.*

Кейинги пайтларда Амир Худойберди ижодида тўртлик жанрининг етакчи ўрин эгаллаётганига гувоҳ бўлмоқдамиз. Маълумки, бу жуда мураккаб жанрлардан бири ҳисобланади. Бу жанрда фикрни сиқик ва ихчам ифодалаш жуда катта меҳнатни талаб қилади. Нафақат шоирона нуктадонлик, балки фалсафий билимдонлик, донишмандлик каби хислатлар ҳам талаб этилади бу жанрда. Атоқли шоир Эркин Воҳидов “Шеърнинг зўри тўрт сатр, Тўрт бўлса-да зўр сатр. Шоир одам ўзини Тўрт сатрда кўрсатур”, деб бежиз ёзмаган.

*Билмадим, шеърларим эским-янги,
Ўчган-ўчмаганми бўёғи, ранги.
Лойни Вақт қулоли обдон пишитган,
Соз эрур боз эски хумнинг жаранги,*

деб ёзади шоир бир тўртлигида. Дарҳақиқат, Умар Хайём, Паҳлавон Маҳмуд, Мирзо Бедил каби мумтоз сўз санъаткорлари ижодидан баҳраманд бўлмай, уларнинг маҳорат мактабидан сабоқ олмай, улар яратган бебаҳо назмий дурдоналардан, рубоийлардан таъсириланмай бу жанрда муваффақиятли

калам тебратиш қийин. Амир Худойбердининг “Суҳо” (“Академнашр”, 2010) номли китоби асосан тўртлик ва митти манзумалардан иборат.

Шоирнинг бир қатор тўртликлари ўзининг халқона оҳангларга яқинлиги ва фалсафий қарашларга бойлиги билан ўқувчи эътиборини тортади. Уларда биз инсон руҳий оламининг чексиз гўзалликларини, халқ тақдири билан боғлиқ воқеа-ҳодисалар, мустақил юрт ташвиши йўлидаги бунёдкорлик, халқимиздаги ақл-заковат ва шарқона ҳикматлар мағизининг бадиий инъикосини учратамиз. Бу тўртликлардаги лирик қаҳрамоннинг аксарияти ҳаётимизда мавжуд баъзи одамларнинг маънавий қашшоқлигидан безовта ва айни пайтда элу юрт тараққиёти учун ўзини бахшида этувчи инсонлардир:

*Мени ёмон дейсан, хўш, ўзинг кимсан?
Бебош нодон дейсан, хўш, ўзинг кимсан?
Мен элу эрк дейман, сен-чи мени сотиб,
Беринг увон дейсан, хўш, ўзинг кимсан?*

Шоирнинг ишқ мавзуидаги “Азизам, сен мени кечир, истасанг...”, “Сени таъриф этар бўлсам...”, “Сизга ярашади”, “Жононалар”, замонавий – “модерн” услубида ёзилган “Метаморфоза”, “Севгимқанотлари кесилган кумри...”, “Бу қиз” каби шеърлари, мулойим юмор билан безалган ҳазиллари ва ўқувчини покликка ундовчи тасаввуфий оҳангдаги байтлари ҳам ўқувчилар дилига яқин бўлиб, уларнинг маънавий оламини бойитади. Амир Худойберди шеърляти ҳақида гап кетганда унинг халқ оҳангида яратилган назмий сатрлари ҳақида тўхталмасдан илож йўқ. Унинг “Дунё ва мен”, “Эврилиш”, “Ойдин лаҳзалар” номли китобларида халқнинг донишмандона фалсафий қарашлари, йўрға оҳанглари акс этган мисралар талайгина. “Қадимий қўшиқ”, “Бахшиёна”, “Қарамайман” каби шеърларида шоир унутлаёзган туркона оҳанглари қўллаиди.

*Ўртамизда катта тоғ бор,
Сен томонга ўтолмайман.
Менга интиқ-интиқ боққан
Кўзларингдан ўполмайман.*

Амир Худойберди мумтоз адабиёт дурдоналарини чин дилдан қадрлайдиган шоир. Навоий, Фузулий, Бобур, Машраб, Муқимий, Фурқат каби буюк сўз санъаткорлари ижодини ўрганиши орқали ғазалнависликда маҳорат мактабини ўтади. Деярли ҳамма китобида аруз вазнида яратилган шеърлар асосий ўринни эгаллайди. Унинг “Эврилиш”, “Ойдин лаҳзалар” номли тўпламларида, айниқса, ўнлаб ғазалларни кўришимиз мумкин. Арузда яратилган “Таҳайюлот” номли достонига эса асосий сюжет билан боғлиқ 11 та ғазал киритилган. Шу жиҳатдан достоннинг композицион қурилиши ўзига хос бадиий қимматга эга.

*Гар кетар бўлсам,
мени дашти фанодан изламанг,
Топмагайсиз барибир,
еру самодан изламанг.
Белги қўймангиз
мозорим устига тошдин, ажаб,
Ул нишон бўлгайму мендин,
ҳар балодан изламанг.*

Амир Худойберди “Еттинчи малак” номли тўпламидаги “Йўқотма дафтаримни” шеърда гўё ўзининг ўқувчилар билан галдаги учрашувига ишора қилади:

*Узун тундир бугун, ёндим узун шамдек ногаҳон,
Кипригимни қалам қилдим,
қалбни дафтар, сиёҳ – қон,
Дафтаримга тўқдим дилда бўлса
не сирлар ниҳон,
Олар бўлсанг агар, дўстим,
йўқотма дафтаримни.*

Ўйлаймизки, шоирнинг “кипригини қалам, қалбини дафтар” қилиб озод юртимиз ҳаётида юз бераётган янгиланишларни, одамларимиздаги имон-этиқодни улуғлаб, уларнинг руҳий ва маънавий гўзалликларини олқишлаб ёзган шеърлардан ташкил топган “қалб дафтари”, яъни китоблари адабиёт ихлосмандлари қалбидан муносиб ўрин олади.

СОҒИНЧ

Ҳикоя

Лобар РУСТАМОВА

1955 йилда Наманган вилоятининг Учқўрғон туманидаги Қўғай қишлоғида таваллуд топган. Наманган Давлат педагогика (ҳозирги НамДУ) институтида таҳсил олган. “Дарёда айтилган алла”, “Оймомо жилмайди”, “Ишқ озори”, “Тоғдаги фожиа” каби қатор китоблар муаллифи. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси.

– Акмал Умирович, сизни бир киши сўраяпти.
– Ким экан? – деди стол устидаги тугмачани босиб.

– Дўстиман, қишлоқдан келдим деяптила...
“Оббо, бирортаси боламини институтга жойлашга ёрдам бер деб келган кўринади”, – дея ўйлади. Ногоҳ ўтган йили ҳамқишлоғи Аюбнинг қизини ўқишга кириштириш учун бир неча кун ҳаловат билмай югургани эсига тушди. Ўшанда Аюбга ҳам воситачи топиб берди-ю, кейин нима бўлди, суриштиргани ҳам йўқ. Аюб ҳам натижаси нима бўлганини айтмай-нетмай, хайр-хўшни насия қилиб кетди. Энди буниси ким бўлди экан? Тинчгина ишлашга ҳам қўйишмайди. Ўшандай олис қишлоқдан келиб, Тошкентдай азим шаҳарда ҳам уни топиб олишади-я, тавба.

– Акмал Умирович, – яна котибанинг қўнғироқдай овози эшитилди. – Кираверсинларми?

Акмал тараддудланиб турганди, ўша кишининг овози келди:

– Акмал, нимаб бало, синфдош дўстингни, ҳамқишлоғингни ҳам шунчалик куттирасанми? Мен – Содиқман. Партадошинг. Эсладингни?

– Ҳа, сенмидинг... мен бўлсам... Киравер...

Содиқ чўғдай ясатилган каттакон хонага кириб, қадам қўйишни ҳам, қўймасликни ҳам билмай қолди.

Ранги ўчинқираган қўйлагу, дазмолсиз шимдалигидан ўзини ноқулай ҳис қилди.

– Ҳалиги... сени бир кўриб кетай деб...

– Яхши... қани, сўрашиб қўяйлик. – Акмал қўл узатди. Содиқ эса... кирибоқ дўстини қачондан бери кўрмагани учун қаттиқ соғинганидан қучоқ очиб келди-ю (аслида бағрига босиб бир йиғлаб бермоқчи эди), кейин узатилган қўлни кўриб, иссиқдан терлаган кафтини қўйлагига артиб, қўл берди. Ахир кўрмаганига ҳам ўн йилдан ошибди!

– Яхшимисан, ошна. Қани кел, ўтир. Қайси шамоллар учирди?

– Шундоқ бир айланиб келгандим. Манзилингни Самад амакимдан олдим. Улар ҳам кўпдан-кўп салом айтишимни тайинлашди.

У шундай дея катта, кенг, чиройли, совутгич ишлаб, телевизор кўрсатиб турган хонани яна бир бор кўздан ўтказди.

– Хонанг жуда зўр экан... кун бўйи шу ерда ўтириб ёрилиб кетмайсанми?

– Зерикишга вақт йўқ, иш кўп. Қоғоз...– деди Акмал креслога жойлашиб ўтириб олар экан.

– Менга қара, нега синфдошларнинг ўттиз йиллик учрашувига бормадинг? Аммо, жуда зўр бўлди. Сен билан Садир бормадинглар. Кейин билсак, у ўша куни кўричак бўлиб қолган экан. Учрашувдан чиқибоқ касалхонага кўргани ўтдик. Бирам хурсанд бўлди, бояқиш... Лекин сени роса кутдик. Ё хабарни олмаганмидинг? Уканг – Азимжоннинг ўзи кўнғироқ қилиб тайинлайман, деганди.

– Ишни кўриб турибсан... Сизлар билан бир оз кўришиб, гаплашиб келиш яхши. Лекин бу ёқда иш тигиз. Ахир, мингта одам ишлайдиган корхонани бошқараман. Бир жойга кўзимни чирт юмиб чиқиб кетолмайман.

– Ҳа, – деди Содиқ, – сенга осон эмаслигини тушуниб турибман. Ҳечқиси йўқ. Сени фақат яхши сифатларингни айтиб, эсладик. Устозларга совға-саломлар қилдик. Нозима, Алижонларни хотирлаб уйларига бордик...

– Нима, улар... қачон? Ҳа-я, онам айтгандай бўлдилар. Хаёлимдан кўтарилибди.

– Ўтган йили қишда эди. Бири цирроз, бири ошқозонидан, – деди Содиқ кўзларига ёш олиб. – Болаларига қийин бўлди-да. Бирортасиниям уйлаб-жойлашмаганди...

– Ҳаёт шу экан-да! Қўлимиздан нима ҳам келарди...

– Яқинда уйга борибсан. Бир оғизгина, мен келдим, десанг, югуриб ўтаман-а... – деди Содиқ дўстидан ранжиган оҳангда.

– Иш зарур эди.

Акмал шундай деди-қўйди. Аслида синфдошлар билан болалик хотираларини эслаб, дардлашиб ўтиришга вақт қайда. Шу сабаб кечда қишлоққа етиб борди-ю, азонлаб йўлга чиқиб, жўнаб қолди...

“Содиқнинг ҳам бир дарди бору боядан бери айттолмай гапни у ёқ-бу ёққа буряпти,– дея хаёл қиларди у. Бирорта боласи ўқишга кирадиган... Ёрдам қил, таниш топ ёки ўзинг гаплашиб бер, дейди... Ҳозир иш кўпайган пайтда Содиқни судраб қайси кўчага тентирайди...”

Шу пайт Аюб эсига тушди.

– Содиқ, Аюбнинг қизи ўқишга кирганми?

Акмалга ишониб, Тошкентга келиб, қизини ўқишга киритолмай сарсон бўлиб, қишлоққа қайтиб боришганини Содиқ эшитган эди, аммо ҳозир бу ҳақда сўз очмади.

– Ҳа, уми? Қизини эрга бериб юборди.

Содиқ энди ўқиш мавзусида гап очса керак, деб ўйлади Акмал. Лекин бундай бўлмади.

– Агар ишдан қолаётган бўлсанг, мен кетай...

– Қизикмисан... Ҳозир...

У совутгичдан сув олди. Пиёлага қўйиб узатди.

– Тошкентга жўнашимдан олдин Тошмирза домлани ерга қўйдик. У доим сени мақтагани мақтаган эди, эслайсанми?

– Ҳа... Албатта. Ўзим ҳам математикани ёқтирардим.

– Биттагина ўғли хорижда эди. Етиб келолмади. Акаси эса ногирон... Қабрга ўзим қўйдим. Умр шу экан-да. Қандай устоз эди-я... Гаплари кескир, мавзуни қулоғинга қўйиб қўярди...

Акмал бир оғиз сўз қўшмади. Нима ҳам дерди. Ҳар дарсда, ўқишни тамомлаб, ишлаётган пайтларида ҳам Акмалжонни тилидан қўймай мақтайдиган, энг зўр ўқувчим эди, дея ҳаммага ибрат қилиб кўрсатадиган бу устозини бирор марта ё телефон, ё хат орқали бўлса ҳам йўқламаган бўлса. Шундай устози оламдан ўтибди-ю, у беҳабар қолибди.

– Лекин ҳаёт давом этаверади, – деди Содиқ яна. – Куни кеча Бердиёр қиз узатди. Синфдошлар бўлишиб олиб, тўйнинг оғир томонларини кўтардик. Шундай хурсанд бўлди...Худо хоҳласа, тўйга айтсанг, албатта ҳаммамиз хизматда бўламиз. Айтсанг, албатта.

– Айтаман. Сизларсиз ўтармиди.

– Айтгандай, – у ўрнидан шошиб турди-да, эшикни очиб, ташқаридан каттакан тарвузни кўтариб кирди.

– Сенга олиб келгандим... – деди у тарвузни бир четга қўяр экан.

– Ҳамма ёқда тарвуз тўлиб ётган бўлса, нима қилардинг қийналиб, – деди Акмал Содиқнинг бу соддалигидан ранжиган оҳангда.

– Қийналсам ҳам, қишлоқдан олиб келдим сенга, – деди Содиқ. – Бу бошқача тарвуз. Ўз еримизда униб, ўз сувимиздан ичган. Ўз хавомизни симирган...

Акмал бош қимирлатиб қўя қолди ва Содиқнинг бирор нима сўрашини кутди.

Шу пайт телефон жиринглади. Акмал қаттиқ-қаттиқ оҳангда узоқ гапириб турди. Содиқ ўрнидан кўз-ғалди.

– Мен борай энди... Хоҳласанг юр, тушлик мендан...

– Биласанми, ҳали тушликка вақт бор. Бунинг устига бир зарур масалани ҳал қилишим керак.

– Майли, вақтингни олмай. Лекин қишлоққа ҳам бориб тур...

– Корхона ишини деб, ҳеч қаерга кетолмайман...

– Қишлоққа бор. Болалигимиз ўтган тоғларга чиқамиз. Соиларда чўмиламиз. Хоҳласанг, чодир тикиб, қишлоқ тунини, осмонни тоғдан туриб томоша қилиб ётамиз... нима дединг?

– Имкон бўлиб қолар...

– Имкон топ, албатта топ. Оилангни олиб, даламга боринглар. Қовун, тарвузлар пишиб ётибди. Ўрнида узиб ейишнинг гашти бошқача-да!

– Сен... нима масалада келгандинг?

Содиқ ғалати қараш қилди:

– Сенга ким айтди, фақат бирон-бир ташвиши борларгина олдинга келади, деб?! Афсус, мени ҳали ҳам тушунмадинг. Ё...келганимдан хафа бўлдингми?

– Нималар деяпсан, сен йўқлаб келасан-у, мен хафа бўламанми? Фақат... бирор илтимосинг бўлса, тортинмай айтавер...

– Илтимосим йўқ... Оддий далачи учун ҳосил мўл бўлса, уйда қозони қайнаб турса, шунинг ўзи етади.

– Тўғри айтасан. Қишлоқ одами учун ер муҳим... Фарзандларингни ёнингга олгандирсан? – деди Акмал.

– Ҳозир оилавий ишляпмиз. Албатта, ўғилларим ёнимда. Уларсиз эплай олармидим?

Акмал енгил тортди: "Худога шукур, бу йил ўқиш машамшасидан қутулибман".

– Майли, – деди Содиқ хайрлашаётиб. – Лекин гапимни албатта уйлаб кўр. Бир умр шу ерда қолмайсанку! Тўнгич фарзандсан. Қишлоғимиз ҳам аввал сен

туғилиб ўсган қишлоқ эмас. Ҳамма кўлидан келганича уни ўзгартиришга интиляпти. Аввалги эски уйлар қолмаган.

Шунча йил ҳеч ким ҳеч нима демаган. Тинчгина ишлаб юрганди. Содиқ бошини ғовлатиб кетди. Кўнгли бузилди. Бутун қишлоқ фахрланадиган Акмал аслида ҳеч ким эмаслигини, қишлоқдошлари учун ҳеч бир иш қилолмаганини англади-ю, ўзидан уялиб кетди.

Содиқнинг айтишича, Турсунмирза чойхона очганмиш, Илҳом эса икки қаватли дўкон қурганмиш. Яна икки синфдоши – Тўлқин билан Умар эски мактаб биносини таъмирлаб, спорт залига жиҳозлар олиб беришганмиш... Яна кимлар ҳақидадир роса гапирди. Лекин эсида қолганлари шулар...

Акмал нима қилиб берди? У ҳам бекор ўтиргани йўқ. Унинг маҳсулотлари чет элларга экспорт қилинапти.

Тўғри, бир ёмон томони бор. Дўстларидан узоқлашиб кетди. Қишлоққа ҳам йилда бир-икки бор бор-маса, ишдан ортмайди.

– Мен... ўғлинимиз-қизинимиз ўқишга киритмоқчи, деб ўйлагандим, – дея Акмал хотинига бугунги учрашув ҳақида гаприб берди. – У атай мени кўргани келибди-я, эринмаган одам...

– Шу ерда ўғил-қизлари ўқиркан... – деди Кимёхон.

– Менга, далада, ёнимда ишлайди, деганди-ку!

– Йўқ. Қизлари бу йил юридик институтни тамомларкан. Ўғли эса университетнинг иккинчи курсида экан...

– Вой, ичидан пишган-эй... Шунақа де... Шундай Тошкентда яшаб, шунча имкониятимиз бўла туриб, ўғлинг юридикага киролмади. Оддий қишлоқ боласи кириб ўқиса-я.

– Ҳа, бюджетда ўқиркан.

– Қойил. Содиқ зўр йигит-да! Бировга бўйин эгишни истамайди. Болалари ўқишга кирадигандаям бир оғиз чурқ этмаганини қара... Лекин мен ҳам яхши иш қилмадим. Бирга тушлик қилгани ҳам вақтдан қизгандим...

– Яхши бўлмабди. Ўртоғингиз ажойиб одам экан. Қишлоққа боринглар, деб кетибди.

– Аслида қачондан бери ҳеч бўлмаса бирор ҳафта ўша ёқларга чиқиб, дўстларни, қариндош-уруғларни кўриб келгим бор. Бу орада мен таниган инсонлардан кўплари оламдан ўтибди...

Акмал югур-югурлардан чарчаганлигини, қишлоқ ҳавосини-ю одамларини, тоғу тошларни, ёввойи ўт-ўланларни, шовуллаб оқадиган сойни, кўкка бўй чўзган дов-дарахтларни, қўйинг-чи, болалигини соғинганлигини ҳис қилди. Кўзларига томчи ёш илинди...

– Дадаси, таътил олинг, қишлоққа борайлик. Болалар ҳам бобо-бувиларини роса соғинишган.

– Яхши... – деди Акмал. – Эртагаёқ жўнаймиз.

Лекин Акмал эртасига ҳам, индинига ҳам йўлга чиқолмади, қишлоғига боролмади.

Ўша куни эрталаб уни вазирликка чақириб қолишти. Бир неча хусусий корхона раҳбарлари билан чет элга жўнаб кетди. Ўзаро тажриба алмашиш, янги технология, жиҳозлар билан танишиш мақсадида Германияда ташкил этилган бу сафардан олам-олам таасуротлар билан қайтган Акмал яна ишга шўнғиб кетди.

Ниҳоят, куз охирига, қиш келди. Борлиқни оқликка буркаб биринчи қор ёққан кун икки қаватли уй айвони-

да туриб ташқарини кузатаётган Акмалнинг ёдига яна болалиги тушди.

Қишлоқ ёнгинасидаги тепалик қор ёғиши билан болаларнинг энг гавжум масканига айланарди. Пақирлаб сув ташиб, яхмалак ҳосил қилишгач, то оналари қувиб, уйга ҳайдамагунча бу ердан кетишмасди. Қўшни маҳалладан Карим деган юмалоққина, паст бўйли боланинг чанаси талаш бўлар, ҳатто муштлашиб ҳам кетишарди. Ким қувган, ким йиқилган, ким йиғлаган... Гўё асалари уяси эди бу жой...

Лекин Содиқ ўшанда ҳам ишбилгич эди. Карим билан чиқишиб, чанасини олар ва ҳар гал Акмални чақириб, бир неча одам бўйи келадиган қия адирликдан бақир-чақир билан учиб тушишарди.

Эҳ, қандай ажойиб дамлар эди-я... Болалик йиллари эътибор қилмаган экан-да... Аслида Содиқ доим унинг ёнида бўлишга, ёрдам беришга интилган экан. Акмал-чи... Фақат ўқишни билган... Синфдошлари билан, ҳатто Содиқ билан ҳам иши бўлмаган. Лекин Содиқ ҳаммиша уни ёлғизлатмасликка ҳаракат қилган. У-ку дўстим, кўшним деб билиб шундай қилган. Бироқ Акмал-чи! Уни дўст деб ўйлаб кўрганми?

Одам боласини бежизга “хом сут эмган банда” дейишмаслигини энди англагандай бўляпти. Болалиги, ёшлиқдаги яқинлари қадрини билмаган экан. Ҳозир ўйлаб кўрса, унинг бирорта чин дўсти йўқ экан. Тўғри, уни йўқлайдиганлар, бирга улфатчилик қиладиганлар, казо-казо мансабдор жўралари, соясига салом берадиганлар кўп... Лекин бир кун кексайиб, ишдан қолганда ёки бошига иш тушганда унинг ёнида бўладиган дўсти борми? Албатта, йўқ. Буни Акмал билади. Шу боис ҳаётида яна Содиқнинг пайдо бўлиши унинг қалбига кул босиб қолган соғинч деб аталмиш туйғуни яна қайта тирилтиргандай бўлди.

Бир пайтлар Акмал келибди, дейишса, то қайтгунча уйларида одам узилмас, ҳали у, ҳали бу синфдоши уйига чақириб, иззатини жойига қўярди. Бора-бора уни ҳеч ким йўқламай қўйди. “Тошкентдан Акмалжон келибди”, дея эшик очиб, кириб келадиганлар ҳам қолмади. Чунки унинг ўзи ҳам ҳеч кимни қидирмайди. Ҳатто яқин юрган мактабдошининг вафот этганига таъзия билдириб, келиб кетмади.

Энди эса... Яна биргина Содиқ уни қишлоққа қайтишга ундаяпти. “Туғилиб ўсган жойингга, одамларига ёрдамнинг тегсин”, деяпти. Аслида ҳозир унда имконият бор. Ҳеч бўлмаса корхонанинг филиалини қишлоғида очса бўлади. Содиқ айтганидай, коллежларни битириб, иш тополмай юрган ёшлар иш билан таъминланиб, оилаларига фойдалари тегарди...

Баҳор ўтиб, ёз кетидан куз келди. Акмал ҳовли олиш, уй қуриш, ниҳоят ўғлини уйлаш ташвишлари билан бўлиб ўйлаган режаларини амалга оширолмади.

Тўй куни қаердандир яна Содиқ пайдо бўлиб қолди. Акмал ўнғайсиз аҳволга тушди.

– Содиқ... кел...

– Келдим. Тўйлар муборак бўлсин! – деди етаклаб келган катта қора кўчқорнинг арқонини кутиб олган кишига берар экан.

Сўнг Акмал билан қучоқлашиб сўрашди.

– Содиқ... Тўйчилик... Лекин сен ҳам қиз узатибсан. Кечир, боролмадим, – деди Акмал.

– Ҳечқиси йўқ. Хафа эмасман. Сенинг шароитингни тушунаман. Лекин ҳурмат қилиб эшигимдан кириб борсанг, насибанг турибди.

– Раҳмат сенга.

– Яна шу ердан келин оляпсан экан... Демак, қишлоққа бориш ниятинг йўқ, – деди Содиқ сўрига ўтар экан. – Қани эди, сендаги имкон менда бўлса, тўрт қаватли қилиб, корхона қурсам...

– Бундан сен хавотир олма. Режа қилиб қўйганман. Фақат... Кўриб турибсан, ҳовли қилдим. Бунинг устига бу ерда тўй қилиш ҳам ўзича бўлмайди.

– Майли, яхши. Имкон топилиб қолар. Топилмаса, ўша пулни менга берасан, ўзим қураман.

Шу пайт ташқаридан меҳмонлар келишгани ҳақида хабар қилишди-ю, Акмал ўрнидан турди. Содиқ ортидан эргашди...

Содиқ кейинги йилнинг баҳорида яна келди. Лекин бу гал у корхона тўғрисида оғиз очмади. Бир оз вақт у ёқ-бу ёқдан гаплашиб ўтиришди-ю, Акмалнинг тушликни бирга қилайлик, деганига қарамай, хайрлашиб чиқиб кетди.

Бир оз чўкиб, озиб, ранглари сарғайиб қолганини Акмал кейин англади. “Ичида бир дарди бору гапиролмай кетдимикан?” деган хаёл лоп этиб миясига урилди.

Назарида дўстида аввалги жўшқинлик, шижоат сўнгандай. Шунча кутди, корхонани қачон қураман, деб ҳам сўрамади. Бир гап бўлган кўринади.

У шу куни қишлоққа, онасига қўнғироқ қилди. Ҳол-аҳвол сўради ва яна:

– Онажон, Содиқнинг аҳволи тузукми? – деди.

– Билмадим... дўстингни Тошкентда дейишди.

– Нега?

– Қандайдир касали бормиш...

– Онажон, қайси касалхонадалигини билиб беринг.

Акмалнинг кўз олдида дўстининг синиқ чехраси намоён бўлди-ю, ич-ичидан ўртаниб кетди. “Шундай ўт-олов дўстим касал бўлиб ётган экан-у, шу ерда туриб, хабар олмасам-а”.

Кечга яқин онасидан шаҳардаги қайси шифохона эканини билгач, ўша ёққа отланди.

Дўсти келганда аҳволига тузукроқ разм солмаганига, дилидагини тополмаганига қаттиқ афсусланди.

ТошМИ шифохонасидагиларнинг жавоби уни янада эзиб юборди. Содиқ бугун жавоб олиб, қишлоққа кетибди. Демак, Акмал билан хайрлашгани кирган эканда. У эса уни одатдаги Содиқ деб ўйлабди.

Акмалнинг хонага чиққиси келмади. Корхона ҳовлисидаги боғда, дов-дарахтлар салқинида узоқ ўтирди. Елкасидан бир нима босиб турар, негадир хўрлиги келар, дўстига ачинарди...

Ўтган йили ҳали ердан қор кетмай туриб, даласида иш бошлаган Содиқжонга ҳамманинг ҳаваси келганди. Юрак-юрагидан ишлайди, дейишганди.

Ўша йили буйраги қаттиқ шамоллаб, даволангандай бўлганди-ю, кейин яна уй-жой қилиш, тўйнинг югур-югурлари билан бўлиб, астойдил ётишга вақти бўлмаганди.

ТошМИ шифохонасига келганида эса, фурсат ўтган экан...

Акмал, “Содиқ нега келдийкин? Пул сўрамоқчи бўлдимикан. Ё маслаҳат олишни истаганмикан? Нима бўлганда ҳам қайси кўчага бош уришни билмай, менга келган кўринади. Мен эса бепарво, унинг ҳолатини англаб етмай, ўтираверибман, қанчалар аҳмоқман-а... Сўнги кунларини яшаётган дўстимга бир оғиз далда бергувчи сўз айтолмасам-а. Лоақал хонаданоқ хайрлашмай ҳовлигача кузатиб чиқсам бўларди-ку!” деган ўйлар билан ўз-ўзидан ранжиб ўтираркан, ҳайдовчи йигит келиб:

– Акмал ака, вақт бўлди, – дегачгина ўрнидан турди.

Бир неча кундан сўнг қишлоқдан келган хабар Акмални эсанкиратиб қўйди: дўсти оламдан ўтибди!

Акмал ҳеч қачон бундай аҳволга тушмаганди. Ўпкаси тўлиб, йиғлай бошлади. Одми кийимда, кўзлари чақнаб, қишлоққа бор, у сен билган аввалги қишлоқ эмас. Ёшларга иш керак. Имкониятинг бўла туриб, шу ишни сен қилмасанг, қишлоққа бегона одам келиб, корхона очадими? Туғилиб ўсган қишлоғинг учун нима иш қилиб бердинг, дея куюниб гапирадиган Содиқ рўпарасида пайдо бўлди-ю, қотиб қолди.

– Содиқ... дўстим... сен... кечир мени...

Шу пайт хонага иш юритувчи йигит кириб келди.

– Акмал ака, кечаги масалада...

– Қайси... масала. – Акмал кўз ёшларини артди. –

Бир оздан кейин ўзим чақираман сизни.

– Кечирасиз...

Акмал хонага сиғмай қолди. Кимёхонга қўнғироқ қилиб, тайёрланиб туришни тайинлади.

Онасини кўриб, Анваржон, Зарифа ҳам ҳозирлана бошлашди.

– Ойи, дадам таътил олибдиларми? – деди Зарифа онасига қарашар экан.

Кимёхон индамади.

САҲИФАЛАРГА СИНЧКОВ НАЗАР

АНБАР ҲИДЛИ БОЙЎГЛИ БЎЛАДИМИ?

Сулаймон пайғамбарнинг хат ташувчи доно куши – Худхудни биз сассиқпопишак деймиз. Ҳарқалай, мен мумтоз адабиёт намуналаридан “фалон куш хушбўй” деган маълумотга дуч келмаганман. Алишер Навоий “Мукамал асарлар тўплами” нинг 5-жилди “Бадоеъ ул-васат” девонидан қуйидаги байтни ўқиб, шубҳаланиб қолдим:

*Қўрқарамким, бўлмағай озурда нозук қоматинг,
Эгинга хуш-хушки солмиш чуғди
анбарбор бор. (119-бет)*

Иккинчи мисра мазмунига кўра, сулувнинг эгнига анбар ҳидли бойўгли қўниб олган... Чуғд, чуғз – укки, бойўгли демақдир. Гўзал санам елкасига бойўглининг қўниб олгани (айниқса Навоий талқинида!), ҳеч ҳам ақлга сиғмайди. Чунки бойўгли яхши куш эмас-да, ҳарқалай.

Ўзбекистон Фанлар академияси Алишер Навоий номидаги Давлат Адабиёт музейи фондидаги “Хазойин ул-маоний” девонларини кўздан кечириб бошладим. Бахтимга, шу байт топилди! Нашрга тайёрловчи ўша “чуғд” сўзини нотўғри кўчирган экан: унинг биринчи ҳарфи “жим”, иккинчи “ғ” тарзида ўқилгани “айн” экан. Демак сўз “чуғд” эмас-у, “жаъд” экан!

*Қўрқарамким, бўлмағай озурда нозук қоматинг,
Эгинга хуш-хушки солмиш
жаъди анбарбор бор.*

Жаъд – соч ўрими. Жаъди анбарбор – анбар ҳиди анқиб турадиган соч ўрими демақдир. Хайрия-те! Санам эгнига бойўгли қўнмаган экан!

ТИКАНДАН ГАВҲАР ЧИҚАДИМИ?

Мумтоз адабиётимизда тикан маъносида кўп маротаба “хор” сўзи учрайди. Масалан Алишер Навоий “Мукамал асарлар тўплами”, 5-жилдида шундай байт бор:

*Замондин аҳли ё аҳли замондин истаган эҳсон,
Ёнар ўтдин тиларким су чиқаргай,
хордин гавҳар. (121-бет).*

Бу байтдаги “аҳли” сўзи ҳеч бир маънони ифодаламайди. “Хор” – “тикан”, “чўп”, дегани. Ахир гавҳар тикандан олинадими? Навоийдай даҳо шундай фикр юритадими?

Яна “Хазойин ул-маоний” қўлёзмаларини варақлай-варақлай, бу матн ҳақиқатини топишга муваффақ бўлдим. Аслият мана бундай экан:

*Замондин аҳле ё аҳли замондин истаган эҳсон
Ёнар ўтдин тиларким су чиқаргай,
хорадин гавҳар.*

Байтнинг мазмуни: Замондаги битта одамдан ёки замондошлардан эҳсон кутиш худди ёнаётган оловдан сув, қаттиқ тошдан гавҳар кутгандек гап.

“Аҳле” – битта одам, “хора” – қаттиқ тошдир. Энди бу фикрда мантиқ ҳукм суради...

МЕЪРОЖ КЕЧАСИДАГИ... УРУШ

Агар Алишер Навоийнинг “Ғаройиб ус-сиғар” девонини ўқиётиб масъул котиби – нашрга тайёрловчи олимга ишонсак, Муҳаммад алайҳиссалом меърож кечаси Аллоҳ даргоҳидан эмас, балки кимлар биландир урушдан қайтганлар:

*Чун шоми уруш қайттинг бот,
Субҳ этти ғуссадин яқо чок.*

(“Мукамал асарлар тўплами”, 3-жилд, “Хазойин ул-маоний”, 1988, 262-бет)

Байт мазмуни: Уруш оқшоми дарҳол қайтдинг, тонг ғам чекиб ёқасини йиртди.

Таассуф: “Шоми уруж” – меърож кечаси, “шоми уруш” – жанг оқшомига айлантириб юборилган. Юзаки қаралганда – оддий имловий хато. Аслида эса бундай эътиборсизликнинг рўй бериши Навоий ижодига нисбатан масъулиятсизликдир.

Нафасили тўлдирар хурибўйи шамоллар

ОЛЧАЛАР ГУЛЛАДИ...

Олчалар гуллади қўйишга монанд,
Ҳар гул офтобжамол,
нурлар сочилди.
Куртаклар ёзилди,
ечилгандай банд,
Жаннат боғларининг сири очилди.

Ҳар ниҳол намоён асли наслида,
Олам турфа гуллар
бўйидан мастдир.
Кимки дил очмаса
баҳор фаслида –
У на одам, ҳатто тупроқ эмасдир...

АРАЗЛАГАН БАҲОР

Ажаб, куз нафаси баҳор авжиди,
Безовта дарахтлар тебранар, ҳайрон.
Аммо жилгаларнинг сози, мавжиди
Кўклам қўшиқларин айтарди бийрон.

Борлиқ тунд, офтобсиз сиқилар юрак,
Кўкка қора булут йиғилиб борар.
Бир томчи тушса бас, ёмғирдан дарак,
Аразлаган баҳор йиғлаб юборар.

Аразлама, баҳор, майли йиғлай қол,
Ахир сассиз қолди кўнгил торлари,
Йиғла, дард йиғилган бағринг тиглай қол,
Ювилиб кетгайдир дил губорлари.

ТОНГГИ САЙР

Ёқимлидир субҳидам, сайр,
Айниқса, кеч кузак оғуши,
Мудраб қолган сўқмоқ негадир,
Уйғонгиси келмайди, туши
Ширинмикан шунчалар ахир...

Олачипор кўринар боғлар,
Олачалпак осмон остида,
Борлиқ сокин, эринчоқ чоғлар,
Қиш уйқусин қўмсар аслида
Далалар ҳам, яқин-йироқлар...

Фақат қушлар, қушлар бидирлар,
Кўришибди йўлга тараддуд,
Осмонларга тўкилар улар

ҲУМОЮН

1964 йилда туғилган. ТошДУ (ҳозирги Миллий университет)нинг ўзбек филологияси факультетини тамомлаган.

“Унутилган гул”, “Юракдаги рангин камалак”, “Дилхирож”, “Кўнглим гули”, “Ёшлик бекати” “Интиҳосиз наволар” каби шеърый тўпламлари чоп этилган.

Дарахтларни этганча унут,
Япроқлар ер узра тўкилар...

Юрагимга тўкилар сукут...

ТОҒЛАР ВА БУЛУТЛАР

Булутлар – тоғларнинг хаёли,
Оппоқ, момиқ қордай орзуси.
Учгайдир капалак мисоли
Ва ёмғирда шивирлагуси.

Тоғлар – булут тин олар макон,
Дардларини тўккувчи сирдош.
Яшил тушлар кўрар бегумон,
Булут қўйса қояларга бош.

Бири учар чексиз самода,
Бири собит заминда – якка.
Бўронлар қутурган дунёда,
Чақмоқ қилич тутган фалакда...

МАШАҚҚАТ

Фикрлари мураккаб содда,
Ёзганлари содда мураккаб,
Ўнгдан чапга ўйлар ҳаётда,
Ёзувлари чапдан ўнг тараф.

Душманига тили бол, ширин,
Аччиқ ростни айтар дўстларга,
Ҳар не гапни эшитаркан жим,
Ишонади фақат кўзларга.

* * *

Боғ аро еларди ҳислар шамоли,
Гулларнинг атридан боғлашиб қанот.
Атиргул ифорли севги хаёли
Кўкда парвоз этди мисоли Ғирот.

Нафасим тўлдирар хушбўй шамоллар
Мени сеҳрламини бир паришонлик.
Ёдимга тушарсан севгим, бу ҳоллар –
Шамол елаётир гулу райҳонлик...

НОМАЪЛУМ ШОИР

Ҳар элда бор номаълум шоир,
Сўз дардини дилдан туюлган.
Шеър битмоқни қилгану қойил,
Пинҳон тутган,
балки уялган.

Аммо унинг боқий шеърлари
Юракларда яшаркан ҳамон,
Ошиқ қалбга сирдош сингари,
Шоир руҳи боқий, бегумон.

ПАРВОЗ

Осмону фалакда этганда парвоз,
Турфа манзаралар кўргузар осмон.
Оппоқ пар булутлар фалакка пардоз,
Самовий боғлардай этади ҳайрон.

Бир боқсанг, кўргошин булут қасд ила
Уч бош аждарҳодай қуёшни ютар,
Ё ваҳший махлуқдай, ўлжа дастида
Водийлар устидан учиишиб ўтар.

Олисларда парча-парча булутлар –
Қоя елкасига қўнган бургутлар.

* * *

Энди ёғмас барибир ёмғир,
Қушлар жуда баланд учмоқда.
Осмон кулранг, осмон негадир,
Оташ ерни беҳис қучмоқда.

Ўткинчидир ёз булутлари,
Қақраб ётган ердан қўрқишар.
Сурув-сурув қўйлар сингари
Адирларни ёнлаб ўтишар.

Фалакларда бўрон ваҳшати,
Уфқ беранг, беором, беҳол.
Сукут ичра заминнинг тахти,
Ғафлат босиб ётибди шамол...

1. Ўзни англаш дегани нима?
2. Бахт деганда нимани тушунасиз?
3. Истеъдод ва имконият: қай бири муҳим?
4. Ижодкорнинг жамиятдаги ўрни қандай бўлиши керак деб ўйлайсиз?
5. Ёзганларингизнинг ҳаммаси ростми?

АНГЛАМОҚ АЗОБИ

1. Дунёдаги одамларнинг аксари (ҳазрат Навоий айтганларидай) суврат аҳлидир. Бундан ранжимаслигимиз керак. Чунки дунёнинг тамал тоши – ғафлатдир. Уни Ҳақ таъолонинг Ўзи шундай яратган. Бинобарин, ҳамма (ғофил эмас) огоҳ бўлса, бу дунёдан ному нишон қолмайди (Румий).

Фақат маърифат аҳлигина оғаҳий зотлардир. Ўзидан, ўзлигидан огоҳларгина Ҳақдан, ҳақиқатдан огоҳдирлар. Фақат ақлий илмлар билан ўзликни англаб бўлмайди. Ўзликни англамоқ учун маърифат (хусусан, илоҳий маърифат) керак бўлади. Инсон ўзлигини англамоғи учун ичидаги бутларни синдирмоғи (ҳасад, адоват, кибру риёдан воз кечмоғи) лозим бўлади. Бусиз ўзни, ўзликни кашф этиш маҳол. Хусусан, манманлик ва кибрдан – “мен”ликдан ўзини покламай туриб, инсон ўзлигини англай олмайди.

Ўзлигини англай бошлагач, у ҳар куни бир илоҳий асрорни кашф эта боради. Ва ниҳоят, унда таҳайюр (улуғ бир ҳайрат) ҳисси пайдо бўлади. Энди у дунёда-

ги барча нарсада фақат сабабларни эмас, балки шу сабабларни яратган Мусаббибни кўради, мушхоҳада қилади. Агар бу мушхоҳада тўғри йўналишда (Иблисининг қутқуларидан холи) бўлса, аста-аста инсонни илоҳий ишқ сари элтади. Аксинча бўлса, мушхоҳада сароб бир тахайюл сифатида қолиб кетади. Ўзлик англаб етилмайди. Бу маънавий фалокатдир. (Файласуфларнинг кўпи, таассуфлар бўлсинким, шу мақомда қолиб кетишган.) Чунки Иблис энг катта адаштиргувчидир. Буни айтишдан мақсад шуки, Ўзликни англаш учун қилинган барча сайъ-ҳаракатлар зикр билан баробар кечмоғи керак. Авлиёлар адашмадилар. Нега? Чунки уларнинг Ўзликни англашдаги ижтиҳодлари фақат зикр билан баробар, омухта кечган! Чунки Иблис зикрли қалбга қутқу сололмайди...

Ўзлик англаб етилгач, толиб мусаххир (тасхир қилувчи)га айланади. У ўз қалбини, жон (руҳ)нинг сир-ру асрорини тасхир қилади. Бу тасхир унга руҳоний лаззат бағишлайди. Энди нафси амморадан (дунёвий нафсдан) нафратланадиган даражага боради. Аввалги ҳолатидан уялади. Ҳар кун, ҳар лаҳза виждон билан юзма-юз яшайди. Ҳеч кимга, ҳатто душманга ҳам ёмонликни раво кўрмайдиган бир яхши Одамга айланади. Бу Яхши Одам ўзлигини англаган сайин унга бу иноятни (илоҳий асрорни) ато қилган Зотни соғинади. Бу соғинч ҳисси унинг зикр ва бошқа ибодатларига руҳий лаззат бағишлайди. У тобора ҳайратга чўмади. Бу ҳайрат энди унинг қалбидаги мажозий севгини орифона муҳаббатга айлантиради. Энди у илоҳий гўзаллик фақат ўн саккиз ёшли қизларга эмас, бутун оламга сочилганини тўлиқ ҳис этади. Қушлар, балиқлар, гулу гиёҳлар, ҳайвонот, ҳашарот оламида ҳам у илоҳий гўзаллик асарларини томоша қилади. Бу томоша адоқсиз мушхоҳадага, тафаккурга олиб боради. Ана шу нуқтада у “Бир соатлик тафаккур олтмиш кунлик ибодатдан афзалдир” ҳадисининг моҳиятини чуқур англайди. Тафаккури эса яна ҳайратга элтади.

Ахийри бу таҳайюр унда соғинч туйғусини уйғотади. Бу оддий соғинч эмас, балки илоҳий соғинч туйғуси эканлигини у чуқур ҳис этади. У энди (кимнидир эмас, балки) бутун оламни шу қадар буюк ва инжа бир интизом билан, чексиз гўзалликлар меҳвариди яратиб қўйган Жамил (энг гўзал) зотни, барча сабабларнинг яратгувчиси бўлган Мусаббибни, барча меҳрибонларнинг меҳрибони бўлган Раҳмонни, бар-

Неъматулло ИБРОҲИМ

1954 йилда туғилган. Хўжанд Давлат университетда таҳсил олган. “Рангонтоғ қўшиғи”, “Оқ каптар”, “Ҳижрон чечаклари”, “Дарвишона”, “Йигирма уч ҳикмат”, “Ҳаллож киприклари”, “Тааббуд”, “Таҳайюр”, “Рангон тулпорлари”, “Муборак аврод” сингари шеърӣ тўпламлар муаллифи. Фирдавсий, Жалолiddин Румий, Камол Хўжандий, Абдураҳмон Жомий, Урфий Шерозий, Мирзо Абдулқодир Бедил ва Муҳаммад Иқбол асарларидан намуналарни ўзбек тилига ўсирган.

ча раҳмлиларнинг раҳмлиси бўлган Раҳиймни, барча жонли-жонсиз махлуқотга суврат ва шакл берган буюк Мусаввирни, барча тирик жонзотни ризқлантириб турган Раззоқни... ўн саккиз минг оламни яратган Холиқни соғинаётганини чуқур ҳис этади. Гўзал бир руҳоний оламга қиради. Бу оламдаги нур дафъатан толибни ўзига жалб қилади...

Бу руҳоний олам ўзининг Кўнгли эканини кўриб, у яна ҳайратланади. Ҳайрати соғинчга, соғинчи эса ҳайратга айланади. Яна ўша Жамил зотни кўргиси келади. Кўролмайти, соғинади... соғинади... Ва яна ўша гўзал олам – кўнглидаги нур билан овунади. Ташқи оламга боқадди: энди ҳамма нарсада Уни кўради. Гулу гиёҳларда, қушу ҳайвонларда, қурту қумурсқада Унинг бетакрор, нажиб кашфини кўриб, шавқу завққа тўлади. Дафъатан барча бу гўзалликлар Ундаги куллий гўзалликнинг зарралари эканлигини қалб-қалбидан ҳис этади. Ҳис этгани сайин уни яна соғинч ўртайди...

У энди заррадаги гўзалликни эмас, Куллдаги гўзалликни кўргиси келади. Куллнинг Ўзини соғинади. Бунинг имконсиз эканини ҳис этиб, эзилади. (Чунки, Мусо алайҳиссалом ва Тур тоғини эслайти) “Набийга ато қилинмаган ораз сенга ато қилинармиди, эй қул!” дея ўзини койийди.

Барибир, соғинч унинг сўнгақларини қақшатади, ўртайди. Шундагина толиб ўзидаги орифона муҳаббат илоҳий ишққа айланаётганини ҳис этади. Тўлқинланади, шавқ бутун қалбини эгаллайди. Хурсандлигидан (ҳа, азбаройи хурсандлигидан!) кўз ёшини ҳеч кимга кўрсатмай йиғлайди. Йиғлагани сайин роҳатланади. Ўзини яна ўзга оламда кўради. Бунинг ўз кўнгли эканини ҳис этади. Унинг еттинчи иқлимга қадар сайр қилади. Ва ўша таниш нурга йўлиқади. Шу нур билан овунади. (Умрининг сўнги нафасигача шу нур билан яшаганлар – қандай бахтли инсонлар!)

Беихтиёр сўрагингиз келяпти, бунинг тадрижи йўқми, деб. Тадрижи бор. Бу бошқа мавзу... Қисқа тамсил келтирадиган бўлсак, бунинг тадрижини икки буюк мажзуб – Мансури Ҳаллоҷ ва Шоҳ Машраб ҳаётида кўришимиз мумкин. Улар заррадаги гўзаллик билан (ёхуд кўнгул оламидаги нур қувончи билан) кифояланмадилар. Улар барча нурлар мазҳарини – куллий Нурни кўришни хоҳладилар. Бу йўлда ҳеч нарса ва ҳеч кимдан (дордан ҳам, фатводан ҳам) кўрқмадилар. Охир-оқибат буюк шаҳодат топдилар ва Нур жамолига эришдилар. Бинобарин, улар фанофиллоҳ эдилар. Фанофишшайх, фанофиррасул ва фанофиллоҳ мақомлари... бу энди ўзга мавзу.

2. Бу савол ҳам биринчи мавзунинг давомидай туюлди менга. Бинобарин, ўзликни англаб яшаш инсон учун асл бахтдир. Ўзлиги англамаган шахснинг ҳар қандай бахту саодати бир куни саробга айланади...

3. Истеъдод ва имконият... Муҳими истеъдоддир. Имконият қанчалик даражада мавжуд бўлмасин, истеъдодсиз яхши нарса яратилмайди. Имконият қанчалик даражада чекланган бўлса-да, истеъдод (худди бочка ичига кириб олган донишманд каби) ўз жавҳарини қоғозга тўка олади. Агар ҳар иккиси (ис-

теъдод ҳам, имконият ҳам) тўла-тўқис ато қилинган бўлса, бундай имконият ичида истеъдод даҳога айланади.

Ҳаётий бир мисол келтирай: адабиётимизнинг бетакрор шоири, раҳматлик Асқар Маҳкам умрининг сўнги йилларида вужудида бир неча хил касаллик хуруж қилган бир ҳолатда ҳам ижодий иш билан қаттиқ шуғулланди. Шоирнинг рафиқаси (Маҳмуда келин) айтишича, Асқар Маҳкам 550 саҳифалик насрий асарлари сайланмаси бўлган “Оқ китоб”га киритиш учун “Дор” романининг биринчи китобини мутлақо касал ҳолатида етти кун ичида ёзиб тугатган. Ўша кунларда у баъзан ўн саккиз соатгача ёзиш билан банд бўлган. Ана шу дамларда имконсизликдан имконият ярата олиши учун шоирга истеъдоди қўл келганига ишонаман. Бундай ҳолатларни жаҳон адабиётидаги бошқа ижодкорлар ҳаётидан ҳам мисол келтириш мумкин, албатта...

4. Бу саволга жавоб бериш мен учун оғир. Авваллари жамиятда ижодкорнинг мавқеи бироз баланд эди. Эсимда, мен ҳали “ёш ижодкор” – бори-йўғи икки китоб муаллифи бўлсам-да, жамиятда ўзимнинг муайян мавқеимни ҳар қадамда, ҳар лаҳзада ҳис этиб яшардим. Ҳозир эса назаримда ҳамма нарса пул билан ўлчанадигандай туюлади.

5. Ёзганларимнинг ҳаммаси рост десам, уялмай ёлғон гапирган бўламан. Шуниси кўнгулга хушки, ижодкорнинг ёлғони бошқаларга рост туюлади. “Тааббуд” номли китобимдан бир шеърим шу саволга қисман жавоб бўларкан:

ШЕЪРДАГИ БАХТ

*Янгиликлар кўп бўлди букун,
Ёзилди хуш шеърларим талай.
Ғамга ботган битикларимга
Ўхшамайди улар ҳарқалай...*

*Бир шеърларки, унда кулар ой,
Дардлари йўқ, аламлари йўқ.
Энди менинг дастимда тинмай
Дард тўкқувчи қаламларим йўқ.*

*Бир шеърларки, маъвоси буюк,
Қасри – кумуш, тиллодан тахти.
Гарчи оғир бўлса-да бу юк,
Куйлайди у мангулик бахтни.*

*Фақат... унинг кўзлари йўқдир,
Бечорани қийнайди кўрлик.
Жуда баланд савту садода
Ёлғонини яширар шўрлик!*

Саволга янада хусусийроқ жавоб берадиган бўлсам, ёзганларимнинг ўн иккитаси шеърий тўпламлардир. Шулардан фақат иккитаси (“Румиёна” ва “Таҳайюр”да) мен ҳақиқий маънода рост Сўз билан дуч келдим...

НАВҚИРОН ШОИРНИНГ ЯНГРОҚ СОЗИ

Бадиа

Баъзан дунёда ишониш қийин бўлган воқеалар ҳам рўй беради. Мана, масалан, шоир Салим Ашур эллика кирибди, дейишди. Ўзимизнинг Салим ака-я! Қачон улгурибди?

Мен Салим акани қачон таниган эдим: инсон сифатида, шоир сифатида?

Мактабда ўқирдим, олтинчи-еттинчи синфларда бўлса керак, бу – чамаси, 1981-82 йилларнинг гапи. Қишлоғимизда, Қашқадарё вилояти Касби тумани Кийикчи қишлоғидаги ёш-яланг орасида Тўра бобонинг ўғли Салим Ашуров келибди, деган гап тарқаларди. Салим Ашуров ўшанда Сурхондарё вилояти Қизириқ туманидаги 17-мактабда ўқир эди. Оиласи Касби туманига кўчиб келган бўлса-да, ўзи Сурхондарёда қолиб ўқиган. Биз, ўшанда “Гулхан”, “Ғунча” журналлари, “Тонг юлдузи” газетасини қизиқиб, қўлма-қўл ўқийдиган ўсмир ёшлар Салим Ашуровни шу газета-журналлар орқали яхши билардик. Унинг номи мазкур нашрларнинг деярли ҳар сониде пайдар-пай чиқиб турар, гоҳ шеърларини, гоҳ эртақларини, гоҳ ҳикоялари ёки мақолаларини кўрардик. Ўзимиз ҳам шеърлар, ҳикоялар машқ қилганимиз, адабиётга ҳавасманд бўлганимиз учун бизнинг ёзганларимиз ҳам шундай тез-тез чиқиб турса, деб орзу қилардик. “Гулхан” журналининг 1982 йил май ойи

сониде: унинг икки бетида Салим Ашуровнинг шеърлари ва ҳикояси эълон қилинган. Ўша шеърлар ҳозир ҳам ёдимда.

Салим аканинг оиласини, ота-онасини аввалдан танирдим. Улар менинг ота-онам, умуман бизнинг оиламиз билан яқин таниш эдилар. Оилаларимизнинг “борди-келди”си бор эди. Ҳар ёзда Салим акаларнинг оиласи дала бошига, шундоққина қишлоғимиз этагига кўчиб чиқар, қамиш ва тол новдаларидан тикланган омонат қапада ёзни ўтказишарди. Шоирнинг отаси – Тўра бобо, онаси Ниёзхол момони ўша атрофдаги Қамаши, Кийикчи, Миришкор ва бошқа қишлоқларда меҳнаткаш, тўғрисўз, ҳалол инсонлар сифатида билишар эди. Улар ўшанда кекса бўлишларига қарамай, эрта баҳордан кеч кузгача пахта даласида ишлашар, уйда сигир, қўй ушлашар, томорқа, полизни ҳам “гуллатиб” кўйишар эди. Тўра бобо ўшанда соқол, мўйлов кўйган, айрим кунлари салла ҳам ўрар, пайкалларда кун тиғида, баъзан тол соясида ўтириб-туриб намоз ўқиётганини кўриб қолардим. Тўра бобо ўроқда ўт ўраётган, Ниёзхол момони қишлоқ аёлларига хос тарзда бошида бир боғ ўт билан даладан қайтаётганига кўп бор гувоҳ бўлганман. Ўша манзаралар ҳозир ҳам кўз ўнгимда жонланмоқда. Афсус, фарштадек ота-оналаримиз ҳозир орамизда йўқ.

Салим ака ёзги таътилда Сурхондарёдан Касбига, ота уйига келарди. Эсимда, қишлоғимиз четидаги суви муздек зовурда қамишлар оралаб қулочкашлаб сузар ёки йўл бўйлаб ўтган ариқда, лойқа сувда яйраб чўмилар, қумда ётиб тобланар эдик. Тупроққа оёқ кўйиб бўлмасди, товонгача куяр, тура солиб ўзимизни сувга отардик. Қуёшда қорайиб, баданларимиз шўр тортиб ёрилиб кетарди. Хайём, Навоий, Бобур рубоий ва ғазалларини, А.С.Пушкин, М.Ю.Лермонтовнинг ўша йилларда ўзбек тилида нашр этилган икки томлигидаги шеърларни, Ҳ.Олимжон, Зулфия, Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Омон Матжон, Ҳалима Худойбердиева, Усмон Азим, Шавкат Раҳмон шеърларини ёддан ўқиб, Салим ака биз ўсмир болаларнинг ҳавасини янада ортирар эди.

Физика-математика фанлари номзоди, доцент Комил Мусаев, ҳозирда Касби тумани халқ таълими бўлими масъул ходими Иброҳим ака, биз, яъни Салим акага паст-баланд тенгқурлар кўпинча бирга юрардик. Ота-оналаримиз ўшанда 10-синф ўқувчиси бўлган Салим акани аълочи ўқувчи сифатида бизга намуна қилиб кўрсатишарди.

Ёз бошида зовур бўйларида, кейинчалик ғалла, бедадан бўшаган далаларда бирга қўй боқар эдик.

Абдурахмон ПИРИМҚУЛОВ

1969 йилда Қашқадарё вилоятининг Касби туманидаги Кийикчи қишлоғида туғилган. Тошкент вилояти давлат педагогика институтининг ўзбек филологияси факультетини битирган. “Моҳият ва маҳорат”, “Иштироб инкишофи”, “Навоийни севган нозанин”, “Кулбам зим-зиё сенсиз” китоблари нашр этилган.

Айниқса, тонг салқинида шабнам тушган бедазорда ўз эркимизча юрар эканмиз, беданаларнинг бири кўйиб, бошқаси сайраши, шундоқ қадам тагидан париллаб учиши ўз хаёли билан андармон болаларни чўчитиб юборарди. Ҳозир ўйласам, ўшанда ёш вужудимиз дунёнинг гўзаллигини, ҳайратини чанқоқлик билан симирган экан. Кўпинча Салим аканинг кўлида китоб бўлар, бир четга ўтиб берилиб китоб ўқир, баъзида биз, ўсмир-болаларга кўшилиб китаверар эди.

Шоирнинг ўша даврларни соғиниб, хотирлаб ёзган шеърлари талайгина. Болалик, ўсмирликнинг илҳомбахш ҳарорати “Ҳанифага бағишланган кўшиқ”, “Қайдан бошланасан, қишлоғим?”, “Арава ҳақида кўшиқ”, “Ҳамқишлоғим Ҳусниддинга”, “Дунё” каби шеърларга соғинч ва армон, умид ва орзу бўлиб кўчган.

“Юрак мулки” туркумида шундай сатрлар бор:

*Ана, кўр, зовурнинг бўйида
Бир сигир судрайди арқонни.
Болакай сўзларнинг кўйида
Илк бора танийди армонни...*

Бу шеъринг тизмада қишлоқ ва болалик манзаралари худди кинолентадек кўз олдингиздан ўтади. Ўша даврларни эслатади. Уларда жонажон ватаннинг, азиз юртнинг умр, ҳаёт ва тириклик қоришиқ бўйи уфуриб тургандек бўлади.

Кейинчалик, мактабни тугатгач, биз, тўрт ўртоқ тўрт ёққа кетдик. Комил Холов Қарши Давлат педагогика университетини тугатди, ҳозирда физика-математика фанлари номзоди, доцент, Иброҳим Мусаев Қарши Давлат педагогика университетининг тарих факультетини тамомлади. Ҳозирда Касби тумани халқ таълими бўлими масъул ходими. Мен Тошкент вилояти Давлат педагогика университети (Ангренда) ўзбек филологияси факультетида ўқидим. Салим ака ўшанда яна ҳаммамизнинг ҳавасимизни келтириб, донгдор ТошДУ (ҳозирги ЎЗМУ)нинг журналистика факультетида ўқишга кирди. Биз, пойтахтга, азим Тошкентга ўз йўлини қидириб, омад ва бахт излаб келган ёш йигитлар Салим аканинг Гули бекатидаги ижарахонасида бир муддат яшаганмиз. Қоронғи, зах хона эди. Ижараларда яшаш заҳмати бирга тотганмиз. Тўрталамиз ҳам илм-фанга, адабиётга бўлган меҳр-муҳаббатимиз туфайли бу заҳматни енгиб ўта олдик.

Салим ака баъзан ўзини атайин қийнаётгандек туюлар, мен, Мартин Иден бўлмоқчимисиз, деб ҳазиллашар эдим: у доим эски диванда – қаттиқ ўрин, тошдек ёстиқда ётар, тунлари жуда сийрак ухлар, еб-ичишга аҳамият бермас, ўша йилларда урфга кирган спорт билан шуғулланаман, деб ўзини турли қийноқларга солар, чиниқиш маъносида совуқда юпун юрар, спорт билан шуғулланиб келгач, бир челақ сувни газда илитиб, қиш ва қор бўлишига қарамай, яланғоч ҳолда бошидан кўйиб ювинар (сирасини айтганда, бундан ортигига шароит ҳам йўқ) эди. Бир қарасанг, расм чизаётган, яна бир қарасанг тоғдан ёки дарёдан, гоҳида балиқ овидан келаётган, гоҳ аллақандай эски ёзувларни, ёки чет тилини ўрганаётган бўлар, гоҳида фотоаппарат тутиб қолар эди. Бир муддат парашют спортига қизиққани, унга тегишли адабиётларни излаб топгани, ўқиб конспектлар қилганини эслайман. Топган пулини, ўша йилларнинг иқтисодий қийинчиликларига қарамай, ҳар хил рассомларнинг турли альбом, открыткалари,

чиройли плакатлар, китоблар, спорт либослари, анжомлари ёки шуларга ўхшаш керак-нокерак нарсаларга ўйлаб ўтирмай сарфлаб юборар эди. Нима дейсиз, ҳар бир одамнинг ўз феъл-атворида.

У ўша йилларда “Саодат” журналида Ўзбекистон Халқ шоири Ҳалима Худойбердиева, таниқли ижодкорлар Эшқобил Шукур, Кўчқор Норқобил, Дилфуза Шомаликова, Санобар Фахриддинова, Хосият Рустамова каби бир неча таниқли ижодкорлар билан бирга ишлар, биз ҳавас қиладиган давраларда юрарди. Кечда китоб ўқир, тунларда эса тонггача шеър ёзар, чироқни ўчирмай, ғашимизга тегарди. Гоҳ-гоҳида ўқиса, эски шеърларини ўқир, янгиларини кўрсатмас, уларни биздан қизгангандек бўларди.

Салим Ашур ижодкор сифатида қандай муҳитда шаклланди?

Беғубор болалик, ойдин ҳаётга чулғанган қишлоқ, дала-даштар кенлиги, олис манзилларга чорлаган уфқлар, ўзи бир шеърида ёзганидек, “сочи қора, юраги оқ одамлар” унга шоир қалбни, шоир хаёлотини, шоирлик озурдалигини бахш этган бўлса, ажаб эмас. Ижодкор шахснинг ҳаётининг принципларини, фаол фуқаролик иродасини у ўтган асрнинг саксонинчи, тўқсонинчи йиллари воқеаларидан, ўша воқеаларнинг мураккаб ва тазодли ҳақиқатидан, бир – пуч мафкура ва дунёқарашнинг бошқа – ҳаётининг миллий асосларга эга маънавият ва қадриятлардан тўйинган дунёқарашга эврилишларидан олган, десак, эҳтимол, янглишмаймиз. Негаки, унинг олий таҳсил ва икки йиллик ҳарбий хизматни тугатиб, ўзини шахс ва шоир сифатида намоён этиши, мустақил ҳаётга катта орзу-умидлар билан қадам кўйиши шу йилларга тўғри келди. Ўша йилларнинг суронли воқеалари шўроларнинг истибдоди, зулм салтанати емирилиши, халқимизнинг олий орзуси – мустақиллик қўлга киритилиши билан якунланди. Сир эмас, илдизи чирик тузумнинг сўнгги йиллари халқнинг дарду ҳасрати, армону кулфати сабр косасидан тўлиб-тошган, чигал ва мураккаб, кези келганда бир-бирига зид нуқтаи назар ва ғоялар ғужғон ўйнаган палла эди. XXI асрнинг энг буюқ ҳодисаси – мустақилликка етгунча димикқан маънавий муҳит, ҳаётдан, реал заминдан узилган ҳавойи ва сохта ғоялар қанчадан-қанча зиёли ва мунавварларимизни жисман ва маънан адо қилди. Энди янги замон, янги ҳаёт – мустақилликнинг ёруғ кунлари бошланаётган кунлар, қадим юртимизда истиқлол куёши порлаган эди.

Салим Ашур тенгқур ижодкорлар қаторида шу жўшқин муҳитда камол топиб борди. Бу навқирон саф катта авлод – курашларда тобланган салафлари қаторида биринчи кунларданоқ аждодларимизнинг улуғ армони – мустақилликни авайлаб-асрашга, улуғлашга ўз сўзи, овози ва фикри билан салмоқли улуш кўшиб келди.

Дунёқараш ва идеал адабиётни ҳаракатлантирувчи кучлардир. Ҳар бир ижодкор ўз даврининг, ўз замони ва маконининг фарзанди, яъни жамиятда қарор топган мафкура ва маданият, миллат маънавияти, мавжуд онг-тафаккур ва дунёқараш маҳсули ҳисобланади. Ҳар қандай ёзувчи ёки шоир ўз даврига нисбатан баҳоланиши, ҳар бир асар ҳам замон ва маконга нисбатан шарҳланиши керак. Шу маънода, Салим Ашур ижодининг дастлабки босқичида ижтимоий ҳаёт воқеалари, нур ва соя, яхшилик ва ёмонлик, эзгулик ва ёвузликнинг

азалий кураши баъзан очиқ-ошкора, баъзан тимсол ва рамзлар воситасида ифодаланганини кузатиш мумкин. Бу бежиз эмас. У адабиётга ўтган асрнинг саксонинчи йиллари охири, тўқсонинчи йиллари бошида, шеър-иятда шиддат билан янгиланаётган тўлқиннинг ўзига хос услубга эга бир вакили сифатида кириб келди. У давр ижтимоий ҳаётда янги онг, янги тафаккур, янги дунёқарашнинг юксалиши, янги ҳаётий мезонларнинг қарор топиши, истибдод зулмининг емирилиши, сиёсий ҳаётда кескин бурилиш палласи – мустақил тараққиёт йўлига ўтилиши билан характерланади. Вулқондек пўртана жўш урган замонда ҳаётнинг бутун товланишлари ўзини адабиётга бағишлаган ёш шоир ижодида кўзгудаги каби акс этди. Икки аср, икки тузум, икки ҳаёт ўртасида қалами чархланиб, услуби тиниқ тортиб – шаклланиб бораётган ёш шоир доим фаол ижтимоий позицияда бўлганлиги, айниқса, “Кечиккан тонг”, “Аталган кунлар”, “Сенсиз”, “Она тилим” китобларидаги аксарият шеърларда яққол кўзга ташланади. Ушбу китобларга асосан 1982-93 йилларда ёзилган шеърлар жамланган. Бир қарашда китобларнинг номланишида лирик маъно устундек туюлади, аслида китоблардаги шеърларни синчиклаб ўқир экансиз, ушбу номларни ватаннинг кечиккан тонги, ватанга аталган кунлар, ватансиз инсон ҳаёти ўз маъносини йўқотади, деган тарз ва йўсинларда шарҳлагимиз келади.

Салим Ашур ижодида дастлабки даврданоқ ижтимоий кайфият, курашлар руҳи баланд бўлганлигини эркинлик нафасининг қайноқ ҳарорати, ўша йилларнинг пўртанавор воқеалари, озодликка чанқоқликнинг кульминацияси билан изоҳлаш лозим.

Ҳиссиётлар, гоёлар, фикрлар жўш уриб, ўзига йўл излаётган пайтда – ўша йилларда адабий муҳит об-ҳавосини белгилаб турган А.Орипов, Э.Воҳидов, У.Азим, Ш.Раҳмон, Х.Даврон, А.Қутбиддин, Э.Шукур, А.Саид каби забардаст шоирлар сафига янги овоз билан янги авлод (Иқбол Мирзо, Фулом Мирзо, Рустам Мусурмон, Қўчқор Норқобил...) қўшилди. Улар орасида Салим Ашур ҳам бор эди.

Унинг ўша йиллардаги ижодини “Кечиккан тонг”, “Аталган кунлар”, “Сенсиз”, “Она тилим” китоблари орқали кузатар эканмииз, истибдод тузумига қаршилиқ ва нафрат, жабр-зулмга нисбатан кескин муросасизлик, мустақилликка, озодлик туйғулари ва воқелигига интилиши, она тилимизни қисилишдан, керак бўлса, қўз илғамас қафаслардан қутқариш, нуфузини кўтариш масаласи, ўша даврда бутун халқимизнинг орзу-армонлари аввал тимсоллар, образ ва рамзлар орқали, коса тагида нимкоса, яъни тағмаъноли тарзда, кейинчалик эса очиқ-ошкора ифодаланганини кўраимиз.

“Она тилим” (2008 йил) китобига киритилган “Менинг эртақларим” (1988 йилда ёзилган) туркуми номланишининг ўзиёқ савол уйғотади: нега эртақлар? Шоир истибдод тузуми, зулм сиёсатига қарши қаратилган ўзининг нафратли муносабатини эртақлар шаклида ифодалаган. Бу эртақлар халқ эртақларига ўхшамайди. Анъанавий услубда эмас. Уларни ижтимоий воқеалар ҳайвонлар ҳаётига кўчирилган фалсафий-рамзий эртақлар дейиш мумкин. Эртақлар шакли шоирнинг ўз мулоҳазаларини кўчма маънода баён этиши учун ифода вазифасини ўтаган, холос. Эртақларнинг асосий қаҳрамони салбий қаҳрамон: эртақдан эртақка кўчиб юривчи сариқ тулки ва сариқ тулкилардир. Тулкининг ҳийлакорлиги, тайёрга айёрлиги, бошқа қон-қардош

ҳайвонлар ўртасида низо чиқариши каби жамиятга хос бўлган иллатлар аллегорик тарзда очиб ташланади. Шарқдан кучли шамол эсганда тулкига ўз уяси минг танга бўлиб қолади. Ушбу шеър-ий эртақлардаги сатрлар ишорали фикр ташийди. Туркумдаги биринчи шеър-эртақ қисқача шундай мазмунга эга: қадимий чинорнинг баланд шохларини қушлар макон тутган. Аммо юрда тулкилар кўпайиб, чинор шохларига чикиб олади. Тулкилардан қушлар, қушлардан тулкилар тўрайди. Шунда дарахт ўз-ўзини қуритади. Битта илдизи қолади. Бу илдиз кўкариб, униб, аждаҳога айланади ва тулкиларни ютиб йўқ қилади. Бу ўринда тулкилар тимсолида аввал чор тузуми, сўнгра шўролар зуғуми, чинор ватан тимсоли, қушлар эса шу ватан эгалари эканлиги назарда тутилади. Яна бир эртақда ўн бешта ҳар хил ҳайвон пўлат сандиқни ичида нима борлигини билмай кўриқлаб ётади. Умр шундай ўтади. Ногаҳон бўрон келиб сандиқ қулфини бузиб, қопқоғини очиб юборади. Сандиқда фақат кўзгу бор. Аммо кўзгуда бирорта ҳам ҳайвоннинг, ён-атрофнинг акси кўринмайди. Ҳамма ёқда қиёфасизлар урчиб кетган... Бу образлар ва умуман эртақ орқали шоир нима демоқчи эканлиги ҳам маълум.

Инсоф юзасидан айтиш лозимки, Салим Ашур ижодида шаклий, мантиқий тажрибалар, яъни модерн шеърлар салмоқли ўрин тутди. Айни пайтда шаклбозликка, экспериментларга маҳлиё бўлиб, шеърнинг асосий шarti – тирик қалбнинг тирик туйғуларини четлаб ўтмайди.

“Аталган кунлар” (2002 йил) китобидаги “Отам портретига чизгилар”, “Оҳанглар ва шакллар” туркумлари, “Момом учун тўқилган эртақ”, “Қўчқор шохига тумор”, “Дарахт пўстлоғидан тушиб қолган шеър”, “Орқага”, “Кўзларимга тўласан, Дунё...”, “Сўзларимдан тўқийман занжир”, “Лайлак уяси” каби қатор шеърлар шаклий ва мантиқий қурилиши, ифода услуби, ўзига хос “ички” ва “ташқи” тузилишдаги янгилеклари, самимияти ва нафис бадиияти билан шоирнинг бутун ижодида, умуман модерн шеър-иятимизда алоҳида ажралиб туради. Бу ўзига хослик шеърларнинг серқатламлигида, образларнинг қуёқлигида, тифиз истиораларда, мисралардаги фикр ва руҳ таранглигида кузатилади. Айрим шоирларнинг модерн шеърларини ўқир экансиз, улар фақат қоғоз учун ёзилгандек таассурот уйғотади. Чунки ўқувчининг қалбига, сезгиларига ҳиссий таъсир этмайди.

Асосан узун ва қисқа шаклларнинг алмашиб келиши асосига қурилган Салим Ашурнинг модерн шеърларида эса ҳароратли ва таъсирчан кўнгил шеърхон зеҳнини етаклаб юради. Бу шеърларни лирик театр, лирик спектакл, дейиш мумкин. Уларда лирик қаҳрамоннинг руҳият драмаси, қалб динамикаси ўқувчининг ҳаётига айлана боради. Ёруғ андуҳ, соҳир туйғулар баҳсига шеърхон ўзи сезмаган ҳолда қўшилиб кетади.

Шоирнинг уч сатрдан иборат модерн шеъри:

*Боботоғнинг кўкракларидай
Қаварибди меҳнаткаш кўзлари
Кафтлари ғўзадай очилган укамнинг*

Агар сарлавҳа – “Укамнинг портрети” алоҳида, биринчи сатр сифатида иштирок этмаса, ушбу мўъжаз шеър-миниатюранинг “ичига кириш эшиги” тўлиқ очилмаган, уни англаш мушкул бўлур эди. Ука – ўзбекнинг меҳнаткаш йигити образи. Унинг қўлларигина эмас,

хатто кўзлари ҳам “Боботоғнинг кўкракларидай қаварган”, “оғзи ғўзадай очилган”...

“Айвазовский” ҳам модерн шеърлар сирасига киради. Лекин ўхшатилаётган ва ўхшатишган нарсалар ўртасидаги мантикий алоқа бузилган эмас. Шоирнинг модерн шеърларидаги алоҳидалик шундан иборатки, уларда аксарият модерн адабиётларда бўлгани каби мантиқни атайин бузиш йўлидан борилмайди, балки фикр ва туйғунинг табиий мароми сақланади:

*Ой балиқдай силлиқ сузади
Булулларнинг тўрини йиртиб...*

*Йўлбарслар тўдаси – тўлқинлар ваҳший,
Оху каби қочади елкан.*

Яхши шеър ўзида ҳамма нарсани: қадимни ҳам, бугунни ҳам, анъаналарни ҳам, янгиликларни ҳам жамулжам этади. Унда дарж этилган туйғу, кайфият, рухий ҳолатнинг сира оҳори тўкилмайди, ҳар доим баҳор гулларидек яшнаб тураверади. Яхши шеър туйғуларимизни абадиятга дохил этувчи ғўзал бир тарихга ҳам ўхшайди.

Рухий, эстетик жиҳатдан шоир ижодини кузатиб айтиш мумкинки, у илк қадамлариданоқ адабиётга ижтимоий пафоси кучли шоир сифатида кириб келди. Талабалик давридаёқ ёзилган шеърларининг жавҳарини юрт озодлиги, халқ дарди, ташвишлари ташкил этган. 1985 йилда қоғозга туширилган “Сўз айтдим...” шеърда у (“Яшил гиёҳ” китоби) шоир сифатида ўзининг қатъий позициясини намоён этади:

*Қор остида
Яшил дарахтдай
Ватан,
номинг билан исиндим!..*

Ўтган асрнинг тўқсонинчи йиллари шеърятимизнинг умумруҳи ўзгараётган, дабдаба, сохталик, қарсақбозлик, ортиқча шовқин-сурондан холи бўлиб бораётган, кўнгилга қайтилаётган палла эди. Шеърятнинг табиатини ўзгартирадиган жараён чуқурлашиб борарди.

Мустақилликдан кейин миллий шеърятимизда икки катта йўналиш пайдо бўлди. Бири – миллатнинг ор-номуси, шон-шарафи, эришилган мустақилликни куйлаш ва мадҳ этиш бўлса, бошқаси – умумийлик, ижтимоийликдан хусусийликка, кўнгили кенгликларини бадиий тадқиқ ва дунёни, инсонни ўз қалби орқали ҳис этишга, ўта шахсий сезимлар орқали идрок қилишга мойил бўлган йўналишдир. Айрим шоирлар эса, ўз иқтидор диапозонига кўра, ҳар икки йўналишни ўз ижодида уйғунлаштира олади.

Бу жараён С.Ашур ижодида ҳам кузатилади (“Кечикан тонг”, “Аталган кунлар”, “Сенсиз” китобларига саналар кўйилган). Тўқсонинчи йиллардан кейин унинг ижодида публицистикадан, гражданлик ҳайқирлиқларидан санъат сари бориш, жамиятдаги иллатларни шеърый йўл билан фош этишни мақсад қилиб қўймаслик, аксинча лирик кайфият, айниқса, муҳаббат мавзуси етакчи ўринга чиққанини, алоҳида буй кўрсатиб турганини кузатасиз.

2012 йилда нашр этилган “Муҳаббат китоби” кўнгили умрини, ишқ йўлини узайтирадиган, қалбларга сурур,

изтироб, завқ-шавқ соладиган муҳаббатли шеърлардан тартиб берилгандир. Мазкур китоб ўз ўқувчисини топди. Ишқ дардига мубтало, муҳаббат дардига ошно юракларга манзур бўлди. Ушбу эҳтиросли шеърлардан баҳраманд бўлган зукко шеърхон ҳаётга, кўнгилга, инсонга бошқача – ҳайрат кўзи, тахайюл нигоҳи билан қарай бошлайди:

*Уйингга кир, иссиқ уйингга,
Ўтин ёриб мен ёқаман печ.
Менга ўхшаб сенинг кўйингга
Гангиб-гангиб тушаяпти кеч.*

*Тун чўкмоқда. Ухла. Ором ол.
Қўлларингни силаб-суяман.
Рухсат берсанг. Олмасанг малол,
Устингни мен ёпиб қўяман.*

Маъшуқнинг ташрифи ошиқнинг забун дилига ёруғлик олиб киради. Шоирнинг лирик шеърларида ишқ – ёруғ дунё, ҳижрон – зулмат дунё тимсолида намоён бўлади. Маҳзун руҳ, ёруғ дард лирик қаҳрамон қалбини поклайди, ўзини эзгулик ва яхшилиқ чўққисига кўтаради.

Ҳар қандай долзарб ижтимоий масала ўткинчи бўлиши мумкин, инсон, табиат, ҳаёт мавзулари тадқиқи эса абадийдир. Висолсиз муҳаббат кўнгили биллурлаштириб, тозалаб боради. Муҳими висол эмас, ишқ ортидан келадиган қалбнинг маънан юксалишидир:

*Қайрилди. Хонамга кирди бир зумга,
Чайқалиб бир даста хушбўй гул мисол.
Топширмас ўзини энди ҳеч кимга
Фарзанд кутаётган бегона аёл.*

У келди...

Замондош қалбини тадқиқ этиш, онг измидан чиқиб, туйғулар ихтиёрига ўтган кечинмаларни улаб, бугунги куннинг оддий кишиси, ҳозир ёнингизда турган кишининг қиёфаси яратилади. Лирик қаҳрамон бу қиёфага бефарқ эмас:

*Бахт эмасми соябонингиз,
Ҳомийингиз саодат? Вале
Пайпоқ, қўлқоп тўқияпсизми
Ё кимгадир аталган толе?*

С.Ашур шеърларидаги бадиий санъатлар, жонлан-тиришлар, образлар ҳаёт воқелигига, реал мантиққа мос келади.

Лирик шоир сифатида у бадиий бўёқларни мўл истифода этишни хуш кўради. Истиора ва метафоралар, рамзларни ўринли қўллаганда улар шеър фазилатига айланади:

*У даврага келди. Ўтирди.
Гўё пола келди чет қирдан.
Соқий майда-майда ичирди,
Эски муҳит ўзгарди бирдан.*

*Ўхшаши йўқ бундай кулгуни
Ким чизибди унинг юзига,
Сочларидек қора қайғуни
Андозаси борми кўзида?..*

С.Ашурнинг лирик қаҳрамони куруқ хитобларга берилмайди. Унинг эстетик идеали мадҳиябоз ҳам, маддоҳ ҳам эмас. У оддий одамларнинг дардини ҳис этиш, шу дард билан яшашни ватанпарварликнинг, инсонпарварликнинг бир қисми деб билади. Шеърлардаги дарахт, қуш, гул, от каби кўплаб деталлар инсон тимсолида келади:

*Кўзларингни ерга тўкма,
Ў, бошингни кўтар, от.
Сени шундай кир арқонга
Боғлаб қўйдими ҳаёт!..*

* * *

Гулнинг, япроқнинг тилини ким тушунади? Осмон билан гиёҳнинг муҳаббати қай шаклда? Барг шивири ошиқ дил розига ўхшамайдими?

Буни фақат шоир билади, буни шоир чуқур англайди ва баҳор гуллари янглиғ мисраларини шеърхонга тортиқ этади. Шу боиски, у: “Соя аниқ чизиб бермоқда: Сочингизни силаётир ким...”, деб ёзади. Ҳарорат алангасида ёнаётган ошиқ кўзига кўринаётган дунё нақадар тотли.

Салим Ашур шеърлари дунёни тотли, жозибали ва гўзал қилиб кўрсата олади.

Назми

Ишиқ билан яшамоқ – буюк саодат

ЯНА НЕ КЕРАК?

*Тонг ёришигач деразадан мўралар қуёш,
Сени эслаб уйғонаман, гўзал фариштам.
Баҳорий шахло кўзларинг, ёйдек қаламқош,
Сен борсанки, қалбим уйи мудом сариштам.*

*Сўлим боғда эккан гулнинг тупрогидирман,
Шу сен нафас олган боғнинг япрогидирман.
Сен излаган ишиқ боғининг боғбони ўзим,
Боғбонларинг кўп бўлса гар кўпрогидирман.*

*Танда жон бор, вале ором олмаса киши,
Қалбда меҳр бўлса-ю, меҳр кўрмаса киши.
Ё муҳаббат ёлгонмикан, балки адашдим?
Сени севмоқ балки хато – нодоннинг иши.*

*Майли, ишиқнинг оловида ёнсин бу юрак,
Майли, ишиқнинг чашмасидан қонсин бу юрак.
Япрогингдан шабнам бўлиб пойингга тушсам,
Эй, Зокиро, бундан ортиқ яна не керак?!*

Зокир РАҲИМОВ

Бухоро вилояти

МУҲАББАТ

*Нигоҳлар олишар гоҳида йиғлаб
Хаёллар учади гоҳида сенсиз.
Олий туйғуларни кечириб бошдан,
Муҳаббатим сенга интилар менсиз.*

*Умр мисли дарё, гоҳ сувсиз саҳро,
Ким келар, ким кетар – шундай бу дунё.
Баъзида билмайсан – қилмишинг хато,
Баъзида бош эгиб ҳайронсан – рўё.*

*Мусаффо осмонни булутлар қоплар,
Шамолдан чўчиган ёмғирлар шаррос.
Дўстларим, соф ишиқни кетмангиз ташлаб,
Муҳаббат ошиқлар дилидан мерос.*

*Севги қалб гунчаси – асрамоқ даркор,
Уни поймол этар фақат хиёнат.
Бу юксак туйғуни унутмоқ гуноҳ,
Ишиқ билан яшамоқ буюк саодат.*

*Шамолнинг қаҳридан денгиз чайқалар,
Инсоннинг қаҳридан бузилар олам.
Икки дил туташса бузилган дунё
Қайта бунёд бўлар яшнагай одам.*

*Бу сўзимни бежиз айтмадим, дўстлар,
Омонат дунёда эмас омонат.
Зокир дер: ишиқ билан тирик коинот,
Дунё бор бўлур то бордир муҳаббат.*

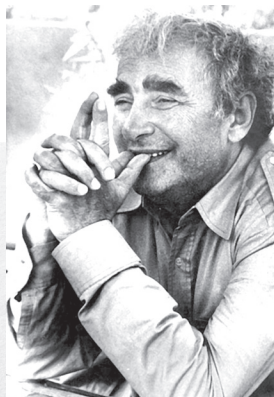

ЖИНЛАР ВА МАНВЕЛА БОБОМ

Ҳикоя

Нодар ДУМБАДЗЕ

(1928-1984) XX грузин адабиётининг атоқли вакилларидаан биридир.

У Тбилиси университетининг иқтисодиёт факультетини битирган.

Ўзбек китобхонларига яхши таниш “Hellados” ҳикоясидаги мардона руҳни бошқа асарларида ҳам тугал ҳис этасиз. Унинг “Кукарача” қиссаси, “Мен, бувим, Илико ва Илларион” (1960), “Қуёшни кўряпман” (1962), “Оқ байроқлар” (1973) ва “Абадият қонуни” (1978) каби романлари ўзбек тилига таржима қилинган.

Жинлар уч хил бўлади.

Бири – қулоқлари диккайган, эчкитуёқ ва эчкисоқол, жимжилоқдек мугузчали ва ўйноқи ғилай кўзли бўлади. Эчкига жуда ўхшайди. Аммо у жин. Дунёда бор ҳамма жонзот товушида гапира олади: хоҳласа – аёл, хоҳласа эркак ёки бола овозида сўзлайди, турли ҳайвонлар товушини ўхшатади, ҳамма қушларга қойиллатиб тақлид қилади.

Иккинчи хил жин думли, бадбуруш, бесўнақай ва хунук. Оёқ кафтлари тепага қайрилиб кетган, қирғийбурун бўлади, оғзида битта сўйлоқ тиши кўриниб туради, манглайдаги якка-ягона кўзи яшил рангда ёнади, бадани – бароқ, жундор.

Учинчи жиннинг тўртта қўли ва тўрт оёғи бўлади. Ҳар бирида – олтитадан панжа. Унинг юзи иккита, ҳар бирида бир жуфтдан кўзи бор. Яғрини умуман йўқ. Гавдасининг ҳар икки тарафи – қорин. Яъни, икки қоринли ва икки киндикли. Икки томонидан ҳам бир хил кўринади. Қисқаси, у иккита бир хил жинни тутиб, кетини кетига ёпиштириб қўйгандек бир махлуқ.

Рост, яна бир жин бор, лекин... у ҳақда кейинроқ сўзлаб бераман, энг охирида.

Анов уч жинни мен кўрмаганман, аммо бобом Манавела Цинцадзе ўз кўзи билан кўрган.

Эчкига ўхшаган жинни – Айиқ дарасида.

Думли-юнгдор жинни – Лашис-геледа.

Орқа-олдидан бир хил кўринадиганини – Сатаплиа тоғида.

Бу уч жин билан тўқнашувдан Манавела бобомда даҳшатли излар сақланиб қолган.

* * *

...Ҳайтовур, сават тўқишга пўстлоқ ғамлаб келиш учун Айиқ дарасига боргандим. Кун адоғига етаёзган, кош қораяр маҳал эди.

Хўш, мен ишни тугатдим, талай пўстлоқ арчдим, ювиндим, тош устига ўтирдим, чубуғимни чиқазиб, тамаки солдим – кел, бир-икки тортай, сўнг уйга жўнайман, деб ўйладим.

Чақмоқтошни ишқалаб турувдим, қарасам, у ҳароми хў наридаги тош устида ўтирибди, менга қингайиб қарайди, де. Белимни пайпасладим. Худога шукур, болта жойида экан.

– Туф-ей, шайтон! – деб юбордим. Ҳушим бошимдан учиб ирғиб турдим, уч марта чўқиндим ва болтага ёпишдим.

– Ўзинг шайтонсан, агар бу кам бўлса, итваччасан! – деди у менга.

– Сен ўзинг кимсан бўлмаса? – кекирдигимни чўздим мен ва тағин чўқинмоқчи бўлдим, лекин эплай олсам қани!

Алмойи-алжойи ҳаракат қиламан, қўлимни пешонамга обориш ўрнига киндигимга узаламанми-ей. Анов алвасти эса менга қараб турибди, ҳиринглаб қўяди тағин.

– Ҳоп! – қичқирдим мен. Лекин бу фақат менга қичқирикдек туюлди, аслида эса шунчаки оғзимни очгандим холос.

– Манавела, роса меровсан-да, ташла болтангни, кел, ёнимга ўтир, сўзлашамиз.

– Сен билан нимани сўзлашаман, иблисдан туққан, – жеркидим мен, аммо ичимда чўчиб “ҳайтовур, хафа бўлмасин-да” деб қўйдим. Ранжиш қаёқда! Бу унинг учун, масалан, биров-ярим менга “сен, Манавела, Афанасий ўғлисан” дегандай гап-да. Хуллас, нимаям қилардим, бориб ёнига ўтирдим, у мени шундоқ авради, шундоқ аврадики!

– Манавела Цинцадзе, дейди, сен басавлат, кўркам, ўктам ва учтаси фаранг йигитсан... Нимага куласан, итвачча, ўша пайтлар мен ҳозиргидақа эмасдим, чиндан ҳам кўрган одамнинг суқи киргудай йигит эдим! Тағин, айтадики, ҳайтовур, сени куёв қилмоқчиман, дейди. Қизимга уйлан, Манавела, дейди, зоту насабимизга шерик бўласан. Зарга кўмаман, оёғингни узатиб ётасан, истасанг, етти қават кўрпача устида маза қилиб ётиб, “Хасанбеғуру” ва “Криманчули”ни¹ хиргойи қиласан.

– Аввал айт: инсмисан, жинсмисан? Қолганини ўйлаб кўрамиз.

– Одамман, Манавела, одам, сен билан одам каби гаплашиб турганимни кўряпсан-ку.

– Агар одам бўлсанг, нега эчкига ўхшайсан? – сўрадим мен, ўзим кўрққанымдан совуқ терга ботганман.

– Нима қипти, тўнғиз ёки эшакка ўхшаган одамлар озми дунёда, ҳеч ким уларни кўксидан итармайди-ку? – жавоб беради у газанда. Мен нима дердим, миқ этолмадим, чунки гапи рост эди, айна ҳақиқат.

– Менга қизингни кўрсат-чи, – дедим унга илтифоту назокат билан.

Шундай дейишимни биламан, чунон маърадики! Эчки бўлиб маъради! Маъраган эди, орқасидаги қоя

қоқ иккига бўлиниб, орасидан бир қиз чиқиб келди, шунақа гўзал! Бахмаро чўққисидан куёш чиқишини томоша қилганмисан? Қилмагансан! Зим-зиё тунда қора булутлар орасидан тўлин ой чиққанини кўрган жойинг борми? Йўқ! Ёйинки, боғда ҳамма атиргул буталари бирваракайига очилганини кўрганмисан? Айт, кўрганмисан? Йўқ, кўрмагансан!

У мен билан сўзлаша бошлади, овози бирам ёқимли эдики! Минглаб кўзачалардан тўқ қизил “Иза-белла” виноси шилдираб қуйилганини эшитганмисан? Йўқ, эшитмагансан! Кўклам чоғи ой балқиб турган тунда Гуриядаги² бари булбуллар, қораялоқлар, майналар хониш қилади, эшитганмисан? Йўқ, эшитмагансан...

Шундай қилиб десанг, таърифга сиғмас нозанин, хуснига кўз тўймас соҳибжамол анави бадбашара, таъвия отасининг ёнида мўъжиза мисол турибди, менга кўз ташлаб қўяди ҳар замонда...

– Хўш, энди нима дейсан, Манавела Цинцадзе, кўзинг қамашиб кетдимми? – дейди менга у баттол.

Мен-чи – мен нимаям дердим! Очиғи, бир нималар деб мингирламоқчи бўлардимми? лекин тилим кўрғур танглайимга чиппа ёпишиб қолганди.

– Сен уни бекордан-бекорга бермасанг керак менга, эвазига бир нима сўрайсан, албатта, – дедим ба-зўр, анчадан кейин тилга кириб.

– Сендан нима унарди, бир жулдурвоқи бўлсанг! Колхозда меҳнат кунингга бир пайса жўхори оласан, бор будинг шу! Кўрбинг етмагани учун менга иймонингни сотасан, хўпми?

Бу гапдан кейин ўпкам оғзимга тикилиб қолгандек бўлди.

– Менга бундай дейишга қандай ҳаддинг сиғди! – ҳайқирдим мен ва болтани олдим у ифлос калласини мўлжаллаб, улоқтирдим... Ҳай аттанг!..

Бобом иштонини ҳимариб, оёғидаги чуқурлиги икки бармоқ қалинлигича келадиган, болдиригача чўзилган чандиқни кўрсатади.

– Ғойиб бўлди, дардисар малъун, бир зумда йўқ бўлди-қўйди! Болта боягина у ўтирган тошга тегиб сапчидию шу еримга, чандиқни кўрдинг-ку, теғди. Қон фаввора бўлиб отиляпти, мен, сенинг бобонг Манавела Цинцадзе, ҳушдан кетиб ерга куладим... Ўшандан бери мараз жиннинг қичқироқ кулгисию “Иймонингга ҳазир бўл, Манавела! Қочиб кетмасин тағин! Ҳа-ҳа-ҳа”, деб қичқиргани қулоғимда шанғиллаб туради.

Бошқа ҳеч нимани эслай олмайман.

* * *

Нариги жини Лашис-геледа даф қилган. Сўзан-балиқ овлаш мавсуми эди, мен тунги овга чиққандим – пойлашга, улар уруғ ташлаш учун Губазоулидан Лашага сузадиган пайт эди-да. Сувни бўғиб, балиқ ўтиши учун кичкина туйнукча қолдирдим ва эндигина чубуғимга тамаки солган эдимки, сув шалоплади. Ана, дедим, балиқ ўта бошлаяпти. Тўр ташлашга шайланиб турдим ва негадир ёнбошимга ўғирилдим. Нимани кўрдим де? Ўтирибди у, ғаддор! Ўтирган қўйи якка яшил кўзини менга тиккан, худди тешиб юборгудай!

Разм солиб қарасам, Айиқ дарасида оёғимни пўла қилган жинга сира ўхшамайди.

...Айиқ дарасидаги жин каби, бир кўзли жин ҳам бобомга ўз қизини хотинликка олишни таклиф қилибди ва эвазига иймонини сўрабди. Қизининг сепи

тариқасида бобомга колхоз раислигини ва яна тагин бир ботмон олтин ҳам ваъда қилганмиш...

– Бунисини соғ кўйиб бўпман! – дедим.

Қулочкашлаб у иблисга тўр ташладим. Тўрни мен ўзим томонга, у ўзига тортди. Яна тортдим, у тагин тирлик қилди. Қочиб қутула олмасди барибир: тўр худди тишига илиниб қолганди, тиши оғзидан баайни илгақдай чиқиб турарди-да, ўзиям. Мен тўрни бўшатиш учун унинг жағига қўл чўздим, шу пайт... – Манавела бобом секингина ўнг қўлини узатиб, менга жимжилоғи ва сўфи бармоғини кўрсатди. Ўша қўлида бошқа бармоқлари йўқ унинг. – Малъуннинг жағидан шу иккита бармоғимни суғуриб олдим холос. Мени ғафлатда қолдирди, лаънати, бахтимга, қўлимни буткул узиб олмади! Шунисигаям раҳмат...

* * *

Учинчи жин, ёки, анави, орқа-олди бир хили, Манавела бобомга Сатаплиа тоғида, у асариларидан хабар олиш учун борганида йўлиққан.

У жин ҳам бобомга қизини олиб бермоқчи бўлибди, агар иймонини сотса, Чохатаур райони секретари лавозимига миндиришни ҳам ваъда қилибди. Бобом эса уни хўп мазах қилибди.

– Кўзларинг оқиб тушсин, Манавела, ношукур банди, қизимнинг хусни жамоли кадрига етмадинг, – увиллади жин бир маҳал ва бармоғини кўзимга суқмоқчи бўлди.

Қўлим билан кўзимни тўсмоқчи бўлгандим, қўлимда иккита бармоқ қолгани ёдимга тушди. Хуллас, у лаънати ахийри ўнг кўзимни ўйиб олди...

– Нимага куласан, кампир, очиб кўйиптими, бола “Манавела бобом алжираб қопти” деб ўйламасин тагин! – бобом шу маҳал хонага кириб келган бувимга ўдағайлади.

– Ишонма унга, тойлоғим, ишонма! Алдаяпти. Эрга текканимда ҳам шунақа эди. Ўзи шайтон-ку, жин бас келармиди бунга, – пинагини бузмайди бувим ва стол устидаги бўш кўзачаларни олиб, чиқиб кетади.

– Жинлар билан жиққа-мушт бўлиб нима қилардингиз, бирининг қизига уйлансангиз эди, ҳозир қишлоқнинг олди одами бўлардингиз, – дейман мен, “Изабелла”дан хўплаб.

– Иймон-чи, итвачча, иймон нима бўлади? – ачиқланди бобом ва икки бармоғида бошимга чертди.

– Иймонингиз шунчалар қадрлими, бунча авайлайсиз! – дедим мен ва ножўя гап қилганимни пайқаб тилимни тишладим.

– Ажинанинг невараси бўлсанг, нима, хурсанд бўлармидинг? – сўради бобом, ягона кўзи билан менга еб кўйгудек ўқрайиб.

– Ҳа, тўғри айтасиз, бу томонини ўйламабман, – айбдор одам товушида дедим мен.

– Ўйламаганмиш! Бўйдан Худо берган сенга, ўйлаб гапиришни ҳам ўрганиш керак энди, – таъна қилди бобом, винодан оғирлашган бошини чайқаб ва каминдаги серкўз ғўлани тўнкариб қўйди.

Бувим кириб, қора “Изабелла”га лиммо-лим тўлатилган кўзачани стол устига қўйди.

Бирдан худди шу кўзача ичидан кичкина, жудаям митти жинча чиқиб келди. Шу қадар жажжики, кафтингга бемалол сиғади. Лекин бурни каттагина экан, йирик картошка мисоли унинг фарқ пишган помидордек қип-қизил юзида дўппайиб турарди. Бадани тап-тақир,

битта ҳам тук йўқ, бунинг устига шаффоф эди. Унга разм солиб, эркак жинсиданми ёки аёлми, фарқлай олмадим. Қисқаси, на униси, на буниси. Қўлларида – олтиадан панжа, оёқларидагини санай олмадим, чунки чипта ковуш кийиб олганди. Бу жинни Манавела бобом кўрмайди, чунки у менинг жиним, ўзимники. Ана, у кўзачанинг оғзидан сакраб тушиб, стаканим қиррасига жойлашиб ўтириб олди.

– Хоҳласанг, Манавеланинг невараси, менга иймонингни сот – эвазига асл ҳақиқатни сенга сўзлаб бераман, – деди у, кулиб.

Қулгиси шу қадар содда эдики, иймон тугул жисму жонимни ҳам қўшқўллаб тутқазардим унга. Май элитган юзи майин жилмайиб турарди.

– Олақол, менга унинг нима кераги бор! – жавоб бердим эшилиб.

Менинг жиним ҳикоясини бошлади.

* * *

Манавела Цинцадзени оғани Шаликашвиллар ўрмонга судраб кириб, баҳайбат қайин дарахтига боғлашди. Уч ака-ука эди улар: Фридон, Мамия ва Кациа.

Манавела Цинцадзе уларнинг кенжаси Кацианинг қайлиғи, бешиқданоқ унга унаштирилган қизни олиб қочганди – Тинатин Накашидзени.

Олиб қочди деганимни қандоқ тушунтирсам экан: Тинатин Накашидзе уни Бахмародаги байрамда кўрган эди. Йигит қора чоха³ кийиб, гижинглаган оқ оти Шамилни миниб келганди. Даставвал у беш чақиримга пойгада ҳаммадан ўзиб, биринчи бўлди. Тулпори абжир чавандоз тагида кўпикка ботганча турарди. Шундан сўнг тўрт саржинлик хода устига ўрнатилган биллур кубокни бир ўқ билан чил-чил қилди. Ва ниҳоят, белигача яланғоч бўлиб, сиртига мой сурилган, баландлиги уч саржин арча устунига бир уринишда тирмашиб чиқди. Устуннинг тепасига маҳкамланган кумуш кубокни олиб тушиб, халойиқнинг таҳсини олқишлари остида, офтобдек балқиб турган соҳибжамол Тинатин Накашидзенинг ёнига келди, бир тиззасида чўк тушиб, унинг кўйлаги барини ўпди ва хижолатдан қизариб кетган қизга кубокни тортиқ этди.

Ўша дамлар Тинатин Накашидзе ўн бешга ҳам тўлмаганди ҳали, Манавела Цинцадзе эса эндигина ўн тўққизни қоралаган бўлиб, дипловарликда унга кимса бас келолмасди.

Бир ҳафта ўтгач Манавела Цинцадзе Накашидзенининг қизи Тинатиндан мактуб олди.

*“Абад ойинг бўлгум, қуёш, сен-ла ичгайман қасам
Таслим бўлмам, гар ортимдан учта қуёш келса ҳам,
Қоя узра кўз ташлагум, зулмат ҳаддан ошгандан,
Қанотли бир тилак айт, ёр, нажот энди самодан!”*

Бошида мактуб Манавела Цинцадзени гангитиб қўйди. Сўнг шодлигидан эси оғиб, ҳовучлаб тупроқ ошади ва – нима бўлса бўлар! – ўтириб, жавоб хатини ёзди.

*“Жондан азиз мактубингга кўзларимни қададим,
Ва дедимки: “Қуёш сандан кечолгайми, қамарим?
Худо шоҳид, ранжитмасман, сен – кечам,
сен – саҳарим,”*

*Ҳаётманми, жон бердимми, ё тушим бу,
билмагум.”*

Үн тўртинчи октябрга ўтар кечаси, тўлин ой тиккага келган маҳал Накашидзенинг қизи Тинатин Чормих қишлоғига элтувчи йўлнинг муюлишига, улкан эман дарахти ёнига келди. Куч билан эмас, ўз ихтиёри билан, севгисини деб келди. Оёғи яланг, битта кўйлақда эди киз.

Манавела Цинцадзе қувончини даст кўтариб ердан узди, чакмонига ўради ва эгарланмаган отининг олдига ўтказдию қамчи босди.

Уч ака-ука Шаликашвилилар изидан қувишди.

Манавела уларга ўқ узди.

Шаликашвилилар ўқидан яраланган оти йиқилди.

Манавела то ўрнидан тургунича ўраб олишди уни.

Оға-ини Шаликашвилилар Манавела Цинцадзе-ни қалин ўрмон ичкарасига олиб кириб, эман оғочига боғладилар.

– Қани, Манавела Цинцадзе, келинимга мактуб ёзган кўлларингни кўрсат-чи! – деди уларнинг тўнғичи, Фридон Шаликашвили.

Орқасига чандиб боғланган кўллари увишиб, шишиб кетган, Манавела уларни сезмасди ҳатто.

Шунда Фридон Шаликашвили дарахт ортига ўтиб, совуққонлик билан Манавела Цинцадзенинг аввал ўнг кўли бошмалдоғини, сўнг кўрсаткич бармоқни ва ниҳоят, ўрта бармоғини кесиб ташлади. Қон шариллаб отилди. Манавела оғриқ ўрнига енгил тортганини ҳис қилди, унинг кўксидан шодон ҳайқириқ отилиб чиқди.

– Ана қаҳрамону мана қаҳрамон! – заҳарханда қилди Фридон Шаликашвили.

– Накашидзелар уйи остонасини ҳатлаб ўтмоқчи бўлган оёқларингни кўрсат-чи! – деди ўртанча Шаликашвили, Мамаи, қилличини яланғочлаб.

Манавеланинг кўзи олди хиралашди.

– Мени майиб қилма, князь, – дўрилдоқ овози титради унинг.

– Бахмарода от гижинглатиб олифталик қилган чоғларингда майиб бўлсанг соз бўлмасмиди? – аччиқ кулди Мамаи Шаликашвили ва Манавела Цинцадзенинг ўнг болдирига қилич солди. Манавела қилич суякни қирққанини сезди ва ҳушидан кетди.

– Ўзига келдимиз? – сўради бу гал кенжа Шаликашвили, Кациа, Манавела кўзини очганини кўриб. – Қани, қайлигим Тинатинга олайтирган кўзларингни кўрсат-чи менга...

Манавеланинг тепа сочи тикка бўлди, тили калимага келмай қолди.

Кациа Манавела пича ўзини ўнглаб олишини кутди.

– Нима қиялпизлар, ваҳшийлар! Исони ҳам бунчалик азоблашмаган, гуноҳим нима ахир...

– Кўзларингни кўрсат, Манавела, кўзларингни!

– Ниятингдан қайт, Кациа, ёруғ оламини кўришдан маҳрум этма мени! – Манавела йиғламоқчи эмасди, бироқ кўз ёшлари ўз-ўзидан қуйилди.

Иш жуда пухта бажарилди: Кациа Шаликашвили ўткир қилличини Манавеланинг қоғоғига олиб борди ва суқди... Чалажон гавдани Чормих қишлоғи одамлари эртасига ўрмондан топишди.

Ярим йил тўшакка михланиб ётди Манавела Цинцадзе. Олти ой давомида на бир сўз деди, на оҳ-воҳ

қилди. Олти ойдан сўнг қўшнилар торкўчада абгору оқсоқ Манавела Цинцадзени кўрдилар. Ушандан бери уни “Ўлмас Манавела” деб аташади. Бу унинг лақаби бўлиб қолган.

Орадан бир йил ўтгач, Айиқ дарасининг нариги ёғидаги қишлоқда яшовчи Леварсий Тавберидзе дарадан Фридон Шаликашвилининг жасадини топди. Унинг очиқ кўзлари ҳайрат ва даҳшатдан қотиб қолганди. Фридоннинг баданида на бир ўқ изи бор эди, на тиғ изи ва на ўзга жароҳат. У кўркувдан юраги ёрилиб ўлганди.

– Тун яримдан оғанда Айиқдарасидан аллақандай ўкирик эшитилувди, айиқ бўлса керак деб ўйловдим... – дерди Леварсий Тавберидзе.

Яна бир йил ўтди, ва Лашис-геледа Мамаи Шаликашвилини топишди. Қиличда бир зарб билан елкасидан киндигигача чопилганди унинг. Шак-шубҳа қолмади: Ўлмас Манавела Шаликашвилиларнинг қонини ичмоқда эди.

Ўлмас Манавела ўрмонга яширинди.

Оғаларининг кушандасидан интиқом олиш қасдида юрган Кациа Шаликашвилининг ўлигига қоровуллар Сатаплиа тоғида дуч келишди. Пилтамилтиқдан мерганона узилган ўқ миясининг қатиғини чиқазиб юборганди. У орқа-олди бир хил жин Манавела бобомнинг кўзини ўйиб олган жойда – жўка дарахти тагида ётган экан.

1918 йилнинг баҳорида Манавела ўрмондан чиқди.

– Инқилоб ҳамманинг ҳамма айбини кечирган, бобонгни бошқалардан кам жойи борми? – дейди менинг жинчам, қиқир-қиқир кулиб.

– Тинатин, қимирла, бизга яна бир кўза “Изабелла” келтир, томоқларимиз қуриб қолмасин, – кампирини чақиради бобом. Тинатин бувим тагин бир кўза вино келтиради ва чолига эркалагансимон жилмайиб, унинг ёнига ўтиради.

Бобом жинлар ҳақидаги чўпчакларини давом эттиради бироқ у менинг ўз жажжи жинчам борлигидан беҳабар. Ана, у оёқчаларини осилтирган кўйи стаканим қиррасида ўтирибди. Бобомнинг пойма-пой гаплари унинг димоғини чоғ қилиб юборади, у маза қилиб кулади ва аслида қандай бўлганини сўзлаб беради менга.

Тун яримлашар маҳалда жинчам кўзачага тушиб олади, ва биз – жинлар, ҳақиқату ривоятлар, бобом ва бувим – ҳаммамиз чирсиллаб турган камин атрофида уйқуга кетамиз.

Изоҳлар:

1. “Хасанбеғуру” ва “Қриманчули” – грузин халқ кўшиқлари.

2. Гурия – Грузиядаги вилоят.

3. Чоха – Кафказ халқларида эркаларнинг миллий кийими, лекин у ҳар бир халқда бошқа-бошқа номлар билан аталади.

Рус тилидан Ойбек МҶМИНОВ таржимаси.

ИЖОД ОДОБИ

Бугунги адабий жараёни кузатаётган киши бир қатор ёш ижодкорларнинг етишиб келаётганига, уларнинг ютуқ ва камчиликларига гувоҳ бўлиб турибди. Шаклланаётган фуқаролик позицияси, ижодий идеал ва шижоат таҳсинга лойиқ, албатта. Бу интилишлар худди ғунчалаб, очилишга шай турган атиргулни эслатади. Тўғри, ҳозир уларда тажриба ва маҳорат йўқдир, лекин ғунча очилгандан кейин муаттар ҳид тарата бошлайди.

Бугунги ёш авлод эртага етук ижодкор бўлиб вояга етиши учун кенг имкониятлар яратиб берилган. Хусусан, Ёзувчилар уюшмаси ёш истеъдод соҳибларини кашф этиш, уларнинг ижодини муносиб тақдирлаш учун “Дўрмон” ижод уйида бир йилда икки марта мунтазам “Истеъдод мактаби” республика ёш ижодкорлар семинарини ўтказиб келяпти. Шунингдек, истеъдодни рўёбга чиқариш, ёшларга моддий ва маънавий кўмак бериш, уларнинг интеллектуал салоҳиятларини ошириш мақсадида уюшма қошидаги “Ижод” жамоат фонди томонидан ҳар йили ёш қаламкашларнинг илк китоблари йигирма минг нусхадан нашр этилаётганлиги юксак маънавиятли авлоднинг камол топишига пиллапоя вазифасини ўтайди.

Шеърят, шеър кўнгил иши, дейишади. Шоир кўнгилнинг кули. Кўнгилдан чиққани қаламга оғишади. Қалам эса, Асқад Мухтор айтганидек, сўзнинг соясини чизади.

Мен тенгдошлар ижодига баҳо бериш даъвосидан йироқман. Фақат бугунги кунда “шоирлик машаққати”ни

гарданига олиб, шеърят остонасида турган айрим тенгдошларимиз фаолиятига назар ташлаб, сиз билан фикр алмашмоқчиман, холос.

Сўзга хасис бўлинг, дейди устозлар. Шунга қарамай, биз ёшлар анчайин сахий бўлиб кетдик. Биргина калом билан англатиладиган маъно учун баъзида бутун бошли “гап халта”ни ағдарамиз.

Ижодкор ёлғонни тўқиб, ҳақиқатни ёзади, деб бежиз айтилмаган. Чинданам, ижод аҳли ҳақ гапни айта билмоғи даркор. Агар у тўғрилиқдан тонса, ҳайбаракаллачилик қилса, Сўзнинг қадри йўқолади, оёқости бўлиб, озиб-тўзиб кетади.

Ўзбек шеърятини парвози Навоидан бошланган, десак, мана қарийб олти юз йилдан буён унинг ўлмас асарлари яшаб келяпти. Демокриманки, аини пайтада шоир бўлишни кўнглига тугиб юрган баъзи дўстларимиз “Менинг ёзганларим қанча пайт яшайди”, деган саволни ўзларига бериб кўришганмикан? Ёки улар устозлардан эшитиб, “қулоқларига кўрғошиндай кўйиб” олишган “Шеърят мендан бошланади” дея бевтиним “меҳнат” қилишяптими?

Бир кун Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси қошидаги “Онажоним – шеърят” адабий тўғрагининг йиғилишида бир қиз сўз олиб, “Авваллари шеър деб қофияли жумлалар тузардим. Шоирликнинг уйдасидан чиқолмаслигимга кўзим етиб бу ишни ташладим”, деди. Мен ўшанда қизнинг журъятига, мардлигига қойил қолдим. Ахир, тан олиш ҳам тоғни талқон қилишдай гап. Ёзолмадингми, тўхтат. Бу билан адабиётдан четлашиб кетмайсан. Аксинча, ўқиш орқали янада кўпроқ нарсага эришасан.

Шоир ўзини ўзи тарбиялаши керак назаримда. Йўқса, ҳеч қайси одам, ҳеч қайси замон ва муҳит уни тарбиялай олмайди.

Сўнги йилларда шеърятда бўшлиқ пайдо бўлди. Ёшлар орасида сентементализм – тушкунлик кайфияти урчиб кетди. Ўлим, омадсизлик ҳақидаги шеърлар кўпайди. Аммо хайриятки, охири уч-тўрт йил ичида бу ҳолат чекинди. Баҳодир Баҳром, Жўрабек Жаҳон, Бобур Элмурод, Рустам Мирвоҳид, Беҳзод Бийболаев, Абдулла Чимирзаев, Ифтихор Хонхўжаев, Дадахон Мухаммад, Иқбол Юсуф, Низомиддин Бозоров, Дилмурод Дўст, Маҳфуза Имомова, Кумуш Абдусаломова, Фирдавс Обид ўғли, Махсуда Жўрақулова каби ёш шоирлар шеърятга ўз сўзлари, овозлари билан қадам қўйди.

Масалан:

Дафтар юзин чанг босиб қолган,
Илҳом бермай қўйган баҳорлар.

Шавкат ОДИЛЖОН

1989 йилда Самарқанд вилоятининг Жомбой туманида туғилган. Ўзбекистон Миллий университетининг Журналистика факультетини тамомлаган (2007-2011 й.й). Ҳозирда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида фаолият юритиб келмоқда.

*Бу хонада недир йўқолган,
Чалинмаган бу фасл торлар, – дея ёзади бир
шеърда Беҳзод Бийболаев.*

Бу шеър шоир қисмати ҳақида. Бир вақтлар гур-кираб ижод қилган ва бугун руҳга айланган ижодкор ҳақида.

*Икки сурат боқар бир ерга,
Иккиси ҳам қошини керган.
Пишиқ, лекин майда занжирга
Ўзин осиб соат жон берган...*

*...Ҳамма мотам тутади унга.
Шаббодалар майин елмайди.
Ҳаммасидан ёмони – бунга
Шоир бошиқа қайтиб келмайди...*

Ҳолат аниқ. Шоирнинг “кетгани”дан ҳатто девордаги суратлар ҳам ғамгин тортган. Соатнинг деворда осиглиқ турганидан ҳам Беҳзод яхши ташбеҳ чиқара олган. Гўёки, эгаси бу хонага энди кирмайди ва буни англаган соат майдагина, аммо пишиқ занжирга ўзини осиб, қурбон бўлди. Шеърнинг якунида эса бор гап очиқ-ойдин намоён бўлади. Ҳамма мотамда. Атрофни сукунат қоплаган. Ва бу ҳолатларнинг энг ёмони шоир энди йўқ. У ўзини мана шундай ҳаётдан қутқарди, озод этди.

Беҳзод ён-верига шунчаки боқмайди, у теран нигоҳ ташлайди. Кўрганларини кузатади, одамларни, уларнинг характерини ўрганади. Одамларни, қисматларни тимсол қилиб “чизади”. Қисқа қилиб айтганда мажозлар, ташбеҳларни ўз ўрнида қўллаб, ҳар бир детални, ҳолатни маҳорат билан тасвирлайди. Шоир бу ўринда ифодадаги шартлилик ва бўрттирмаликдан қочган ҳолда, манзарани батафсил тасвирлайди, айтмоқчи бўлган гапини аниқ қўяди. Имо-ишоралар ва рамзлар орқали воқеани, ҳолатни англатишга интилиш, ўқувчига кўрганини ўз тасаввури билан чизиб якунлаш, фикрни ўзи ниҳоясига етказиш имкониятини қолдиради.

“Дард” номли шеърга дардларини тўккан Ифтихор Хонхўжаевнинг мисраларини кўринг:

*Зарб билан шудгорга урилди кетмон,
Тупроқлар кўзгалди, кўтарилди чанг.
Оғриқдан буралиб ингради нолон
Ярмини йўқотиб кўйган чувалчанг.*

*Аслида бу дунё – азоб дунёси,
Тирик жонзод борки, унга дард ҳамроҳ.
Зарб билан урилди ҳаёт кетмони,
Эҳ, кимдир ярмини йўқотди ногоҳ.*

Ҳаётини фалсафа, турмуш воқеликлари билан сугорилган сатрларни қайта-қайта ўқийсан киши. “Дард”ига ҳар қатор иккинчисини тўлдириб келаяпти, гўё. Жўнгина кўрингани билан ниҳоятда эркин, озод сатрлар... Сўзнинг қўлланилиши, шеърини нутқнинг равлони, қофияларнинг ўзаро уйғунлашиб кетганлиги Ифтихорнинг ютуғи деб ўйлайман. Дастлаб бир инсон, унинг тақдири шоирнинг кўз ўнгида, тасавурида чувалчанг бўлиб яралади. Қисмати эса чувалчангнинг ўзидек, эластик, эгилювчан. Кетмон – ҳаётнинг зарбаси, пасту-баландликда чанг кўтарувчи ташвишлар. Бошига иш тушганда эса, ҳамма ҳам ғуссага ботади, тушкунликка тушади. Ярмини йўқотган “чувалчанг” эса, кимдандир, кимидандир айрилган “қахрамон”. Эҳтимол фарзанди, балки турмуш ўртоғи ёки ота-онасидан ёки

ўзлигидан, иймонидан... Унинг юрагини айрилиқ азоби ўртаётгани аниқ-тиниқ кўриниб турибди.

Энди шеърнинг иккинчи тўрт сатрига қаранг: шоир бу ерда ҳаётнинг нима эканлигини тушунди ва уни сўзни ҳам, ўзини ҳам, ўқувчиларни ҳам қийнамасдан оддийгина қилиб айтди, қўйди: “Аслида бу дунё – азоб дунёси, Тирик жонзод борки, унга дард ҳамроҳ”. Ва шеърнинг хулосасида, боягина биз айтган айрилиқ, хижрон аққол кўриниб, биринчи планга чиқди. Ҳаёт фалсафаси, замон ва макон тушунчалари аниқлашди. Шеър бус-бутунлигича, ифодадан тортиб, мажоз, ташбеҳ ҳатто туроқ ҳам унинг мазмунини янада кенг ва теран таҳлил этиш имконини беради.

Ёш шоира Маҳфуза Имомованинг “Фаррош аёл” шеърини олайлик:

*Фаррош аёл...
Хўп ораста,
Чаққондир қўл-оёғи.
Бироз баланддир бўйидан
Кўтарган пол таёғи.
Эрта тондан ишга томон
Келар шошиб юргиси.
Ҳар кунгидай бир бурчакдан
Йўналар супургиси.
Кичиккина жуссасида
Турган юки улкандир.
Балки эри ташлаб кетган,
Балки эри ўлгандир.
Рўзгорнинг каму кўстин,
Тўлдирай деб уринар.
Қаварган қўлларида
Самимият кўринар.
Фаррош аёл...
Хўп ораста
Булоқдек тиниқ қалби.
Олиб кетди ҳокандозда,
Кўнелимининг синиқларин...*

Унинг “Фаррош аёл”и қўлимга тушганида ўқиб, дастлаб ўйланиб қолдим. Шеърдаги образ топилма ҳушимни ўғирлади. Бир неча дақиқа ўша аёлни кўз олдимда жонланттирдим. Шоира худди мусаввир сингари нигоҳларимга фаррош аёл, унинг қундалик юмуши, изтиробларини чизгандай бўлди гўё. Ижодкор дастлаб фаррош аёлни таърифлайди. Сифат беради. Унинг ораста эканлиги, чаққонгина ва ҳаддан ташқари эътиборли эканлиги тасвирланади. Кейин эса унинг кичиккина жуссаси кўтариб юрган улкан дард ойдинлашади. Қахрамон ғоят сабрли, иродали ва матонатли бўлгани маълум. У яшаш учун курашади. Рўзгори, болалари учун ҳаёт билан жангга кириб, олишади. Аммо у фақат ҳаёт билан олишаётгандагина иродали. Қўллари қабарган, бироқ ён-вериданларга нисбатан самимияти, инсонийлиги кучли. Эътиборимни яна бир нарса ўзига тортди. Фаррош аёл – ҳар қуни атрофни чиннидек тозаларкан, шу билан бирга шоирнинг кўнглини ҳам тозарттириб кетаркану, лекин ўзининг ҳаётини на полтаёқ билан ва на ҳокандоз билан тозарттиролмайди. Шоира уни кузатиб ўзича тахминий хулосалар ясайди, унга инсонийлик нуқтаи назаридан ачинади: “Балки эри ташлаб кетган, балки эри ўлгандир...”.

Айтишни хоҳлардимки, бугун ўзбек шеърлятида яна бир янги авлод шаклланиб, етишиб келаяпти ва бундан ич-ичимдан севинаяман.

Эҳтимол, сизнинг наздингизда бироз ошириб юборгандирман. Албатта, уларда ҳам баъзи камчиликлар йўқ эмас. Бироқ буларни ёшликнинг тажрибасизлиги, деб биламан. Вақт ўтиши билан уларда билим ва кўникмаларнинг ошиб бориши бундай нўноқликларга барҳам беради. Қофиядаги, сўз қўллашдаги, баъзида ўрнига тушмаган ташбеҳлар ва айрим ғализликлар ўз ечимини топади.

Лекин уларга тенгдош бўлган айрим ёшлар қўлларида бир туркум машқлари билан устоз ижодкорларни қидириб, “Шеърларимни кўриб берсангиз, фалон танловда қатнашмоқчиман”, “Менга тақриз ёзиб берсангиз”, “Менга оқ йўл ёзиб беринг” қабилдаги мушоаалар, кўнғироқлар кишининг ғашини келтиради.

Бундай “қахрамон”лар ўз қораламаларининг мазмунидан қатъи назар, табиийки, ҳамма айбни рўпарасида турган шахсга юклайдилар. Унинг китоб чиқара олмайганига (ёки газетада чиқмаётганига (ёш бўлишига қарамай айримларининг камида 2-3 тадан китоблари чоп этилган) худди сиз айбдордек. Дарҳақиқат, устозлардан эшитганим, бундай ҳолларда улар ҳам ўзларини айбдор сезадилар. Худди учини ўрганолмай нобуд бўлаётган полапонига ачинган бургутдек.

Турли феъл-атвор эгалари! Нима ҳам дердик?!

Аммо газет масаласига бир оғиз гап бор. Ҳар ернинг ўз тошу тарозиси бўлганидек, матбуотнинг ҳам ихтисослашувлари бор. Шунга яраша талаби ҳам. На бирор жанрга ва на вазнга, ёйинки бирор шаклга эга бўлмаган, маза-матраси бироз қиёмидан ошиб кетган ёки етмай қолган тўрт қатор гапни қандай қилиб газета саҳифасида тасаввур қилиш мумкин? Ахир, “...матбуот кетмон бозори эмас”.

Баъзи ёшларнинг машқлари туркумлигича бирор сана, кун ва шунга ўхшашлар бағишловлардан иборат. Энг ачинарлиси, уларнинг хат-саводи ҳам ҳаминқадар. Боз устига “Қайси ёзувчи-шоирларни ўқигансиз”, деган саволга кўпчилиги елка қисиб, қизаришдан, айримларидан эса, ҳеч тап тортмасдан “ҳеч кимни, энди ўқимокчиман” сингари жавобларни оласиз. Юз марта эшитгандан, бир марта кўрган яхши, мақолига амал қилиб, бир, икки сатрни эътиборингизга ҳавола этардиму, “ижодкорнинг кўнгли нозик бўлади”, деган гап ҳам бор-да.

Лекин бировни танқид қилгандан кўра, ўзимдан бир-икки мисол келтирсам: яқинда таниқли адиблар, шоирлар, мунаққидлар жам бўлишган йиғинда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раиси, халқ ёзувчиси, Давлат мукофоти лауреати Муҳаммад Али машқларимни ўқиб, фикрларини, эътирозларини билдирди. Мени қувонтиргани шуки, устознинг танқиди ҳолис, тўғри, профессионал даражада бўлди. Масалан:

*...Чиройлисан, қаршингда турсам
Шоир рангим сомон кўраман.
Сени яхши кўргувчи ҳамма
Одамларни ёмон кўраман...*

(“Гул” шеъридан)

Эътибор беринг, бугунги тенгдошларимнинг кўпчилигида “шоирман”, “шоир бўлдим”, “мени сен шоир қилдинг” каби иборалар ҳар учта шеърининг биттасида кўзга ташланади. Ахир, юқорида таъкидланганидай шоир деган мақомга эга бўлиш, нинада қудуқ қазиш билан баробар. Мен эса устознинг бу борадаги мулоҳазаларини тинглаб, “Шоир рангим сомон

кўраман” жумласини “Рангу рўйим сомон кўраман” тарзида ўзгартирдим ва шеър кўнглимга янада яқинлашди. Ва ёки,

*Кўпдан бери севаман уни,
Айтолмайин забоним мубҳам.
Аммо у қиз бундан беҳабар,
Юрагимни босар зилдай ғам...*

(“Севаман” шеъридан)

Устоздан яна бир ўрганганим – бу шеърда мубҳам сўзи ўз ўрнида қўлланилмаган. Яъни мубҳам – мавҳум, ноаниқ маъноларини беради ва ҳеч қачон забон – тил мавҳум бўлмайди. Балки, забондан чиқаётган сўз, гаплар мавҳум, ноаниқ бўлиши мумкин. Шу боис, танбеҳни тўғри қабул қилиб, шеърни:

*Кўпдан бери севаман уни,
Лек айтилган сўзларим мубҳам.
Аммо у қиз бундан беҳабар,
Юрагимни босар зилдай ғам, – тарзида ўзгартирдим.*

Тенгдошлар ижодида бугун яққол кўзга ташланаётган бир камчилик борки, у сўз ишлатиш билан боғлиқ. “Пичоқни ўзинга ур, оғримаса бировга” иборасига амал қилган ҳолда, мисол келтираман.

*Нуроний бобойга дуч келдим, йўлда,
Ул зот юмуш айтди, қилдим итоат.
“Ҳамматингни дариг тутмадинг, болам”,
Отанинг тилидан учди уч оят...*

(“Армон” шеъридан)

Бу шеърда қўлланилган “оят” сўзи ноўрин. Сабаби, оят бу “Қуръон”даги ёки унинг сурасидаги якунланган гап ҳисобланади. Шеърда бу сўз қўлланилганда ўша гап келтирилиши керак. Зеро, ижодкорнинг хато ёзиши, йўқ нарсани рўқач қилиши асло мумкин эмас. Шунинг учун шеърдаги оят сўзини ният шаклида тўғриладим.

Мен устозларнинг ижодимга бўлган эътиборидан мамнунман. Ва бу каби хато, камчиликларимни тўғрилашда, тўғри йўл кўрсатишда беминнат ёрдамларини аямаганлари учун улардан миннатдорман.

Шоирликнинг ҳам ўз талаблари, энг муҳими ОДОБИ бор. Сиз меҳмоннавозликда ўтириб, одамлар олдида турли мавзуда, ҳатто яланғоч сўзларни, латифаларни ишлатишингиз мумкин. Илло, ижодда яланғоч сўздан фойдаланиб, яланғоч хатти-ҳаракат ва яланғоч муомала кетмайди. Бу ОДОБИНИ БУЗИШГА ҲЕЧ КИМНИНГ ҲАҚҚИ ЙЎҚ. Агар сиз одоб чегарасидан ўтсангиз, қайси тоифа кишиси эканлигингизни билдириб қўйяси.

Фикрларимни тугатиш олдида, файласуф Невалиснинг ҳикматини эсладим: “Шоир ва авлиё азалдан бир бўлган, лекин чинакам шоир ҳали ҳам авлиё ва чинакам авлиё ҳали ҳам шоирдир”.

Лекин бугун адабиёт майдонида яна бир тур шоирлар пайдо бўлдики, уларнинг ёзганларини унда-бунда ўқиганлар, ишониб, “ёшлар шеърятти шунақа эканда”, деган хулосага ҳам келиб қоляпти. Бундайларни халқ шоири, устоз Иқбол Мирзо “қосиб” шоирлар деб атайди. Айниқса, улар халқнинг, ёш авлоднинг маънавиятига, келажагига катта раҳна солаётганликларини такрор-такрор айтади. Устоз ҳақ. Аммо бу энди бошқа масала.

Бир-бирин кўлағидан юксалар миллат

ИККИ ДАРЁ ОРАЛИГИДА

Улуғ инсонларнинг авлоди яшар,
Улар бўстондаги гулларга ўхшар,
Дунёнинг ҳуснига ҳусн, кўрк қўшар,
Икки дарё оралигида.

Халқимнинг бардоши метиндан, тошдан,
Сонсиз синовларни кечирди бошдан,
Интилиб бахт топди ҳурлик – қуёшдан,
Икки дарё оралигида.

Дунё аҳли бизга боқар ҳайратда,
Дуч келмаган эди бундай гайратга,
Халқим мақсадига етар албатта,
Икки дарё оралигида.

Туроб НИЁЗ

1959 йилда Жиззах вилоятининг Ғаллаорол туманидаги Қоратош қишлоғида туғилган. Ўзбекистон Миллий университетининг журналистика факультетини таҳсил олган. “Муҳаббат осмони”, “Гуллаган боғлар”, “Муҳаббат гуллари”, “Очиқ юрак”, “Кўнгилга муружаат”, “Уммон юрак” номли шеърӣ китоблар муаллифи.

ЯХШИ ОДАМЛАР

Унутиб бўлмас ҳеч хизматингизни,
Бебаҳо фазилят, хислатингизни,
Жойига қўйдимми иззатингизни,
Эй, менга яхшилик қилган одамлар?

Юрагимдан ташвиш, гамни олдингиз,
Ўрнига бир олам қувонч солдингиз,
Энг азиз, қадрдон бўлиб қолдингиз,
Эй, менга яхшилик қилган одамлар!

Билдимки, қалбингиз меҳрга тўла,
Уни бахш этдингиз менга бир йўла,
Кўнглимда йўқолди гумон, гулгула,
Эй, менга яхшилик қилган одамлар!

Ғараз, таъмалардан жуда йироқсиз,
Халқим деб жонидан кечган Широқсиз,
Умрим йўлларида ёнган чироқсиз,
Эй, менга яхшилик қилган одамлар!

ЮРАГИМДА ЯШАЙСИЗ, ОНА

Ташвишсиз, бахтиёр бола эдим мен,
Очилиб, яшнаган лола эдим мен,
Ахир бағрингизда ўсиб, ундим мен –
Юрагим тўрида яшайсиз, она.

Баъзан йўқлигингиз жуда билинар,
Шундай пайт юрагим гамдан тилинар,
Ким ўз насибасин менга илинар?
Юрагим тўрида яшайсиз, она.

Биламан, ҳеч кимса сиздек бўлолмас,
Дилимда не кечар – зинҳор биллолмас,

*Мен учун жонини фидо қилолмас –
Юрагим тўрида яшайсиз, она.*

*Кўз ўнгимдан сира кетмайсиз нари,
Согинчим ортади вақт ўтган сари,
Ўзингиз бахш этган шу жон сингари –
Юрагим тўрида яшайсиз, она.*

АЁН БЎЛМАСА

*Қадрига етмайсан асло жимликнинг,
Гар шовқин бўлмаса, бўрон бўлмаса.
Қадрига етмайсан ҳеч яхишликнинг,
Ёмонлик бўлмаса, ёмон бўлмаса.*

*Висолнинг қадрига етмайсан зарра,
Айрилиқ бўлмаса, ҳижрон бўлмаса.
Тириклик қадрини билмайсан сира,
Бир куни кетишинг аён бўлмаса.*

ТУН

*Заминга ҳукмрон бўлар ўн беш кун,
Ўн беш кун сувдаги балиқдай яйрар.
Ўн беш кун қайғуни унутади тун,
Ўн беш кун дунёни зимистон айлар.*

*Худди лаҳза каби ўтар ўн беш кун,
Кўкка ой чиқади тигдай ялтираб.
Ўзини тақдирга топширади тун,
Ўн беш кун яшайди яна қалтираб.*

БАРГ

*Не бир синовларга дош айлаган барг,
Бандидан узилиб тушди заминга.
Бу ёруғ дунёни мангу этди тарк,
Азиз масканидан кетди мангуга.*

*Энг сўнгги манзилга кузатди шамол –
Билмам, қайларгадир кетди учириб.
Кекса дарахт эса турар қарахт, лол –
Айрилиқ доғини бўлмас ўчириб.*

ДУНЁ УЙДИР...

*Дунё уйдир, деворлари йўқ,
Томи эса фазо – кенг осмон.
Чирогидир қуёш – улкан чўғ,
Меҳмон унга барча тирик жон.*

*Мақсадига етар бу уйда,
Эзгулик деб яшаган инсон.
Тушажакдир минг битта кўйга,
Эгри қадам ташлаган инсон.*

ТЎРТЛИКЛАР

* * *

*Тугилган маскани чўлми ё бўстон,
Инсон учун бунинг йўқ асло фарқи.
Муҳими – ватандир шу еру осмон,
Унинг баҳоси йўқ, йўқ унинг нархи.*

* * *

*Фақат ўзни ўйлаш – ярамас иллат,
Бир-бирин қўллашдан юксалар миллат.
Аҳил, иноқ бўлиб яшаган халқдан,
Зулмат чекинади, чекинар зиллат.*

* * *

*Кимга иссиқ ёқар, кимгадир совуқ,
Кимгадир гул ёқар, кимга чирмовуқ.
Ҳар кимнинг ўз таъби, қараши бордир,
Меники тўғри деб ураверма дўқ.*

* * *

*Кимдир Аллоҳ тараф, ким шайтон тараф,
Ким разолат тараф, ким имон тараф.
Иккита тарафга бўлинган дунё,
Кетиб бораётир қаёққа қараб?!*

* * *

*Орзулар кўп бўлар болалик чоғи,
Санасанг, кўринмас улар адоғи.
Бизларни олдинга чорлар тўхтовсиз,
Орзулар аслида умр байроғи.*

* * *

*Соғлигимиз дурдир – тенгсиз, бебаҳо,
Лек унинг қадрига етмаймиз гоҳо.
Оқибат чанг босиб, тортгайдир хира,
Энди уни ҳеч ким дур демас сира.*

* * *

*Сўзи билан иши бошқа, қарасанг,
Юзи тиниқ, ичи қашқа, қарасанг.
Бир қарашида билиб бўлмас ҳеч нени,
Олмосдай товланар, тошга қарасанг.*

Шаҳноза РАЙИМОВА

ҚАТРАЛАР

ЯШИЛ ЯПРОҚЛАР

Қишнинг совуқ ҳавоси чекиниб, кўкламнинг ёмғирли кунлари бошланди. Униб чиққан ям-яшил майсалар устида очилган момақаймоқлар ариқлар лабини беади. Қуёшнинг илиқ тафтидан уйғонган дарахтлар куртак тутиб, барг ёза бошлади ҳамки, ариқ четида бўй чўзган қарағай уйғонишни истамагандек ҳамон уйқуда эди. Борлиқни ёқимли ифорга тўлдирган кўклам ўтиб борар, қарағай дарахти эса ҳамон қоқ-қуруқ шохларини ёзганча атрофни вазмин қузатиб турарди. Унинг қоп-қора танаси гўё қуригандек кўринар, аслида эса кексайган, аммо қаттиқ ва бақувват танасида ҳаёт энди уйғонмоққа бошлаганди. Шундай ҳузурбахш кунларнинг бирида дарахтга бир одам тирмашиб чиқди, арранинг ўткир тиғини шохга солди. Унинг бошқа дарахтларга нисбатан сал кечроқ барг ёзишини тушунмаган чўтир юзли бақалоқ киши пастда туриб қичқирди.

– Қуриб қолибди, кесиш керак!

Дарахт бирин-кетин шохлардан ажраб, қўлсиз одамга ўхшаб қолди. Бояги кимса энди қарағайнинг танасини арралар, ерда эса эҳтиётлаган каби новдаларини қучоқлаб шохлар ётарди. Новдаларда маржондек тизилган куртаклар ҳали улкан фожиадан беҳабар,

яшнаб турарди. Бирдан ҳаво айнаиди. Томчилаётган ёмғир, қарағай танаси ерга қулаган замон шаррос қуйиб юборди. Борлиқ ўз вужудида яшаётган бир бўлагидан айрилди. Бунинг гувоҳига айланган осмон гўё кўз ёшларини тиёлмас, ёмғир томчилари борган сайин кучайиб, дарахтнинг танасидан сизиб оқарди.

Яна баҳор келди. Дарахтлар, гулу гиёҳлар қатори қарангки, қарағай дарахтининг тўнкаси ҳам уйғонди. Атрофидан чиққан новдалар ариқ атрофида шу қадар ястандики, япроқлар билан тўнкадаги жароҳатни яшириб олди. Бир пайтлар юксақда майин ҳилпираган, ҳозир бўлса заминдан паноҳ топган қарағайнинг яшил япроқлари шаббодада ҳазин тебранади. Улар ерни пайпаслаётганга, ненидир излаётганга ўхшайди. Яна ким билсин. Балки яшил япроқлар ҳаётга, қуёшнинг заррин нурларига талпинаётгандир, балки улар ўз вужуди – қарағай танасини излаётгандир...

ҚИШНИНГ СЎНГГИ КУНИ

Уй вазифаларини бажариб бўлиб, китоб-дафтарларини сумкага жойлаган Дилмурод уй ичида бўлишига қарамай совуққотганидан пальтосини кийди, печкага қаради. Газ зўрға йилтиллаб турувди, батамом ўчди. Аксига олиб кўмир ҳам тугаган. Печкани ёқмай қўйишганига ҳам анча бўлди.

Дадаси чақирди.

– Юр, ўтин олиб келамиз.

Ғўзапояси йиғиштириб олинган, устини қор қоплаган даланинг четидаги қатор тут дарахтлари ғирашира қоронғуликда шохларини ёйиб совуқда қарахт турарди.

– Ма, ушла! – дея дадаси аррани узатди. – Икковимиз тортамиз.

Дилмурод арранинг сопини ушлади-ю бирдан қўйиб юборди.

– Нима қилганинг бу? Жонинг борми ўзи?

– Керакмас, кесмайсиз. Ахир бу тут дарахти-ку?!

– Нима қипти тут дарахти бўлса? Пишиқ, қаттиқ, чўғи ўчмайди, печкабоп қилиб ўтин тайёрлаймиз.

Дилмурод бурилди.

– Қаёққа?

– Уйга.

Дадаси тўнғиллаб:

– Кетавер, ўзим амаллайман, – деди.

Дилмурод илкис қайтди. Дарахтга арранинг тишини бостиришга шай турган дадасининг қўлига ёпишди. Бошидан оёғигача қизиб кетгандай бўлди. Юраги тез-тез урар, кўзлари чақнаб кетганди.

Шаҳноза
РАЙИМОВА

1993 йилда Фарғона шаҳрида туғилган. Фарғона ҳуқуқшунослик коллежини тамомлаган. Ҳикоялари республика матбуотида чоп этилган. "Истеъдод мактаби" V республика ёш ижодкорлар семинари иштирокчиси.

– Арраламанг, баҳор келса яшнайти, меваси шифобахш. Барглари ипак қуртига озуқа-ку. Яшаб турган дарахтни кесиш гуноҳ, бобом айтган.

Дадасининг қўлидан аррани олди-да, қўлтиқлаганча дала четидан шахдам юриб йўлга чиқди. Анча

юргач ўгирилиб қаради. Дадаси ҳам ортидан ўйга ботганча, оғир-оғир қадам ташлаб келарди.

Қатор-қатор тут дарахтлари гўё миннатдорчилик билдиргандай шохларини ёйиб, енгил эпкинда оҳиста тебраниб туришарди. Қишнинг сўнги куни шу тахлит ўтди.

Биринги уғрашуви

Биринги уғрашуви
Биринги уғрашуви

Дурдона УСМОНОВА

Менинг қалбили самодан кенгроқ

ЧОЙНАК

Бошида бор қалпоғи
Чиройлидир кўйлаги.
Бурамайсиз тутқичин,
Доим очиқ жўмраги.

Жуда эпчил эканда
Кўрсатади эҳтиром.
Чой қўяди лабидан
Ва беради у салом.

ДЎСТ

Эшитсам дўстлик сўзин
Қувнайди дилим шу дам.

Энг азиз туйғудир бу
Улугдир севгидан ҳам.

Дўстларим билан хурсанд
Кетаман ойга учиб.
Самода юраман-да
Дўстлик ҳиссини қучиб.

ҚАЛДИРҒОЧ

Азим шарқдан то жанубгача,
Менинг саломимни айтдингми?
Армон ила кетгандинг кеча,
Бугун орзу билан қайтдингми?

Қанотларинг қора, кўнглинг оқ,
Самодамас, юрагимда уч.
Менинг қалбим самодан кенгроқ,
Булутнимас, нафасимни қуч.

Ахир сени роса кутдим зор,
Бугун мастман бахт суруридан.
Бунча шўхсан, бунча беозор,
Яралдингми тонгинг нуридан?

КУНГАБОҚАР

Қуёш билан дўст тутиниб,
Кундуз куни унга боқар.
Тунда ойдан уялгандай,
Ерга қарар кунгабоқар.

Дурдона
УСМОНОВА

2003 йилда Наманган туманида таваллуд топган. Тумандаги 20-умумтаълим мактабининг 4-синф ўқувчиси.

Мен бўлсам кўраман туш, ёлғиз қолган ўрикни

ҲОВЛИ

Жой етади шафтоли,
Ўрик, олма, бодомга.
Ташлаб кетди ҳовлини
Кейин бобом дадамга.

Ҳовли – бобом сурати –
Ташқи-ички олами.
Тез келиши шундадир
Ҳамма – учта холамнинг.

“Уй қурамуз”, деб дадам,
Кесди терак, олмани.
Уч йил ўтгач орадан
Тошбодом ҳам қолмади.

Шотут мева қилмайди,
Оёғидан шарт “сўйдик”.
Сингилларим йиғлайди,
Холамлар келмай қўйди.

Мен бўлсам кўраман туш,
Ёлғиз қолган ўрикни.
Қўрқармиши. Бошидамиши
Шох-қўллари шўрликнинг.

МАҚТАНЧОҚ

– Бир ўзим... рўпарамда
Мудраган шер ётарди.
Дадил борсам ёнига,
Қўрқиб бошин кўтарди.

Мендан кучли дунёда
Йўқ эди, шу нафасда.
...Сўнг биров келиб
Деди:
– Нарироқ тур қафасдан.

АЯМ УЧУН РАКЕТА

– Битибди-да, ракета!
Ҳа, бир сўзли ўжарсан.
Энди индин ё эрта
Коинотга учарсан?
– Парвоз қилдим – бу мақсад,
Ишон, дўстим, юракдан.
Лекин аям учун ҳам
Бир ракета керак-да.
– Нега?
– Ўзинг биласан

Зафар ИСОМИДДИН

1958 йилда Қўқон шаҳрида туғилган.
Қўқон педагогика институтининг ўзбек
тили ва адабиёти факультетини та-
момлаган.

“Ҳовли тўла болалар”, “Боғчага-дўм-
боқчага”, “Истиқлол умидлари” каби шеъ-
рий китоблари чоп этилган. Айни пайтда
Фаргона вилоят ўлкашунослик музейида
илмий ходим.

Қанақа аям феъли:
Кўчада ўйнаб қолсам,
Қидира бошлар мени.
Кезиб космос бағрини
Қолиб кетсам ҳаяллаб,
Ракетада чақуриб
Келадилар аямлар...

ДОРБОЗ БОЛА

Лангарчўпсиз дорда
Тура олди.
Истеъдоди бор-да,
Юра олди.

Кўзин бойлаб йўлин
Топа олди.
Лангарчўп қиб қўлин
Чопа олди.

Мухлислардан гуллар,
Куй-олқини жўшди...
Кейин текис йўлда
Йиқилиб тушди.

ТҮРТКҮЗ

Тонг.
Шабнамлар ялтирар,
Шодон ҳурмай қолди у.
Чўчиб кетди қалтираб,
Қўққис кўрмай қолди у.

Тан қулоққа айланса...
Ялоғи ҳув ёнида.
Топади бир шайланса,
Ичгани сув ёнида.

Ёмон экан қариса...
Ўйга ботар гоҳ-гоҳда.
Ғамхўрликлар бариси
Кундан-кун сохта-сохта.

Иссиқ тегди жонига,
Шабадалар елмайди.
Уй эгаси ёнига
Уч кундирки, келмайди.

Шамол, ёмғир бошланиб,
Тарновдан шовуллади.
Янги жой-да, гашиланиб,
Кучукча вовуллади.

МУШУК

Ҳаво совуқ, қор қалин,
Бечора қушлар қани?
Ёрдам берсам бўларди,
Ҳалигинда уларни
Деразадан кўргандим:
Қор устида юрганди.
Эшикка чиқиб кўрдим:
Мушук турганкан писиб...
Қушлар бўғотга қўнди.
Мушук-чи, думин қисиб
Юриб кетди нарига,
Оч-озгин, ҳам қариган.
Қор устига – қушларга
Сепдим дон, нон ушоғи.
Мушукка қўл муштладим –
Ёқмай қолсин қуш ови.
Вой, уялдим... Аҳволи
Ҳа, қалайсан, дегулик.
Ошхонага йўл олдим,
Обчиқаман егулик.

Мутулаа

Мутулаа
Мутулаа
Мутулаа

ҒОЯ ВА БАДИИЙ ПОРТРЕТ

Ёзувчи бирор асар ёзар экан, асарга маълум ғоя юклайди, уни ифодалаш учун эса бирор воқеа танлайди ва ана шу воқеани бадиий тафаккурида қайта яратади. Асарнинг санъатга дахлдор бўлиши эса ёзувчи танлаган бадиий воситаларга ҳам боғлиқ. Ана шундай бадиий воситалардан бири бадиий портретдир. Бадиий портрет воқеа ва асар ғояси билан узвий боғлиқликда шаклланади. Шу сабабдан ҳам ёзувчи ижодий фантазиясидаги портретларда асар ғояси акс этиб боради. Бу хусусият Назар Эшонқулнинг деярли барча асарлари учун хос.

Ёзувчининг аксарият ҳикояларидаги сюжет унсурларини бадиий портрет ҳаракатлантирар экан, ғояни ушлаб турган мураккаб қоришиқ тасвир муайян бир ранг томонга ўзгариб, тиниқлашиб боради. Баъзи ўринларда воқеа ва тасвир галма-галлиги кўзга ташланса, баъзан тасвир воқеаларга сингишиб кетганини кўрамиз. Биргина рамзлар асосида қурилган “Оғриқ лаззати” ҳикоясини олайлик. Асардаги асосий ғоя: “Таналари яра-чақадан гезарган, азбаройи оғриқ ва азобдан деярли шилиниб тушган елкаларидаги яғирга қуёш шуълалари тушганда ялтираб” кетган, “оёқларини олдинга чўзганча туришга ҳам мадорлари келмай забун бўлиб” ўтирган оғриқдан лаззат топганлар, айна пайтда, азобланишга маҳкум этилган кимсалар портрети ва қисман берилган воқеа билан ажралмас бутунлик ҳосил қилган. Шу сабабдан ҳикояда ғоя шакл ҳодисаси сифатида ҳам аҳамият касб этади.

Ижодкор ҳикояда азобланишга маҳкум кимсалар ҳолатини чизар экан, ҳаттоки оғриқни даражаларга бўлади: “Оғриқ ва оғриқ пайдо қилишнинг тури, усуллари шунчалик хилма-хил эдики, бу соҳада ҳар қандай санъат тури билан баҳс бойлаша оларди, бинобарин, бу санъатдан ҳам бошқа санъат турлари каби маҳкумлик мавжуд ва бунинг ҳам ўз томошабинлари бор эди”. Ана шу маҳкумлар ҳолатидаги оғриқ тасвири ҳам воқеа билан бирга даражама-даража ўсиб боради. Оғриқнинг илк босқичида улар “Бармоғи синган маҳкум ўкириб юборар, юзида азобли ифода пайдо бўлиб, кўздан ёш чиқиб кетарди, аммо қисиб олган лабларига баайни зулмат ичида ёниб турган шамдек бир заиф табассум қалқиб чиқарди, оғриқ кучайган сайин бу табассум бутун юзни эгаллаб оларди... Маҳкумларнинг юзига булутлар остидан чиқиб келаётган қуёш каби табассум ёйила борар, бундан завқланган назоратчилар уларнинг бармоқларини шарт-шурт синдира бошлашар эди... Юзида табассум балқиган маҳкум шу ҳолда кўзини юмганча узоқ жилмайиб ётарди – айна шу сония унинг масту мустағриқ палласи эди...” тарзида тасвирланади. Ёзувчи, дастлаб, асар қаҳрамони сифатида кўплаб маҳкумларни олса-да, оғриқ даражаларини тасвирлаш оралиғида улардан биттасинигина танлаб олади, қолганлари эса тасвир жараёнида иккинчи даражали образга туширилади. Оғриқнинг энг олий даражаси сифатида эса танлаб олинган маҳкумнинг ўлимидан бир неча сониялар аввалги аянчли ҳолати тасвири келтирилади: “Маҳкум ғоз қотиб ўтирар, арра суякларини кесиб ўтаётгандагина кўзларини юмиб олар, юзи қоп-қора тер аралаш буришиб кетар, бироқ тезда кўзини очар ва ўша синиқ табассум билан оломонга қараб жилмайиб кўярди. У худди шу лаҳзада оғриқдан беҳад лаззатланаётганлиги кўриниб турарди – кўзлари хушнудликдан йилтиллаб кетганди. Оғриқ уни ниҳоят лаззатнинг олий мақомига олиб чиққанди – назоратчилар юракка туташ томирларни қайчилашар экан, маҳкумнинг юзидаги табассум яна ҳам улуғворлашди – шу сониядаги лаззатни у қачондан бери кутган, муштоқ бўлган эди”.

Сўнгги картиналарда ёзувчи, ниҳоят, ғояни қоришиқ тасвирлар қўйнидан тортиб олар экан, асар олдига қўйилган мақсад ойдинлаша бошлайди: маҳбуснинг минг уқубатлар ва чексиз азоблар чекиб, азиз жонини ҳам ватандошларининг шодлиги ва ҳайрати ортидаги ботинан кўр кўзлари очилиши учун топширишни-ю, шу буюк ва юқори даражадаги оғриқнинг лаззатини оғриқнинг ўзи нима эканини билмайдиган ватандошлари қаердан ҳам билсин?! Зеро, Ватан муҳаббатигина

**Зилола
НАМОЗОВА**

1990 йилда Қашқадарё вилоятининг Касби туманида туғилган. Қарши Давлат университетининг талабаси.

юрт ва унинг келажаги учун ана шундай чидаб бўлмас оғриқларга бардошли бўлишни ўргатади. Аммо оғриқли кишилар ҳолатига онгсиз кузатувчидек қараб турган жамиятдаги баъзи кимсалар ҳам борки, уларнинг ватан нелигини билишлари учун кўп ҳолларда, ватан ишқи қон томирига сингиб кетган кишиларнинг азиз жонлари фидо бўлишига тўғри келади.

Асар сўнгида танани ҳаракатлантирувчи юрак ва руҳдан мосуво бўлган, азобларга дош бериш ҳаракатидан ҳам тўхтаб қолган жуда аянчли, айна пайтда атрофдагиларга ҳавас уйғотувчи ҳолат касб этган маҳбус жасади тасвири чизилар экан, ёзувчи бадиий портрет яратишда янада тиниқроқ бўёқлардан фойдаланади. Натижада, асар ғояси аниқлашади: "...у қалтираётган, юраксиз танасини тик тутганча ҳамон табассум қилиб турарди, тўғрироғи, унинг жонсиз юзида табассум қотиб қолган эди – у фароғат кучоғида ҳамон парвоз қилар, ўз санъатининг ақл бовар қилмас

улуғворлигини кўрсатиш учун учишга чоғланган бургутдек шиддатли қиёфага кирганди".

Буюк ва асл ватанпарвар тимсоли – азобланишга маҳкум бу кимсанинг руҳигина эмас, жонсиз танаси ҳам ёзувчи айтганидек "санъат асарига айланган ва яшноқ гулларга кўмилиб ётарди".

Қаҳрамон портрети чизилар экан, ўқувчи кўз ўнгида кулоқлаштириш даврининг қурбонлари бошидан кечирган аччиқ ва аянчли тақдирларнинг жонли ва рангли тасвири жонланади.

А.Камю таъкидлаганидек, "санъатдаги бир бутунлик санъаткор воқе(а)лик билан хаёлотни уйғунлаштира олган манзарада мужассам бўлади". Назар Эшонқулнинг биз юқорида кўриб ўтган ҳикоясида ҳам бадиий портретнинг воқеа ва ғоя билан узвий боғлиқлиги асар мукамаллиги ва унинг соф санъатга дахлдорлигини таъминлаган. Айна пайтда, ёзувчи услубини ҳам намоён этганлиги билан аҳамиятлидир.

Биринги узраиув

Биринги узраиув
Биринги узраиув

Умид РАСУЛ

Майсадек шамолда титрайди юрак

БАҲОР

Энтикиб турибди сенга қизгалдоқ,
Энтикиб турибди тоғу лолазор.
Мен сени қанчалар қиламан ардоғ,
Мен сени қанчалар севаман, баҳор.

Олтиндай ярақлаб чиқади қуёш,
Майсадек шамолда титрайди юрак.
Туйғуларнинг эса сири бўлар фош,
Ёмғирга қасд қилиб учади варрак.

Ўзгаради бугун туйғулар турфа,
Улғая бошлайди терак новдаси.
Кўрна-тўшагию ўтовни билан,
Тоққа кўтарилар чўпон подаси.

Наврўзга бошлайди сумалак ҳиди,
Момолар куйлайди ўлану ёр-ёр.
Қанчалар соғиниб қутаман ахир,
Мен сени қанчалар севаман, баҳор.

ТУШУНИШ

Бошимдаги бахмал дўппи сизники-ёв,
Этигингиз кийиб катта бўлдим, ака.
Юзим ёмғир ювди, сочим олди қиров,
Бугун келиб қадрингизни билдим, ака.

Қанча йиллар ўйнаб-ўйнаб ўтиб кетди,
Орсиз дўстлар боримни ҳам ютиб кетди.
Нима қилай, дардлар жондан ўтиб кетди,
Чидолмадим, тақдирга тан бердим, ака.

Кўр ҳам бир бор йўқотаркан ҳассасини,
Тиклаб бўлмас ёнган қоғоз парчасини.
Ҳеч бир инсон унутмасин акасини,
Мен соғиниб ёнингизга келдим, ака.

Бектош ИСМОИЛОВ

МУОЛАЖА

Ҳикоя

– Эна, ҳеч бўлмаса бир ҳафта сабр қилинг, – деб зорланди Файзулла шифохона йўлагидаги панжарага суяниб.

– Йўқ, болам. Анча яхшиман. Фақат белимда сал-пал санчиқ бор, дориларимни ичиб турсам, у ҳам ўтиб кетар.

– Эна, шаҳардаги энг зўр шифохоналардан бири бу. Сизни бу ерга аранг ётқизгандик. Энди андак чиданг, яхши даволанинг, қишлоққа қайтиш қочмас.

Бувигул хола кенжасини уйлантиргач, ўртанча ўғил – Файзулланнинг ялиниб-ёлворишидан қутулиш учун шифохонага ётган эди. Йўқ, бу гал боласига осонгина эргашиб жўнамади. Ахир жонга ишонч йўқ, баъзи бир юмушларни ҳам адо этиш зарур. Ёшлигида онасидан ҳар бир қиз фарзанд учун она битта бешик қарздор бўлишини жуда кўп эшитганди. Шунинг учун ҳам беш қизига ҳамма расм-русумлари билан бешик бериб бу қарзларидан қутулган. Зиммасида ўтган йили узатилган кичкина қизи Нафисанинг боласига бешик бериш мажбурияти қолган.

Шуни кўнгилдагидай адо этса, сўнг... Яратгандан, қисматдан бошқа ўпка-гинаси йўқ.

Бувигул хола шифохонага жўнашдан бир кун аввал кўшни қишлоққа тушган қизлари Дилдора билан Дилбарни чақириб кенжа куёви, Нафисанинг эрига, қуда-қудағайларга анчадан бери йиғиб қўйган сарполарини сандиқдан олдириди. Бешикни ҳам яхшилаб безатиб, қудасиникига бериб келишни тайинлади. Қизлари билан тўйиб-тўйиб суҳбатлашди.

“Уйга ҳеч хавотир бўлманг, яхшилаб даволанинг, харажатларини ўзимиз қиламиз”, – дея қизлари ҳар икки гап орасида такрорлаб туришди. Бувигул хола индамайгина бош ирғаб кўярди. Ҳа, турмуш ташвишлари билан бўлиб соғлиги ҳақида унча ўйламай қўйган экан. Бу ёғи қаричилик-да, гоҳ бели санчади, гоҳ юраги ўйноқлайди. Болаларига булар ҳақида умуман гапириб бўлмайди. Сал оғзингдан чиқиб кетса, дарров қўлтиқлаб касалхонага йўрғалашади. Шукур, шундай меҳрибон фарзандлар ато этганлиги учун Парвардигорга шукур. Кўплар бу ҳаётга келиб нима кўрдим, бир этак бола туғиб, уларни боқиб одам қилгунимча умримнинг ярмидан кўпи ўтиб кетди, деб нолиб юришади. Бувигул хола бундай шикоятларни ҳатто хаёлига келтиришга ҳам чўчийди. Аҳён-аҳён, турмуш ташвишларидан чарчаган кезлари гоҳо беихтиёр оғзидан норизо сўзлар чиқиб кетган ҳоллар ҳам бўлган. Бундай пайтлари хола дарҳол тавба устига тавбалар қилиб қолади. Эҳ, эри Турсунбой ёнида бўлган кезлари қанчалар бахтиёр эди! Машаққатлар буткул кўзига кўринмас эди. Эру хотин кўш хўкиз деганларидай, рўзғор қийинчиликларини баҳамжихат ҳал қилишарди. Энг яхши дам уларнинг наздида ҳовли этагидаги сўрида ўтириб, аччиққина кўк чойдан ичиб ҳордиқ чиқариш эди. Афсус, тақдир экан, эри энди етмишнинг этагидан тутдим деганида, бандаликни бажо келтирди. Худди кечагидек эсида, Турсунбой бобо ўлимидан бир ҳафта олдин баланд қилиб осилган вайишларга узоқ тикилиб маъюс пичирлади: “Бу баҳоргаям етдик. Кейингисигача бормизми, йўқмизми, Худо биллади”

Бектош
ИСМОИЛОВ

1982 йилда Самарқанд вилоятининг Оқдарё туманидаги Болта қишлоғида туғилган.

СамДУ ўзбек филологияси факультетини тамомлаган. Айти пайтда “Ёш куч” журналида ижодий ходим сифатида фаолият кўрсатмоқда.

Бироздан сўнг секин ўрнидан туриб намоз ўқигани уйга кириб кетди. Эрининг сўзларини Бувигул хола ҳар қандай кекса киши айтадиган гапга йўйди. Орадан бир ҳафта ўтгандан кейин Турсунбой бобони жанозасига қишлоқдошлар тўпланишди. Ўшанда чоли тушмагурнинг кўнгли кетар пайтини сезган экан. Шуларни хаёлидан бир-бир ўтказавериб дили вайрон бўлади. Бувигул хола ҳам ўшанда эллик йил бир ёстиққа бош кўйган чолидан айрилиб, ўзини анча олдириб кўйди. Тўғри, бу дунёда ҳеч ким абадий яшамайди. Бироқ бир умр тоғдай суюнч бўлган инсонингдан кутилмаганда айрилиш ҳар қандай одамни ҳам довдиратиб кўяркан. Болалар ўзи билан ўзи овора. Бироқ қишлоқдаги дўхтирлар ҳам ўзига яраша. Ҳамма малакали дўхтирлар, ҳойнаҳой, марказда. Умуман, катта шаҳар қулайликларига нима етсин. Шунинг учун ҳам ўртанча ўғли Файзулла институтни битиргач, унинг пойтахтда қолиб ишлашига рози бўлишди. Эри ўлгач, Бувигул хола гоҳо шаҳарга, ўғлиниқига қишлагали отланади. Аммо орадан ўн кун ўтар-ўтмас тўрт девор орасида юраги сиқилиб, яна ўзининг қадрдон қишлоғига ошиқади. Мана, бугун аҳвол яна шу. Шифохонага ётганига ҳафта тўлмай туриб тагин уйига қайтишни истаяпти. Очиғи, ҳаммаси қизи Дилбарнинг кўнғироғидан бошланди. Қизи, невараси Асилбек болохона шифти орасидаги мусича боласини оламан, деб йиқилиб тушганлиги ҳақида гап орасида қистириб ўтган эди. Бувигул хола “Вой, шўрим”лаб жойида ўтиролмайд қолди. Дилбарнинг, ҳаммаси яхши, туман марказидаги врачлар кўлини гипслаб кўйди, деганлари ҳам қулоғига кирмади. Ётса ҳам, турса ҳам невараси хаёлидан кетмади. Ахир кенжасининг тўнғичи. Зерикканда овунчоғи, чарчаганда дастёри эди-да. Файзулла хабарлашгали келгандаёқ қишлоққа қайтаман, дея инжиқликни бошлаб юборди. Мана, ўғли бош ҳаким билан гаплашиш учун қайгадир кетди.

Бувигул хола Файзуллани кутиб ўтираркан, оппоқ ёстиққа ёнбошлаган кўйи пинакка кетганини пайқамай қолди...

...Изғирин эсиб турган эмиш. Қараса, Турсунбой бобо боғ оралаб юриб келяпти. Ҳали қишнинг чилласи бўлишига қарамай, эғнида ҳар доим кийиб юрадиган оқ ятак. Елкасига кетмонини ташлаб олган, боққа сув очиб келаман, дейди.

“Ҳов, бобой, қизиқмисиз, ҳаммаёқ оппоқ қор бўлса, дарахтлар ҳали уйғонмаган. Ариқда сув нима қилади ҳали. Ундан кўра, устингизга бирон нарса кийинг, шамоллаб қоласиз.”

Турсунбой бобо кампирининг танбеҳларига парво қилмай, унинг кўлидан тортиди.

“Қиш ҳам охирлаб қолди, кампир, бўёғи кўклам. Юр, сенга бир нарсани кўрсатаман.”

Чоли Бувигулни қатор экилган гилослар ёнига бошлади. Ёзи билан бу ердан ариқ оқиб ўтганлиги учун ҳар баҳорда гилослар тагидан ғужум-ғужум бўлиб ялпизлар чиқади. Бувигул хола уларни келинига тердириб, исмалоқ, жағ-жағ аралаштириб пичак қилдиради.

Бир пайт чоли унинг кўлидан ушлаб қабристон томонга торта бошлади.

“Юр, кетамиз, тезроқ бўл.”

“Шошмай туринг, бобой, ҳали қиладиган ишларим кўп.”

“Бўлди, шунчасини қилдинг-ку! Ўзиям дорилардан қийналиб кетдинг. Қолганини сенсиз ҳам бир амаллашар.”

“Ҳали кетгим келмаяпти.”

Бувигул хола кўлидаги чимиллаган оғриқдан бақириб юборди. Димоғига аллақандай дорилар ҳиди уриларкан, секин кўзларини очди. Хайрият-эй, туши экан. Қаршисида билагига нина санчиш учун томирини қидираётган ҳамширани кўрди.

– Бугун бироз яхшимисиз, холажон. Яна бироз даволансангиз яна ҳам тузук бўларди. Афсус, бу ҳозирча охириги уқолингиз. Ўғлингиз сизни олиб кетмоқчи, бош врач билан гаплашди.

Ўша куни Файзулла онасини шифохонадан олиб чиқди. Даволаниш ҳам чала қолди. Файзулла нигоҳларини онасининг дарддан сўлаётган кўзларига, кексалиқдан эмас, меҳнатдан қаварган кўллари, дарддан оқарган сочларига қадаб кўнгли алланечук бўлиб кетди. Наҳотки, отаси кетгани етмагандай онажонидан ҳам айрилса...

Хаёлига келган ёмон фикрдан кўрқиб кетди. Йўқ! Бундай бўлмайди. Онам ҳали ўлмайди! Бунинг учун қандай дори-дармон керак бўлса топаман. Энг зўр малакали врачларни ишга соламан. Барибир даволашни кечга қолдирмайман, дея ўйларкан, иложсизликдан қишлоққа қайтишга рози бўлганига пушаймон еб ўтирарди.

– Майли, эна! Ҳозирча сизнинг айтганингизга кўндим. Неварангизни кўргач, яна бу ёққа қайтамиз. Муолажани чала қолган жойидан давом эттиришимиз шарт.

Бувигул хола қишлоққа келиб қитмир невараси Асилбекни кўрди-ю баҳри дили очилди. Белидаги санчиқ ҳам ўз-ўзидан йўқолди. Орадан уч-тўрт кун ўтса ҳамки, ўғли Файзулланинг қисташига қарамай, Бувигул хола барибир шаҳарга қайтмади. У тетик бир кайфиятда яна турмуш ташвишлари билан андармон бўлиб кетди.

ТАРИХИЙ ҲАҚИҚАТНИНГ БАДИИЙ ЖИЛВАЛАРИ

Маълумки, Соҳибқирон Амир Темур бобомизнинг руҳияти истиқлол ва ҳурлик, эрк ғоялари билан табиий ва ғўзал бир равишда уйғунлашиб кетган. У ҳатто умрининг сўнги онларида ҳам зурриёдларига қарата “Истиқлол билан мулк-у миллат, лашкар ва жамиятни бошқарингиз” деб васият қилган. Муҳтарам Президентимиз И. Каримов ўзининг “Юксак маънавият – энгилмас куч” рисоласида таъкидлаганидек, тенгсиз азмушижоат, мардлик ва донишмандлик рамзи бўлган бумумтоз сиймо буюк салтанат барпо этиб, давлатчилик борасида ўзидан ҳам амалий, ҳам назарий мерос қолдирди. Илму фан, маданият, бунёдкорлик, дин ва маънавият ривожига кенг йўл очди.

Асарлари дунёдаги йигирма бешдан ортиқ тилга таржима қилинган таниқли шоир ва адиб, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Муҳаммад Али тарихга кўп мурожаат қилади. Тарихнинг қоронғу саҳифаларини бадиият нури билан ёритишга астойдил ҳаракат қилаётган ижодкорлардан. Бу борада унинг “Сарбадорлар” дилогияси, “Улуғ салтанат” тетралогияси, айниқса, таҳсинга моликдир. Тўғри, бу асарларда тасвирланган воқеалар бундан етти юз йил муқаддам рўй берган бўлса-да,

унда акс этган мардлик, эзгулик каби фазилатлар бугунги кунда ҳам долзарбдир. Муаллиф бу асарлардаги тарихий шахслар ҳақида фақатгина маълумот бериш билан чекланмайди, уларнинг кўнгил сезимларини ҳам тасвирлашга ҳаракат қилади. Дунёни қонга ботирган каллакесар тарзидагина кўрсатилиши лозим бўлган шўролар замонида Амир Темурни меҳрибон ота, атоқли давлат арбоби, ақлни лол қолдирадиган иморатлар барпо этган бунёдкор инсон сифатида тасвирлашдан чўчимади. Амир Темурнинг тарих олдидаги хизматлари ва тарихнинг Темур олдидаги қарзларини бадиий кашфиёт даражасида ғоят ихчам ва лўнда қилиб акс эттира олди. Бир сўз билан айганда “Гумбаздаги нур” дostonи ватанни муқаддас қилган халқ ва ўз халқи қиёфасини сақлаб қола олган ватан ҳақидаги самимий ва бетакрор бир битиқдир.

Ижодкорнинг Амир Темур ҳазратларига бўлган чексиз ҳурмат-эҳтироми унинг “Улуғ салтанат” асарида яққол ифодасини топган. Адиб Амир Темурнинг қиёфасини турли соҳалардаги фаолияти ва шахсий ҳаётини ўша даврдаги ҳаёт ҳақиқатларига мос ҳолда ифодалайди.

Амир Темур ҳазратлари кўз олдимизда ҳамиша буюк саркарда, давлат арбоби ва буюк донишманд сифатида намоён бўлади. Мана шундай буюк инсон ҳақида қалам тебратиш, унинг образини тарихий ҳақиқатга асосланган ҳолда гавадалантира олиш осон иш эмас. Бу жиҳатдан Муҳаммад Али “Улуғ салтанат” романининг биринчи китоби бошламасида ёзганидек, “Соҳибқирон Амир Темур Кўрагоннинг ғаройиб ҳаёти мана неча асрдирки, жаҳон илму адаб аҳлини ўзига оҳанграбодай тортиб келади. Ул зот ҳақида жаҳоннинг қарийб барча тилларида асарлар битилган. Бу китобларда Соҳибқироннинг, асосан, саркардалиқ фаолиятю фатҳларига диққат қаратилади. Натижада Амир Темур кўз ўнгимизда ҳамиша кўлида қилич тутган ҳолда от устида умр кечирган зот сифатида гавадланади. Аслида шундаймикин? Бунга йўқ деб жавоб бериш ўринлидир. Олти асрдан буён жаҳон афкор оммасининг эътиборини ўзига тортиб келаётган Амур Темурнинг буюклиги унинг мард ва ҳалол, зукко инсон эканлиги билан изоҳланади. Биз ҳали Соҳибқироннинг шахсий ҳаётини, унинг инсоний фазилатларини, камчиликларини, оилавий турмушини яхши билмаймиз. Ҳолбуки, ул зот осмонда яшамаган, балки сизу бизга

Дилфуза ТОШТЕМИРОВА

1991 йилда Андижон вилоятининг Олтинкўл туманида таваллуд топган. Айни пайтда Андижон Давлат университети магистранти. Кўплаб илмий мақолалар муаллифи.

ўхшаб шу заминда ҳаёт кечирган, севган, севилган, ишонган, алданган, ғазабланган, севинган...” Адиб ўзининг ана шу сўзларига амал қилган ҳолда “Улуғ салтанат” романида Амир Темур образини тарихан ҳолис тасвирлашга ҳаракат қилди ва бадиий тўқималардан ҳоли Амир Темур образини ярата олди.

“Улуғ салтанат” романи бевосита Амир Темур шахси ва фаолиятига бағишланган. Муҳаммад Али эпик ижодига алоҳида эътибор билан қараган зукко мунаққид, академик Матёкуб Қўшжонов бу асар ҳақида шундай деб қайд этган эди: “Адиб қарийб ўн йил, балки ундан ҳам кўпроқ йиллар давомида бу мислсиз саркарда ҳақидаги илмий ва адабий маълумотларни кунт билан ўрганди. Уларни ўзича қайта баҳолади. Аниқ хулосаларга келди. Шундан кейингина қўлига қалам олди”.

Романда Амир Темур ўз юртини босқинчилардан озод этганлиги, унинг ободлиги учун жон кўйдирганлиги, Соҳибқироннинг одилона сиёсат юргизиби, Самарқанддан бошлаб, барча юрт-элатларни бирлаштириб, буюк ва қудратли давлат тузганлиги аниқ ва равшан қилиб тасвирланган. Муаллиф тарихдан энг муҳим воқеаларни ажратиб олар экан, Амир Темурни фақатгина саркарда эмас, балки инсон, ота, дўст ва яхши суҳбатдош сифатида ҳам кўрсатиб беришга ҳаракат қилади.

Шунингдек “Улуғ салтанат” романида вақт (замон) масаласига ҳам алоҳида эътибор қаратилган. Асардаги айрим қаҳрамон ва персонажлар томонидан йил, ой, ҳафта, ҳатто кун кабиларга ҳам баҳо берилганлиги фикримизнинг исботидир. Чунончи, биринчи бобида Амир Темур ўлаётган Буйё мавзесидаги далалардан бирида дам олаётганда, Соҳибқирон қиссалардан Мавлоно Убайддан қутли (баракали) ва бехосиятли кунлар ҳақида фикр сўрайди.

Мавлононинг фикрига кўра, чиндан ҳам ҳафтанинг муайян бир кунлари хосиятлидир. Эл орасида чаҳоршанба (чоршанба) ни хуш кўрадилар. Экин-тикин, зироатни шу кундан бошлайдилар. Чунки чоршанба чош куни. Халқ орасида юрган ақидага кўра чоршанбада нима иш бошланса, чош (тўда) бўлар эмиш. Бухорода ҳатто чоршанба куни беморларни ҳам кўргани бормайдилар, зеро, касалликнинг кўпайиб, зўрайиб кетишидан ирим қиладилар.

Чоршанба муродбахш, пайшанбани нажотбахш деб атайдилар.

Булар Муҳаммад Алининг бадиий хронотоп мукамаллигига эришиш, тарихий даврнинг маънавий-маданий даражасини, савиясини, реализм ижодий методи мезонларига мувофиқлаштириш мақсадида

XIV асрга оид илмий тарихий манба ва материалларни, қадимий Шарқ таъбирномалари ва космогонияга оид маълумотларни ҳам синчковлик билан ўқиб-ўрганганлигининг далилидир.

“Улуғ салтанат” асарининг диққат марказида Амир Темур образи туради. Асар орқали Амир Мусо, Амир Сайфиддин некўз, Амир Довуд дуғлат, Амир Жоку Барлос, Амир Ҳусайн, Амир Темурнинг ўғиллари: Жаҳонгир Мирзо, Умаршайх Мирзо, завжаси Сарой-мулкхоним каби тарихий образларнинг хатти-ҳаракати, ички дунёси билан ҳам танишамиз.

Дастлабки даврларда Амир Темур билан Амир Ҳусайннинг алоқалари яхши бўлган. Икки ҳоким бирга ўсишган, бирлашиб жангга кирган. Кейинчалик Амир Ҳусайн кўп сотқинликлар қилади. У Амир Темурга содиқ бўлиш ҳақида неча бор қасам ичган бўлсада, қасамини бузади. Унинг хоинликлари барчани ғазаблантиради. Бироқ Амир Темур нега унга қарши курашга шошмайди? Ҳар ишни ўйлаб, етти ўлчаб бир кесган ҳолда иш тутди. Булар Амир Темурга хос доғишмандлик, қатъий ирода, бағрикенглик, шу билан бир қаторда, истеъдодли давлат арбобига муносиб қатъиятни кўрсатувчи ёрқин мисолдир.

Амир Темур “Улуғ салтанат” асарида унинг жонига қасд қилган бузгунчиларга ҳам, Тўхтамишнинг сотқинлик қилиши каби ҳолатларга чора кўришда ҳам оқилона иш тутди. Амир Темур қайси мамлакатга юриш қилса, дастлаб ўша халқнинг тақдирини ўйлайди, мамлакатни талон-тарож қилмайди. Имкон қадар жанг қилмасдан масалани яхшилик билан ҳал этиш чораларини кўради.

Булар Муҳаммад Алининг тарих ҳақиқатини бадиий ҳақиқатга айлантириш учун жиддий изланишлар олиб борганлигидан далолат бериб турибди.

Яна бир бор таъкидлаш ўринлики, муаллиф Амир Темурни фақатгина жанг майдонида ва ҳарбий юришлар пайтидагина эмас, балки уни фарзандлари, набираси, опаси, Бибихоним билан юракдан суҳбатлашишлар жараёнида ҳам тўлақонли акс эттиришга эътибор қаратган. Айниқса, Соҳибқироннинг ўғли Жаҳонгирнинг вафотидан кейинги ҳолати, Бибихоним билан келини Хонзодабегим билан бўлган суҳбат лавҳалари жуда таъсирчан чиққан.

Ўтмишсиз келажак бўлмаганидек, тарихий жараёни, тарихни чуқур ўрганмай туриб, юксак маънавиятга эришиб бўлмайди. Бинобарин, Муҳаммад Алининг “Улуғ салтанат” романи ўтмишимизни, буюк Соҳибқирон ҳаётини ўрганишда тарихий ҳақиқатга асосланган, юксак бадиият билан суғорилган, бадиий тўқималардан ҳоли манба бўлиб қолиши шубҳасиз.

ЯНГИ ПАРОВИЯЛАР

Оллоёр БЕГАЛИЕВ

Абдураззоқ ОБРҮЙ

ШЕЪРЛАРИМ ҒҮР, ЭПЛАМА

ЭНДИ КИМ ҲАМ СЕВАРДИ?

АҲАД ҚАЮМҒа

Фатхулло МАМАТҚУЛОВҒа

“шу кунларда кимнидир,
Севиб қолгим келяпти”

“Севиб қолгум” шеъридан

* * *

Ой тўлгани сабабми,
Кўзга кўзни қадабми,
Йиғиштириб адабни
Шу кунларда кимнидир,
Ушлаб олгим келяпти.
Қизнинг майда одими,
Сал ақлимни олдими,
ДАНнинг ўжар ходимин
Муштраб олгим келяпти.
Ветврачга борсамми?!
Фолбинга дил ёрсамми?!
Ёки Марсда қолсамми?!
Қишлаб олгим келяпти.
Шеърларим гўр, эплама,
Ижодкорни чеклама,
Мақсадим пул – реклама,
Ишлаб олгим келяпти...

“Гул тутдим Гулхуморга,
Дил тутдим Дилхуморга,
Айтманглар Зулхуморга,
Кимни севсам бўларкин?”

“Кимни севсам бўларкин?” шеъридан

* * *

Қутулдим Салимадан,
Қўл уздим Ҳалимадан.
Бироз инжиқ Дилдора,
Бурни пучуқ Гулнора.
Жуда семиз Анора,
Кимни севсам бўларкин?
Доно фермер, афсуски,
Ўн гектар ери бор-да...
Раъно ҳам дуруст эди,
Сал алкаш эри бор-да...
Кимни севсам бўларкин?
Ўғил-қизин етаклашиб,
Дўстлар ўтар олдимдан.
Танлаб юриб охири,
Куч-қувватдан толдим-да.
Соч тўкилиб, тишлар тушиб,
Кал ҳам бўлиб қолдим-да...
Кимни севсам бўларкин?